

**ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА»**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШИРА ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 342.92

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДВОКАТУРА ЯК ІНСТИТУТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВОВУ
ДОПОМОГУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ
АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ**

Подається на здобуття наукового ступеня **кандидата юридичних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.В. Шира

Науковий керівник – **Боровик Андрій Володимирович**,
кандидат юридичних наук, доцент,
відмінник освіти України

Ужгород – 2024

АНОТАЦІЯ

Шира О.В. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Польщі та України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2024.

У роботі встановлено зміст поняття та сутність адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу та здійснено порівняльний адміністративно-правовий аналіз відповідного законодавства Польщі та України. Охарактеризовано систему принципів адвокатської діяльності. Встановлено основні форми та види адвокатської діяльності.

Зазначається, що становлення інституту адвокатури в Україні та Польщі відбувалось у відповідності до загальних закономірностей становлення та розвитку даного правового інституту в європейських країнах, причому професійна адвокатура на українських землях сформувалась саме в період польсько-литовської доби. Правовими засадами інституту адвокатури виступали Литовські статuti та джерела Магдебурзького права. Зокрема, захисником могла виступати людина, яка була добре обізнана із писаним правом.

Для виокремлення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання окремих аспектів адвокатської діяльності увагу зосереджено на етапі новітньої історії України та Польщі.

На підставі аналізу наукових публікацій встановлено тенденцію щодо активізації доктринальних досліджень актуальних питань адвокатської діяльності взагалі та адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу зокрема, які умовно можна поділити на три основні групи.

До першої групи віднесено праці вчених, які досліджують теорію та практику адвокатської діяльності в Україні, включаючи аналіз законодавства, судової та адміністративної практики. До другої групи віднесено праці фахівців у сфері порівняльного правознавства, автори яких зосереджують увагу на порівняльному аналізі правових засад та особливостей адвокатської діяльності у зарубіжних країнах, зокрема у Польщі. До третьої групи віднесено дослідження вчених-адміністративістів, які досліджують адміністративно-правові засади функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу, взаємодію адвокатів із суб'єктами публічної адміністрації тощо.

Окрема увага в контексті теми дослідження зосереджена на наукових працях, присвячених проблематиці організації та функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Україні та Польщі, включаючи адміністративно-правове регулювання порядку складання кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні та отримання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, порядку підвищення кваліфікації адвокатів, підстави та порядок притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності тощо.

Серед методів дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Польщі та України ключову роль відведено методології порівняльного правознавства, структурно-функціональному методу, а також методу юридичного моделювання. Підкреслено необхідність застосування антропологічного, цивілізаційного та синергетичного наукових підходів для аналізу проблемних питань адвокатської діяльності в Польщі та Україні та визначення шляхів їх вирішення.

Встановлено, що ієрархію нормативно-правових актів, якими врегульовано різні аспекти адвокатської діяльності в Україні, становлять Конституція України та рішення Конституційного Суду України, міжнародні

договори, ратифіковані Верховною Радою України, кодекси та закони України, укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України, а також інші підзаконні, відомчі нормативно-правові акти центральних та місцевих органів публічної адміністрації (виконавчої влади та місцевого самоврядування).

До принципів адвокатської діяльності віднесено: принцип рівності всіх перед законом та судом, принципи верховенства права та законності, принципи гуманізму, доброчесності та справедливості у професії адвоката, принцип монополії адвокатської професії у визначених законом сферах правозахисної та представницької діяльності, принцип свободи вибору форм та методів адвокатської діяльності, принцип незалежності адвоката в процесі здійснення професійної діяльності, принципи збереження конфіденційності отриманої від клієнта інформації (адвокатської таємниці) та пріоритетності інтересів клієнта, принципи субординації та координації у взаємодії з органами публічної адміністрації та іншими суб'єктами правозахисної діяльності, принцип персональної відповідальності адвоката за дотримання професійної етики та норм чинного законодавства.

Підкреслено, що принцип верховенства права є ключовим для адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу і включає в себе три принципи – принцип верховенства прав і свобод людини над інтересами держави, принцип верховенства ратифікованих (визнаних Україною) норм міжнародного права над нормами національного законодавства, а також принцип верховенства норм Конституції України над нормами законів та підзаконних нормативно-правових актів (принцип конституціоналізму).

Констатовано, що сучасний стан адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні потребує удосконалення, включаючи необхідність запозичення найкращого зарубіжного досвіду у цій сфері, зокрема досвіду Республіки Польща.

Доведено, що запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Польщі необхідно здійснювати враховуючи особливості правосвідомості та правової культури громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та адвокатури в цілому як інституту реалізації права на правову допомогу.

Підкреслено, що завданням органів публічної адміністрації на цьому напрямку є пошук справедливого балансу між інтересами громадянського суспільства України, інтересами самих адвокатів та інтересами публічної адміністрації, яка прагне гармонізувати національне законодавство із правом ЄС у всіх сферах суспільних відносин, включаючи адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності.

Акцентовано увагу на тому, що невідворотність набуття Україною повноправного членства в ЄС обумовлює необхідність адміністративно-правового забезпечення можливості повноцінної інтеграції національної адвокатської спільноти в європейський юридичний ринок.

Зазначається, що досвід Польщі у сфері адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності є надзвичайно важливим для України, враховуючи близькість та спорідненість національних правових систем, їх спільне історичне минуле та спільне майбутнє в новій об'єднаній Європі.

Констатовано, що дисциплінарна відповідальність адвокатів є дієвою гарантією забезпечення дотримання адвокатами норм чинного законодавства, правил адвокатської етики, належного виконання ними своїх професійних обов'язків.

Встановлено, що перелік дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані до адвокатів в Республіці Польща є ширшим у порівнянні із відповідним переліком в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». На особливу увагу заслуговує можливість застосування до адвокатів в Республіці Польща грошового стягнення за вчинення

дисциплінарного проступку. Враховуючи те, що діяльність адвокатів є по суті різновидом підприємницької діяльності (за винятком надання безоплатної правової допомоги), має комерційний характер, вказаний вид дисциплінарного стягнення цілком може бути імплементований в національне законодавство та юридичну практику.

Також запропоновано звернути увагу досвід Республіки Польща щодо застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату на певний строк та втрати пасивного і активного права бути обраними до органу адвокатського самоврядування.

Сформульовано конкретні пропозиції щодо внесення змін до чинного національного законодавства в частині адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності. Серед іншого запропоновано:

- запозичити досвід Республіки Польща щодо обов’язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов’язків;

- імплементувати в національне законодавство польський варіант підготовки майбутнього адвоката, коли особа (аплікант) протягом трьох років проходить стажування і тільки потім складає адвокатський іспит;

- доповнити перелік дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватись до адвоката в Україні, грошовим стягненням за вчинення дисциплінарного проступку по аналогії із відповідним переліком за польським законодавством;

- імплементувати в національне законодавство можливість застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату на певний строк та втрати пасивного і активного права бути обраними до органу адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку;

- вирішити проблему належного фінансового забезпечення системи безоплатної правової допомоги в частині стимулювання адвокатів до

активної участі у захисті клієнта шляхом збільшення розміру додаткової винагороди у разі винесення судом виправдувального вироку.

Ключові слова: адвокатура, адміністративні засади, вимоги до адвоката, законодавство, запозичення, кваліфікаційний іспит, позитивний досвід, порівняльний аналіз, стажування, форми діяльності.

ANNOTATION

Shyra O.V. Advocacy as an institution for the realization of the right to legal aid: a comparative administrative-legal analysis of the legislation of Poland and Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in law sciences by speciality 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Uzhgorod National University, Uzhhorod, 2024.

The work establishes the content of the concept and the essence of advocacy as an institution for the realization of the right to legal aid, and a comparative administrative-legal analysis of the relevant legislation of Poland and Ukraine is carried out. The system of principles of advocacy is characterized. The main forms and types of advocacy activity have been established.

It is noted that the formation of the legal institute in Ukraine and Poland took place in accordance with the general laws of the formation and development of this legal institute in European countries, and the professional legal profession in Ukrainian lands was formed precisely during the Polish-Lithuanian era. The legal foundations of the Institute of Advocacy were Lithuanian statutes and sources of Magdeburg law. In particular, a person who was well versed in written law could act as a defender.

In order to highlight the positive experience of administrative and legal regulation of certain aspects of advocacy, attention is focused on the stage of recent history of Ukraine and Poland.

On the basis of the analysis of scientific publications, a trend has been established regarding the activation of doctrinal studies of topical issues of advocacy in general and advocacy as an institution for the realization of the right to legal aid in particular, which can be conditionally divided into three main groups. The first group includes the works of scientists who research the theory and practice of advocacy in Ukraine, including analysis of legislation, judicial and administrative practice. The second group includes the works of specialists in the field of comparative jurisprudence, whose authors focus on the comparative analysis of legal foundations and peculiarities of advocacy in foreign countries, in particular in Poland. The third group includes the research of administrative scientists who investigate the administrative and legal foundations of the functioning of the bar as an institution for the implementation of the right to legal aid, the interaction of lawyers with subjects of public administration, etc.

Particular attention in the context of the research topic is focused on scientific works devoted to the problems of the organization and functioning of the bar as an institution for the implementation of the right to legal aid in Ukraine and Poland, including the administrative and legal regulation of the procedure for passing a qualifying exam for acquiring the right to practice law in Ukraine and obtaining a certificate on the right to engage in advocacy, the procedure for upgrading the qualifications of lawyers, the grounds and procedure for bringing lawyers to disciplinary responsibility, etc.

Among the research methods of advocacy as an institution for the realization of the right to legal aid in the context of a comparative administrative-legal analysis of the legislation of Poland and Ukraine, a key role is assigned to the methodology of comparative jurisprudence, the structural-functional method, as well as the method of legal modeling. The need to use anthropological, civilizational and synergistic scientific approaches to analyze the problematic issues of advocacy in Poland and Ukraine and to determine ways to solve them is emphasized.

It has been established that the hierarchy of legal acts regulating various

aspects of advocacy in Ukraine is the Constitution of Ukraine and decisions of the Constitutional Court of Ukraine, international treaties ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, codes and laws of Ukraine, decrees of the President of Ukraine and resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, and as well as other by-laws, departmental legal acts of central and local bodies of public administration (executive power and local self-government).

The principles of advocacy include: the principle of equality of all before the law and the court, the principles of the rule of law and legality, the principles of humanism, integrity and justice in the profession of a lawyer, the principle of the monopoly of the profession of a lawyer in the spheres of legal protection and representative activity defined by law, the principle of freedom of choice of forms and methods of advocacy activity, the principle of independence of a lawyer in the process of carrying out professional activity, the principles of preserving the confidentiality of information received from the client (lawyer's secret) and the priority of the client's interests, the principles of subordination and coordination in interaction with public administration bodies and other subjects of human rights activity, the principle of the lawyer's personal responsibility for compliance with professional ethics and norms of current legislation.

It is emphasized that the principle of the rule of law is key for the advocacy as an institution for the realization of the right to legal aid and includes three principles - the principle of the supremacy of human rights and freedoms over the interests of the state, the principle of the supremacy of ratified (recognized by Ukraine) norms of international law over the norms of national legislation, and as well as the principle of supremacy of the norms of the Constitution of Ukraine over the norms of laws and subordinate legal acts (principle of constitutionalism).

It was established that the current state of administrative and legal regulation of advocacy in Ukraine needs improvement, including the need to borrow the best foreign experience in this area, in particular, the experience of the Republic of Poland.

It is proved that the borrowing of positive experience of the administrative-

legal regulation of advocacy in Poland must be carried out taking into account the peculiarities of legal awareness and legal culture of Ukrainian citizens, national legal traditions and customs, because blind, automatic borrowing of foreign experience can negatively affect the state of administrative-legal regulation of the activity of lawyers and the bar as a whole as an institution for the realization of the right to legal assistance.

It is emphasized that the task of public administration bodies in this direction is to find a fair balance between the interests of Ukrainian civil society, the interests of the lawyers themselves and the interests of the public administration, which seeks to harmonize national legislation with EU law in all spheres of public relations, including the administrative and legal regulation of advocacy activities.

Attention is focused on the fact that the inevitability of Ukraine's acquisition of full membership in the EU determines the need for administrative and legal provision of the possibility of full integration of the national legal community into the European legal market.

It is noted that Poland's experience in the field of administrative and legal regulation of advocacy is extremely important for Ukraine, taking into account the closeness and kinship of national legal systems, their common historical past and common future in the new united Europe.

It was established that the disciplinary responsibility of lawyers is an effective guarantee of ensuring that lawyers comply with the norms of current legislation, the rules of lawyer ethics, and the proper performance of their professional duties.

It was established that the list of disciplinary sanctions that can be applied to lawyers in the Republic of Poland is wider compared to the corresponding list in the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocacy activity». The possibility of applying a fine to lawyers in the Republic of Poland for committing a disciplinary offense deserves special attention. Taking into account the fact that the activity of lawyers is essentially a type of entrepreneurial activity (with the exception of the provision of free legal aid), has a commercial nature, the specified type of

disciplinary action may well be implemented in national legislation and legal practice.

It is also proposed to pay attention to the experience of the Republic of Poland regarding the application of additional disciplinary sanctions to lawyers in the form of a ban on patronage for a certain period and the loss of the passive and active right to be elected to the self-governing body of lawyers.

Specific proposals for making changes to the current national legislation in terms of administrative and legal regulation of advocacy activities have been formulated. Among other things, it is proposed:

- to borrow the experience of the Republic of Poland regarding mandatory insurance against civil liability for damage caused by a lawyer to a client during the performance of his professional duties;
- to implement into the national legislation the Polish version of the training of a future lawyer, when a person (applicant) undergoes an internship for three years and only then takes the bar exam;
- supplement the list of disciplinary penalties that can be applied to a lawyer in Ukraine with a monetary penalty for committing a disciplinary offense by analogy with the corresponding list under Polish legislation;
- to implement in the national legislation the possibility of applying to lawyers additional disciplinary sanctions in the form of a ban on the performance of patronage for a certain period and the loss of the passive and active right to be elected to the self-governing body of lawyers in the event of a disciplinary offense;
- to solve the problem of proper financial support of the system of free legal aid in terms of stimulating lawyers to actively participate in the defense of the client by increasing the amount of additional compensation in the event of an acquittal by the court.

Key words: administrative principles, advocacy, borrowing, comparative analysis, forms of activity, internship, legislation, positive experience, qualification exam, requirements for a lawyer.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Ши́ра О.В. Становлення та розвиток публічного адміністрування інституту адвокатури в Республіці Польща: позитивний досвід для України. *Держава та регіони. Серія Право*. 2024. № 1. Т. 2. С. 23–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.4>.

2. Ши́ра О.В. Адміністративно-правові засади адвокатської діяльності в Республіці Польща та в Україні: порівняльний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 822–825. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/200>.

3. Ши́ра О.В. Історіографія та методологія порівняльно-правового дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Республіці Польща та в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. Т. 2. С. 73–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.21.57>.

4. Ши́ра О.В. Система адвокатського самоврядування в Республіці Польща та в Україні: порівняльне дослідження. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 1(61). С. 165–170. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.1.25>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Ши́ра О.В. Особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів за законодавством України та Польщі: порівняльний аналіз. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 267–270. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-76>.

2. Шира О.В. Принципи адвокатської діяльності в Україні та Польщі: порівняльний аналіз. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 512–515. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-140>.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДВОКАТУРИ ЯК ІНСТИТУТУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В КОНТЕКСТІ ПОРІВНЯЛЬНОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ ЗАКОНОДАВСТВА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ТА УКРАЇНИ.....	23
1.1 Історія становлення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та в Республіці Польща	23
1.2 Історіографія та методологія дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу	40
Висновки до розділу 1.....	57
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА.....	59
2.1 Сучасний стан адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща: аналіз законодавства та судової практики.....	59
2.2 Актуальні питання адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща в контексті євроінтеграційних процесів та процесів глобалізації.....	97
2.3 Особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні та Республіці Польща	121
Висновки до розділу 2.....	139
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕГУЛЮВАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА.....	144
Висновки до розділу 3.....	168

	15
ВИСНОВКИ.....	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	177
ДОДАТКИ.....	199

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Інститут адвокатури є одним із ключових інститутів правової допомоги, незамінним елементом механізму забезпечення реалізації та захисту прав і свобод громадян, адже саме адвокат має унікальні, передбачені чинним процесуальним законодавством повноваження щодо захисту свого клієнта від можливих зловживань з боку суб'єктів владних повноважень органів публічної адміністрації, гарантом надання особі кваліфікованої правової допомоги, що включає і юридичні консультації, і складання процесуальних документів, і представництво інтересів особи в органах публічної адміністрації та у відносинах з іншими учасниками правовідносин.

Водночас інститут національної адвокатури не може розвиватися ізольовано, особливо з урахуванням прагнень України набути повноправного членства в Європейському Союзі. Останнє стимулює органи публічної адміністрації вивчати позитивний досвід адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності у зарубіжних країнах з метою визначення можливості та доцільності його запозичення та впровадження в національне законодавство та юридичну практику.

На особливу увагу в цьому контексті заслуговує досвід адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Республіці Польща, яка також пройшла шлях від пострадянської держави до європейської держави з ринковою економікою.

Питання публічного управління та публічного адміністрування у сфері реалізації права особи на правову допомогу досліджували відомі фахівці у сфері адміністративного права, зокрема В. Авер'янов, О. Бандурка, В. Бевзенко, Ю. Битяк, І. Бінько, А. Боровик, М. Віхляєв, С. Гайдученко, В. Галуцько, О. Губанов, Н. Губерська, Н. Деревянко, В. Доненко, Є. Жукова, Р. Калюжний, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, О. Кузьменко, В. Курило,

Д. Лученко, П. Лютіков, Р. Мельник, О. Миколенко, Д. Приймаченко, С. Стеценко, В. Тильчик, О. Червякова, С. Чернов, Р. Шаповал та інші науковці.

Різні аспекти адміністративно-правового забезпечення адвокатської діяльності досліджували у своїх працях такі відомі науковці, як Л. Волкова «Публічне адміністрування адвокатури України», А. Іванський «Правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту», О. Коваль «Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України», В. Лаврів «Адміністративно-правове регулювання адвокатської таємниці», А. Олійник «Реформа адвокатури: адміністративно-правове забезпечення» та інші відомі науковці.

Окремі дисертаційні дослідження питань адміністративно-правового забезпечення інституту адвокатури присвятили Н. Меєрович «Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні» та Є. Шкребець «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі».

На окрему увагу заслуговують докторські дисертації Т. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» та В. Святоцької «Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження».

Проте дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України ще не було предметом окремого наукового аналізу, що актуалізує підготовку цієї роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота виконана відповідно до Указу Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року № 68/2016 в межах виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12

січня 2015 року № 5/2015 та ін. Робота відповідає Перспективним напрямкам кандидатських і докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, затвердженим рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 року № 86/11. Дисертацію виконано в межах планів науково-дослідної роботи кафедри адміністративного, кримінального права і процесу Закладу вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права». Внесок здобувача полягає у порівняльно-правовому дослідженні адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Республіці Польща та в Україні.

Мета дослідження. Метою дисертаційної роботи є дослідження адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Республіці Польща та в Україні з метою виокремлення позитивного досвіду та визначення можливості та доцільності його впровадження в національну юридичну практику.

Досягнення поставленої мети дисертаційної роботи пов'язується із вирішенням таких наукових *задач*:

- охарактеризувати історію становлення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та в Республіці Польща;
- узагальнити історіографію та методологію дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу;
- проаналізувати сучасний стан адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща;
- окреслити актуальні питання адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща в контексті євроінтеграційних процесів та процесів глобалізації;
- визначити особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні та Республіці Польща;
- визначити перспективні напрями удосконалення адміністративно-правових засад регулювання адвокатської діяльності в Україні з урахуванням позитивного досвіду Республіки Польща.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у сфері функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу.

Предметом дослідження є адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань вимагає застосування складної сукупності загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Застосування діалектичного методу наукового пізнання та принципу історизму дозволило охарактеризувати історію становлення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та в Республіці Польща (підрозділ 1.1). Застосування загальнонаукових методів аналізу та синтезу, а також системного методу дозволило узагальнити історіографію та методологію дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу (підрозділ 1.2). Застосування структурно-функціонального і системного підходів, а також методів порівняльного правознавства стало методологічним базисом для аналізу сучасного стану адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща та визначення актуальних питань адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща в контексті євроінтеграційних процесів та процесів глобалізації (підрозділи 2.1, 2.2). Порівняльно-правовий метод дав можливість дослідити особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні та Республіці Польща (підрозділ 2.3). Формально-юридичний метод та метод юридичного моделювання сприяли визначенню перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад регулювання адвокатської діяльності в Україні з урахуванням позитивного досвіду Республіки Польща (розділ 3).

Нормативною базою дослідження є законодавчі та підзаконні нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України,

центральної влади, а також акти органів адвокатського самоврядування.

Емпіричну основу дослідження становили наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, статистичні матеріали, аналітичні матеріали автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, що присвячене адвокатурі як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України. Здійснене дослідження дозволило сформулювати нові наукові положення та висновки, обґрунтовані особисто здобувачем, зокрема:

у перше:

– класифіковано спільні принципи здійснення адвокатської діяльності в Україні та в Республіці Польща: 1) загальноправові принципи (верховенства права, законності, рівності всіх перед законом та судом, презумпції невинуватості, гуманізму, справедливості); 2) принципи, що притаманні адвокатській діяльності (принцип конфіденційності (збереження адвокатської таємниці), принцип монополії адвокатської професії у визначених законом сферах правозахисної та представницької діяльності, принцип свободи вибору форм та методів адвокатської діяльності, принцип незалежності адвоката в процесі здійснення професійної діяльності, принцип пріоритетності інтересів клієнта);

– обґрунтовано доцільність запозичення досвіду Республіки Польща щодо обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків;

– запропоновано імплементувати в національне законодавство польський варіант підготовки майбутнього адвоката, коли особа (аплікант) протягом трьох років проходить стажування (після шести місяців стажування

може заміняти адвоката у суді, за винятком Верховного Суду) і тільки потім складає адвокатський іспит;

удосконалено:

– історіографію та методологію дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу, а саме обґрунтовано необхідність застосування цивілізаційного, антропологічного та синергетичного наукових підходів;

– наукові підходи до класифікації та уніфікації форм та видів адвокатської діяльності, організаційно-правових форм адвокатських об'єднань в Україні та в Республіці Польща з урахуванням необхідності гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу;

дістало подальший розвиток:

– аргументація доцільності доповнення переліку дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватись до адвоката в Україні, грошовим стягненням за вчинення дисциплінарного проступку за аналогією із відповідним переліком за польським законодавством;

– обґрунтування пропозиції на підставі аналізу досвіду Республіки Польща імплементувати в національне законодавство можливість застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату на певний строк та втрати пасивного й активного права бути вибраними до органу адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку;

– вирішення проблеми належного фінансового забезпечення системи безоплатної правової допомоги в частині стимулювання адвокатів до активної участі у захисті клієнта шляхом збільшення розміру додаткової винагороди у разі винесення судом виправдувального вироку.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться в роботі, можуть бути використані в:

– науково-дослідній сфері – шляхом їх використання у подальшій розробці теоретичних проблем адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу;

– законотворчій діяльності – отримані результати можна використовувати для вдосконалення законодавства, яким встановлюються адміністративно-правові засади адвокатської діяльності в Україні;

– навчальному процесі – для підготовки посібників, підручників та викладанні курсів з таких навчальних дисциплін, як: «Судові та правоохоронні органи України», «Адвокатура», «Механізм захисту прав і свобод людини» та ін.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на 2 науково-практичних конференціях, а саме: «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 року); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 року).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у 6 наукових працях, серед яких 3 наукові статті опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених МОН України, 1 наукова праця – в іноземному виданні, та 2 тези доповідей на міжнародних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 200 сторінок, з яких основний текст становить 161 сторінку. Список використаних джерел містить 185 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДВОКАТУРИ ЯК ІНСТИТУТУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В КОНТЕКСТІ ПОРІВНЯЛЬНОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ ЗАКОНОДАВСТВА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ТА УКРАЇНИ

1.1 Історія становлення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та в Республіці Польща

Дослідження історії становлення та розвитку публічного адміністрування інституту адвокатури в Україні та Польщі є основою для порівняльного аналізу адміністративно-правового законодавства, яким врегульовано питання адвокатської діяльності в названих державах, що в подальшому дозволить виокремити позитивний історичний та сучасний досвід адміністрування інституту адвокатури в Республіці Польща з метою визначення можливості та доцільності його запозичення для впровадження в національну юридичну практику та удосконалення чинного національного законодавства.

Інститут адвокатури є одним із найважливіших соціальних інститутів, який сформувався ще до нашої ери і набув особливого значення із появою юриспруденції як особливого виду діяльності людини. Із появою держави та її основних інститутів виникають різні форми правової взаємодії між її громадянами, а також іншими суб'єктами суспільних відносин. Із ускладненням таких відносин виникає природна необхідність в особливому виді професійної діяльності яка полягає у наданні юридичних послуг та представництві інтересів тих осіб, які не володіють відповідними спеціальним знаннями у сфері права, відносин з державними органами тощо.

Саме тому юриспруденція та професія адвоката не виникла у перших протодержавах, в яких відносини між правлячою верхівкою (вождями,

царем) та підлеглими були максимально спрощеними і ґрунтувалися більшою мірою на правових звичаях та веліннях, указах вождя (царя).

Із ускладненням суспільних відносин, зокрема у Стародавньому Римі, логічно виникає потреба в професійних ораторах, які добре знаються на юридичних формулах договорів, мають доступ до розгалуженої системи апарату чиновників, можуть допомогти вирішити конфлікт та головне – оформити право власності, користування тощо.

Великий внесок у розробку римської юриспруденції, тлумачення принципів права внесли римські юристи. Спочатку вони діяли як своєрідні радники. Римляни перед тим, як зважитися на якісь важливі справи – купити або продати землю, укласти позику – йшли за порадою до юриста. Діяльність римських юристів виявлялася у трьох формах:

- консультаційна робота: відповіді на запити приватних і службових осіб із питань, які викликали в них сумнів;

- вироблення найчіткіших формул для різних юридичних актів (договорів, заповітів тощо), тобто допомога приватним особам під час укладення договорів. Юрист часто сам писав формуляр договору;

- поради стосовно постановки позовів і процесуального ведення справи. В період республіки процесуальне представництво в римі не допускалося [99, с. 5].

Таким чином, римські юристи надавали послуги, які в сучасному світі надає адвокат – консультації, складання форм договорів, юридичний супровід справи тощо.

Складання юридичних документів вимагало спеціальних знань. Право Стародавнього Риму мало суворий формальний характер, недотримання форми документа, щонайменша неточність позбавляли цей акт юридичної сили. Сама юридична процедура, формалізм здійснення угод вимагали неухильного знання її словесної формули та виконання певних жестів і символів. У таких справах консультація юриста, точність правової формули договору, що укладається, мали для клієнта велике значення. Помилки в

такій справі могли мати фатальні наслідки для учасників угоди [99, с. 5].

У своїй діяльності римські юристи чудово поєднували теорію і практику, відмінно знали запити життя, правові ситуації і конфлікти, зумовлені поширенням приватної власності. Вони тлумачили право не по букві, а по змісту, виходячи із практичної доцільності, визнання римських громадян рівноправними згідно із законом і справедливістю. За Цицероном, діяльність юристів виражалася в трьох формах: виробленні зразкових форм для різних юридичних угод; консультаціях по складних питаннях; порадах процесуального характеру [99, с. 5].

Таким чином, можна впевнено сказати, що римські юристи були фактично першими адвокатами в історії людства, які заклали фундамент класичної юриспруденції, традиції надання правової допомоги. Це було обумовлено розвитком приватної власності та форм її використання в Давньому Римі, необхідністю захисту власності римлян від переселенців. Серед найвидатніших римських юристів – брати Катони, Квінт Муцій Сцевола, Юній Брут, Ульпініан, Папініан, Юліан, Модестін, і звичайно Марк Туллій Цицерон.

І саме тому юриспруденція та професія адвоката були фактично не потрібні в період середньовіччя, панування церкви та абсолютної монархії, коли феодалні відносини, які ґрунтувалися на натуральному господарстві, були максимально спрощені та не вимагали складних юридичних формул, а судова влада була повністю підконтрольна монарху та не допускала іншого трактування закону, який або транслиував релігійні догми або волю імператора, короля та їх ключових чиновників.

В період Відродження, Нового часу відбувається рецепція римського права, адже починає розвиватися підприємницька діяльність, яка вимагає нових форм договорів, контрактів, оформлення права оренди землі та іншої власності. Природньо виникають різноманітні юридичні конфлікти між контрагентами. Тому інститут адвокатури отримує нове життя, професія

юриста відроджується разом із основними засадами класичного римського права.

Слід зазначити, що і у сфері кримінального процесу, який в середньовіччя носив інквізиційний характер та не вимагав особливого захисту прав обвинуваченого чи підсудного, професія адвоката була номінальною (формальною). Проте в період перших буржуазних революцій, який характеризувався юридичним закріпленням основних прав і свобод людини, роль юристів у кримінальному процесі значно зростає. Змагальний характер процесу, необхідність доведення вини особи обумовлює активний розвиток інституту адвокатури.

Якщо проводити порівняння історії становлення адвокатури в Україні та Польщі, в першу чергу слід відзначити кардинально різні історичні умови, в яких розвивається юриспруденція цих двох європейських держав. На відміну від польської держави, українські землі тривалий час перебували у складі імперських утворень і природньо зазнавали впливу іноземних правових систем, нав'язаного законодавств та всієї юридичної структури метрополій.

Спільною рисою для обох країн була та залишається їх належність до романо-германської правової сім'ї. Правові системи майбутніх Польщі та України сформувалися в результаті рецепції римського права, римських традицій юридичного життя, тому інститут адвокатури активно розвивається в обох країнах.

Також слід зазначити, що професійна адвокатура на українських землях сформувалась саме в період польсько-литовської доби. Правовими засадами інституту адвокатури виступали Литовські статuti та джерела Магдебурзького права. Захисником могла виступати людина, яка була добре обізнана із писаним правом.

Так, І. Василик, розкриваючи сторінки історії адвокатури України, зазначає, що зародження правової системи, і, відповідно, адвокатури відбулося починаючи від міст - держав Північного Причорномор'я, як носіїв

римської правової традиції та Київської Русі, в часи якої захисниками у судах могли бути «послухи», «видоки», здебільшого – рідні, друзі, члени однієї громади [23].

Зрозуміло, що вказані особи не були професійними юристами, а виконували скоріше роль свідків на стороні обвинуваченого.

Вперше про інститут захисту та інститут представництва згадано в фіксованих законодавчих актах кінця XIV – початку XV ст. – Псковській та Новгородській судних грамотах.

У XV ст. на українських землях відбувається поступовий розвиток професійної адвокатури, що зумовлювалось поширенням магдебурзького права та утворенням міських судів. У цей період поняття «адвокат» ще не мало визначеного терміну, використовувався термін «посол», найчастіше – «прокуратор», що є аналогічним відповідним назвам у німецьких правових пам'ятках [23].

Таким чином, очевидним був вплив німецьких правових традицій на формування інституту адвокатури на українських землях.

Фактичне становлення Інституту адвокатури українського зразка відбулося у литовсько-польську добу XVI-XVIII ст. Так, у I Литовському Статуті (1529 р.) вказується «заступництво у речах» і «приятель»; у II Литовському Статуті (1566) – «речник», «поручник» [23].

Таким чином, український та польський шляхи становлення та розвитку інституту адвокатури мають багато спільного, зазнали впливу романо-германських правових традицій, зокрема рецепції римського права в німецькому варіанті.

Правильне розуміння історії становлення та розвитку інституту адвокатури дозволяє краще розуміти сучасні актуальні питання організації та розвитку адвокатської діяльності, запозичувати найкращий історичний та зарубіжний досвід у даній сфері суспільних відносин.

В. Гвоздій, досліджуючи історію і сучасність адвокатури України, справедливо зазначає, що адвокати завжди брали активну участь у

громадсько-політичному житті українського суспільства: займалися просвітництвом, створювали фахові та культурно-освітні громадські організації, надавали вирішального імпульсу економічному життю та, найголовніше, у різні історичні періоди ставали активними учасниками політичних перетворень. У різний час і за різних обставин правники були рупором українського населення у справі відстоювання своєї українськості та національної самоідентичності. Адвокати першими усвідомлювали, що сила нації визначається не переліком політичних прав, а всім комплексом здобутків у економічній, соціальній, культурній, науковій та інших сферах суспільного життя, вони були творцями української державності. Однак, цей унікальний, специфічний і цікавий досвід діяльності українських адвокатів на всіх етапах українського державотворення ще не достатньо вивчений, проаналізований та синтезований. Тому це унікальне надбання діяльності українських правників минулих поколінь потребує комплексного дослідження, систематизації і популяризації серед сучасників [1, с. 5].

Крім того, В. Гвоздій підкреслює, що в українській історії відомо про реформи адвокатської професії наприкінці XIX – початку XX століття у підавстрійській Галичині. Саме тоді, фактично в умовах відсутності власної державності, в українській адвокатурі відбувся настільки якісний прогрес, що весь період отримав назву «адвокатська доба», і шкода, що про нього так мало систематизованих відомостей. Досвід галицьких адвокатів столітньої давнини чітко показав, що подібні новації сприяють підвищенню рівня адвокатури як інституту в цілому та кожного адвоката як фахівця, зокрема. Удосконалення «адвокатських» реформ на цих територіях відбувалося і у міжвоєнний період, вже в умовах зовнішньополітичної належності до Польщі [1, с. 7].

У питанні формування кадрів ще сто років тому чітко витримувалися вимоги щодо отримання освіти у національних та закордонних університетах, а також здобуття наукового ступеня доктора наук. Усі відомі адвокати того часу мали наукову ступінь доктора права і займалися наукою.

«Неписаною» вимогою для всієї адвокатської спільноти була публікація наукових статей зі своєї галузі як у фахових збірниках, так і в пресі, а також участь у наукових конференціях, дискусіях, конкурсах тощо [1, с. 7].

Для кандидатів у адвокати обов'язковим було стажування в адвокатській конторі від 5 до 8 років і тільки тоді аплікат був допущений до складання кваліфікаційного іспиту. Обов'язковим було і активно практикувалося підвищення кваліфікації для адвокатів. За порушення норм адвокатської етики були не тільки дисциплінарні, а й фінансові стягнення. Усі спори між адвокатами публікувалися у пресі за поданням голови Спілки адвокатів. Дуже швидко ці конфлікти набували масового розголосу, що тягнуло за собою втрату клієнтів [1, с. 8].

У міжвоєнний період провідною і єдиною організацією української галицької адвокатури був Союз українських адвокатів, завданнями якого, серед інших, була «оборона прав, інтересів та достоїнства звання адвоката». Робота Союзу проводилася на високому організаційному рівні, відчувалася внутрішня дисципліна. Так, за ігнорування чи безпідставну відсутність у роботі з'їзду, адвокат автоматично виключався з організації [1, с. 8].

Т. Андрусак також слушно зауважує, що українські адвокати починали відігравати визначальну роль у національно-політичному житті, а отже і в розвитку української правової думки починаючи з 80-х років XIX ст. на українських землях в складі Австро-Угорської імперії, і з першого десятиліття XX ст. – в складі Російської імперії. Цей часовий розрив обумовлений суттєвою відмінністю державно-правового устрою двох країн, а відповідно й роллю та значенням адвокатури в суспільстві. Якщо в першій конституція 1867 р. закріплювала правову рівність всіх громадян, то в другій аналогічні процеси розпочинаються тільки в 1905 р. Проте це жодним чином не применшує ролі і значення українських адвокатів з цієї частини українських земель, як в національному русі, так і в розвитку української правової думки. Показовим у цьому відношенні може бути і той факт, що саме харківський адвокат Микола Міхновський вперше, спираючись на

історично-легітимні засади, обґрунтував ідею державної самостійності України. Не можливо уявити український політичний рух на західноукраїнських землях без Костя Левицького, Євгена Олесницького, Євгена Петрушевича та багатьох інших адвокатів, так само на українських землях, що перебували під владою Російської імперії, він розвивався завдяки Олександру Кониському, Іллі Шрагу, Опанасу Андрієвському, Миколі Дмитрієву та іншим українським адвокатам. Саме зусиллями українських адвокатів та інших правників були створенні законодавчі системи УНР та ЗУНР, правова основа для Акту Злуки, які, при відсутності іноземної окупації цих держав, мали б перспективу подальшого успішного демократичного розвитку [1, с. 17-18].

В. Брославський зазначає, що слід визначитися, кого можна вважати адвокатом, адже у класичному значенні цей термін активно використовується лише з XIX ст. Таким чином, обмежившись терміном «адвокат», ми відмовляємося від столітньої історії представників сторони захисту у судових інстанціях Речі Посполитої та Великого князівства Литовського [1, с. 25-26].

Тому до періоду, що передував XIX ст., ми пропонуємо вживати термін «правозахисник». Зокрема, вже Литовські Статути містили відомості про правозахисників-адвокатів, яких іменували «прокураторами». Статути чітко передбачали повноваження «прокураторів», а також коло осіб, які могли бути правозахисниками. Можна припустити, що й за часів Київської Русі існував інститут представників, яких за певних умов можна прирівняти до правозахисників. Вбачаються наступні блоки в історії адвокатури: Київська Русь та Галицько-Волинське князівство; Королівство Польське й Велике князівство Литовське з їх спадкоємницею Річчю Посполитою; Гетьманщина; XIX – початок XX століття у складі Російської імперії; XIX – початок XX століття у складі Австрійської, а згодом Австро-Угорської імперій; національно-визвольний рух 1917–1920 рр.; адвокатура на українських землях в складі Румунії, Польщі та Чехословаччини у міжвоєнний період; період УРСР; адвокатура незалежної України [1, с. 25-26].

І. Фельцан, досліджуючи історичний досвід функціонування інституту адвокатури за судовими статутами 1864 р., зазначає, що розуміння того, що без адвокатури та адвоката не може бути справжнього правосуддя, стало концептуальною ідеєю великої Судової реформи 1864 р. Можна констатувати, що принципи, закладені в основу організації адвокатури кінця ХІХ століття, не втратили своєї актуальності і становлять значний інтерес і сьогодні. Інститут присяжних повірених, за Судовими статутами 1864 р., організовувався як незалежна корпорація. Це проявлялося в тому, що присяжні повірені кожного округу судової палати об'єднувалися в одне ціле їх загальними зборами і Радою. Нагляд за діяльністю присяжних повірених був покладений на ради, які обиралися присяжними повіреними з їхнього числа. Організована таким чином система управління адвокатською корпорацією забезпечувала автономність і незалежність адвокатури від державних органів, виборність і підзвітність рад присяжних повірених [1, с. 51].

А. Меланчук зазначає, що інститут адвокатури або присяжних повірених, як він тоді називався, юридично був сформований у рамках Судової реформи 1864 року у відповідності до Судових статутів. Проте вони не містили положень про порядок порушення і здійснення дисциплінарного провадження в адвокатській корпорації, тому з цього приводу не було вироблено жодної практики. Лише у п. 2 ст. 367 нормативного акту «Утворення судових установ» говорилося про «розгляд скарг на дії присяжних повірених», а також «про нагляд за точним виконанням ними законів, закріплених правил і всіх прийнятих на себе обов'язків з користю для довіритель». Не лише професійна, але й будь-яка інша суспільна діяльність присяжного повіреного, навіть його приватне життя було приводом для втручання дисциплінарної влади цієї ради. Дисциплінарна влада ради поширювалась також на вчинки присяжного повіреного, здійснені ним до вступу у стан присяжних повірених. Рада мала право накладати на присяжного повіреного, який порушив прийняті на себе обов'язки,

дисциплінарні стягнення, що передбачені ст. 368 Утворення судових установ: попередження; догана; заборона здійснювати обов'язки повіреного протягом визначеного радою строку, але не більше одного року; виключення зі стану присяжних повірених; в особливо важливих випадках передання присяжного повіреного кримінальному суду. У примітці до цієї статті закріплювалось важливе правило про те, що особи, виключені з числа присяжних повірених, позбавлялися права повторного вступу в це звання у межах держави. Оскільки Судові статuti не описували процедуру дисциплінарного провадження, то й порядок порушення дисциплінарної справи склався в окремих округах по-різному [1, с. 54-55; 100].

М. Никифорак, досліджуючи адвокатуру на Буковині в період її перебування у складі Австрії, зазначає, що розвиток адвокатури на Буковині в період 1774 – 1918 років відбувався в загальному руслі еволюції адвокатури в Габсбурзькій державі. Тому його вивчення мусить опиратися на загальноавстрійське законодавство про адвокатуру, на аналіз її загальноавстрійських історико-правових досліджень. Водночас процес становлення та утвердження адвокатури на Буковині мав характерні риси, що зумовлювались історичними, національними, соціально-економічними особливостями краю. Загальноавстрійську організацію адвокатури, її права та обов'язки вперше було визначено йозефінським Положенням 1781 р. про загальний судовий устрій. Адвокатура була тісно пов'язана з судом. Їх розглядали разом як два необхідні відділи єдиного судового порядку. Допущені до виконання адвокатських обов'язків особи отримували цісарське призначення. Так було до 1820 р., коли призначення адвокатів передали вищим земельним судам [1, с. 78; 103].

На користь адвокатури було й реформування правового навчання, започатковане розпорядженням Міністерства культів і освіти від 30 липня 1850 р. А Кримінально-процесуальний порядок від 17 січня 1850 р. вніс до кримінального судочинства принцип гласності, ввів суд присяжних [103].

Першим австрійським законом, який стосувався тільки адвокатури й поширювався на всю монархію, стало видане 16 липня 1849 р. тимчасове Положення про адвокатський порядок. Важливу роль у формуванні адвокатури відіграло розпорядження Міністерства юстиції від 7 серпня 1850 р., яке регулювало деталі складання адвокатського іспиту. Воно зробило цей іспит у крайових судах обов'язковим для всіх коронних земель. Допуск до іспиту залежав від чотирирічної судової практики, поділеної на дві частини: півтора року кандидат мусив працювати в земельному чи повітовому суді, а ще два з половиною – практикуватись у адвоката в прокуратурі. Іспит теж мав два етапи: спершу усний, потім – письмовий. Кандидат показував свої знання з цивільного і кримінального законодавства, мистецтва ведення справи в суді, складання документів [1, с. 79; 103].

Прогресивні реформи в адвокатурі припинилися з початком періоду австрійського неоабсолютизму. Вже 1853 р. було ліквідовано суд присяжних, обмежено право оскарження, суттєво звузилися можливості захисту [103].

Результатом таких неправових заходів, а саме – урядових дій щодо обмеження прав адвокатури став рух за «повернення» свободи адвокатури, який був повсюдним і охопив усіх адвокатів. Підсумком цієї боротьби стала поява постійного Положення про адвокатуру від 6 липня 1868 р., що діяло фактично до кінця існування Габсбурзької монархії. Постійне Положення ліквідувало право Міністерства юстиції на призначення. Кожен міг стати адвокатом після виконання всіх встановлених законом вимог, викладених у § 1-7: австрійське громадянство, право- і дієздатність, юридична освіта і семирічна юридична практика. Тепер адвокат ставав представником вільної незалежної професії. Адвокати дістали також свободу вибору і зміни місця перебування резиденції [1, с. 80; 103].

Указом Міністерства юстиції від 18 жовтня 1901 р. було затверджено розпорядок Буковинської адвокатської палати. Він складався з 23 параграфів і визначав порядок проведення зібрань палати, виборів президента і членів президії, порядок внесення і розгляду питань, ухвалення рішень [103].

1 квітня 1872 р. в Австрії було прийнято адвокатський дисциплінарний статут. Він передбачав створення в кожній адвокатській палаті дисциплінарної ради, яка обиралася на три роки із членів палати. У своїй діяльності дисциплінарна рада керувалася дисциплінарним адвокатським статутом і власним регламентом, затверджуваним Міністерством юстиції [103].

Види покарань для адвокатів і порядок їх застосування визначалися дисциплінарним статутом. Провини в ньому було поділено на дві групи. До першої входили порушення професійних обов'язків, до другої – поведінка, що ганьбила честь і гідність адвокатського стану. У рішенні дисциплінарної ради мала бути вказівка, в якій саме царині адвокат учинив провину. Передбачалися такі покарання: дисциплінарна догана, штраф до 300 флоринів (згодом – до 600 крон), тимчасове усунення з посади на строк до одного року (для кандидатів – утривалення практики на той же строк) і вилучення зі списку адвокатів. Вилученому зі списку адвокатів надавалося право по трьох роках клопотати про поновлення у списку, але адвокатська палата могла відхилити це клопотання. Щоправда, цю відмову можна було, своєю чергою, оскаржити до вищого суду [1, с. 81; 103].

Для виокремлення позитивного польського досвіду публічного адміністрування (адміністративно-правового регулювання) окремих аспектів адвокатської діяльності увагу необхідно зосередити на етапі новітньої історії Республіки Польща.

Так, до 80-х років діяльність адвокатури у Польщі регулювалася Законом про устрій адвокатури від 19 грудня 1963 р., в якому органи самоврядування адвокатури включали Незалежну раду адвокатів (далі – НРА), Вищу дисциплінарну комісію, Ревізійну комісію НРА, воєводські колегії адвокатів та «зеспули» адвокатів (свого роду юридичні консультації). При цьому незалежність адвокатури була значно обмежена Міністерством юстиції Польщі. Так, міністр юстиції мав такі повноваження щодо адвокатури: усунути від управління членів органів адвокатського

самоврядування, скасувати будь-які рішення колегії адвокатів, ініціювати зміни у діяльності адвокатів, визначити кількість «зеспулів» адвокатів, кількість адвокатів у них, кількість стажистів в адвокатурі, ухвалити рішення про припинення діяльності того або іншого «зеспулу» адвокатів, виступати ініціатором проведення зборів в органах самоврядування, припинити дію ради будь-якої колегії адвокатів і при цьому тимчасово призначити голову з числа адвокатів, вносити свої пропозиції до законодавчих проектів, що розробляються НРА, всі рішення НРА підлягали затвердженню міністром, судді та прокурорські працівники за погодженням з міністром включалися до списків адвокатів у спрощеному порядку, винести постанову про порушення дисциплінарного провадження щодо адвоката чи стажиста адвоката, а також тимчасово усунути адвоката чи стажиста адвоката, щодо якого ведеться дисциплінарне провадження.

Таке положення не влаштовувало основну частину адвокатів, але до періоду всенародної мобілізації початку 1980-х будь-які активні дії з боку адвокатської спільноти не спостерігалися [17].

У період страйкового руху почала готуватися правова база внесення змін до законодавства з метою встановлення більш незалежного становища адвокатури у системі. Адвокати по всій країні брали активну участь у формуванні вільних профспілкових організацій та у вирішенні конфліктів між лідерами страйків і комуністичною владою.

2 вересня 1980 року Президія НРА прийняла рішення призначити засідання НРА на 18-19 жовтня 1980 року. Саме тоді було прийнято професійну резолюцію, яка передбачає зміну завдань адвокатури і, відповідно, розширення її ролі у суспільстві як гаранта прав особистості. У зв'язку з цим адвокатура також прагнула обмежити нагляд міністра юстиції за самоврядуванням адвокатів і передати контроль за адвокатурою Сейму (однопалатному парламенту, що діяв на той момент) [17].

Важливим рішенням було скликати Загальнопольський З'їзд адвокатів, який відбувся у місті Познань 3-4 січня 1981 (відомий як познанський З'їзд).

Цей З'їзд, відповідно до чинного Закону про устрій адвокатури, не був органом самоврядування адвокатів. Однак на ньому було прийнято найважливіші рішення про затвердження З'їзду як основного органу самоврядування адвокатури. На З'їзді була створена Комісія, яка мала фіксувати випадки порушення прав людини у країні.

Адвокати прагнули ухвалення нового Закону про адвокатуру, щоб зміцнити позицію адвокатів та інституту в цілому. Відповідно до постанов З'їзду було також призначено законодавчу комісію, яка до кінця січня підготувала проект Закону про адвокатів. 22 лютого 1981 року після численних консультацій та внесення поправок цей проект було прийнято НРА [17].

29 липня 1981 року до Сейму Польщі було представлено проект Закону про адвокатуру, який пройшов перше читання. 13 грудня 1981 року, коли в країні було введено військовий режим, ухвалювалося остаточне рішення щодо законопроекту. 26 травня 1982 року відбулося друге читання, під час якого було внесено деякі поправки, не включені до початкового проекту, а деякі депутати утрималися від голосування [17].

Таким чином, 26 травня 1982 року в Польщі було прийнято Закон «Про адвокатуру» і в історії адвокатури Польщі розпочався новий етап [17].

Адвокатура Польщі набула нового статусу (адвокатура стала головним захисником дотримання прав і свобод громадян), отримала доступ до громадської діяльності (участі в різних спілках та об'єднаннях), було скасовано нагляд міністра юстиції, адвокатура отримала значну незалежність від органів влади та змогла визначити З'їзд адвокатів як головний орган самоврядування адвокатури Польщі. Польські адвокати спробували скористатися цими новими можливостями, незважаючи на політичну ситуацію в умовах воєнного стану: необхідно було реорганізувати структури органів, розробити нові процедури їхньої роботи, і насамперед організувати та підготувати всього за один рік З'їзд адвокатів [17].

Під час воєнного стану адвокати брали активну участь у захисті інтересів заарештованих громадян. Значна кількість адвокатів співпрацювали з Комітетом допомоги заарештованим та репресованим особам та членам їхніх сімей. Лише у Варшаві 102 адвокати виступили у судових процесах над працівниками та студентами, пов'язаними з Варшавським університетом. Серед них були провідні члени варшавської адвокатури, а також визначні адвокати з інших регіонів. Щодо 116 варшавських службовців та студентів було порушено 122 кримінальні справи, більшість з яких проходили за спрощеною процедурою, їм загрожувала від 3 років позбавлення волі до страти. Особистий ризик для адвокатів був величезний (усунення від роботи, позбавлення ліцензії, провокації). Ці політичні процеси викликали значний інтерес у суспільстві, у залі суду були присутні визначні актори, професори, мислителі [17].

1-3 жовтня 1983 року пройшов З'їзд адвокатів, на якому було ухвалено кілька важливих резолюцій, було обрано новий склад Президії НРА. На основі напрацювань З'їзду 18 жовтня 1983 року були прийняті «Загальні положення діяльності Президії НРА». Також при Президії було створено Секретаріат, який відповідав за підготовку проектів актів законодавства та перевірку легітимності рішень, які приймали органи адвокатури [17].

Міністерство юстиції не влаштовували зміни та позиція керівництва адвокатури. Постійно озвучувалася загроза встановлення Міністерством юстиції тарифів для гонорарів адвокатів та прийняття змін до Закону про адвокатуру (по суті – повернення до порядку, що існував раніше). 7 липня 1984 року міністр юстиції Лех Домерацький подав апеляцію до Верховного суду Польщі на ухвалені рішення З'їзду адвокатів. Деякі з положень З'їзду адвокатів було скасовано судом [17].

У провладній пресі з'явилися кілька статей про ворогів адвокатури. Міністр юстиції Лех Домерацький дав очевидно зрозуміти, що якщо у керівництві адвокатури нічого не зміниться, то встановлення тарифів для гонорару адвоката та зміни до Закону про адвокатуру є неминучими [17].

Проте через кілька років комуністичний режим у Польщі і в усіх країнах Східної Європи впав, йому на зміну прийшла демократія. Багато адвокатів, які брали участь у захисті громадян у політичних справах, після падіння комуністичного режиму посіли своє місце як у керівництві адвокатури, так і у вищих органах влади [17].

Однак частина адвокатів співпрацювала з режимом та з співробітниками державної безпеки, що спричинило застосування до них процедури люстрації, значну частину адвокатів було виключено з адвокатури [17].

Постановою НРА від 17 квітня 1999 року було надано вказівку вийти у добровільному порядку всім адвокатам, які таємно та свідомо були посібниками режиму. Усі сили були спрямовані на законні та доступні дії в рамках дисциплінарного провадження у колегії адвокатів, результатом чого були численні виключення з адвокатської спільноти людей, які мали зв'язки із таємними службами комуністичного режиму. Основним принципом таких проваджень був принцип індивідуалізації відповідальності. Жорстким був підхід до адвокатів, які повідомили недостовірну інформацію про співпрацю (безумовне виключення зі складу колегії адвокатів) [17].

Що показово, одним із адвокатів Яном Кілішковським було подано конституційну скаргу з приводу відповідності цієї постанови НРА Конституції, адже він сам був виключений із реєстру адвокатів у зв'язку зі співпрацею з таємними службами режиму. Заявник стверджував, що ця постанова є неконституційною, оскільки встановлює обмеження у праві на зайняття юридичною практикою. Конституційний суд відмовився розглядати скаргу у зв'язку з тим, що зазначена постанова не є нормативним актом – вона не містить правових норм, а містить лише вказівки, які не є обов'язковими до виконання. Конституційний Суд розглядав постанову (позицію) НРА як тлумачення законодавчих положень [17].

Таким чином, Конституційний Суд встановив, що НРА є органом, який контролює норми та їх застосування, що стосуються діяльності самої

адвокатури. Незважаючи на те, що постанова НРА не була обов'язковою, вона вплинула на форму перевірки адвокатів [17]. У багатьох випадках це вплинуло на результат дисциплінарних проваджень і значна кількість адвокатів припинила свою діяльність.

Підсумовуючи проведений аналіз становлення інституту прокуратури в Республіці Польща та в Україні слід зазначити, що запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Польщі необхідно здійснювати враховуючи особливості правосвідомості та правової культури громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та адвокатури в цілому як інституту реалізації права на правову допомогу.

Історія польської адвокатури в період страйків у країні та тривалої політичної кризи ясно показує, що польські адвокати вступили в нову епоху із сильним почуттям власної ідентичності та значущості. Навіть у період введеного воєнного стану та жорстокої політичної реакції, вони змогли домогтися прийняття ліберального Закону та продовжували активну участь у політичних судових процесах. У той же час, ті адвокати, які опинилися на боці диктаторського режиму, після його падіння не були забуті і зазнали процедури люстрації нарівні з державними службовцями та суддями.

Такий досвід самоочищення адвокатури безумовно є позитивним і для України, адже процедуру люстрації проходили чиновники, державні службовці. Натомість значна кількість адвокатів, які були лояльними до злочинного режиму В. Януковича та сприяли його функціонерам, залишилися при своєму статусі та навіть займали або займають важливі посади в органах публічної адміністрації вже при новій владі.

1.2 Історіографія та методологія дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу

Історіографію доктринальних досліджень адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу умовно можна поділити на три основні групи. До першої групи відносяться праці вчених, які досліджують теорію та практику адвокатської діяльності в Україні, включаючи аналіз законодавства, судової та адміністративної практики. До другої групи слід віднести праці фахівців у сфері порівняльного правознавства, автори яких зосереджують увагу на порівняльному аналізі правових засад та особливостей адвокатської діяльності у зарубіжних країнах, зокрема у Польщі. До третьої групи віднесено дослідження вчених-адміністративістів, які досліджують адміністративно-правові засади функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу, взаємодію адвокатів із суб'єктами публічної адміністрації тощо.

Так, теорію та практику адвокатської діяльності в Україні, включаючи аналіз законодавства, судової та адміністративної практики, досліджують в своїх працях такі відомі науковці як А. Бойчук «Інститут адвокатури на західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX століття (на матеріалах Галичини)», Ю. Грабовський «Адвокатський запит як засіб отримання адвокатської інформації», А. Нерсисян «Соціальна функція адвокатури як невід'ємного елементу правосуддя в демократичному суспільстві», І Семенюк «Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект», С. Калинюк «Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект», Н. Бакаянова «Функціональні та організаційні основи адвокатури України», М. Аракелян «Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури», «Інститут адвокатури у правозахисній діяльності сучасної Української держави», Т. Вільчик «Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі», «Юридична природа адвокатури та

проблеми організації її діяльності», І. Петрухін «Адвокат і клієнт: відносини довіри», В. Святоцька «Інститут адвокатури: становлення та розвиток», «Недержавний характер та правозахисна функція адвокатури», «До питань необхідності, актуальності та мети запровадження національних стандартів адвокатури», «Стандарти адвокатури: поняття, ознаки, класифікація, джерела», «Забезпечення своєчасного допуску адвоката до підзахисного як найважливіша гарантія реалізації права на правову допомогу в кримінальному процесі: аналіз адвокатської практики та можливі шляхи вирішення проблеми», «Адвокат в адміністративному процесі за законодавством України: особливості закріплення та реалізації процесуального статусу», М. Косенко «Організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури», І. Садовська «Адвокатська діяльність як об'єкт податково-правового регулювання», М. Северин «Принципи адвокатської діяльності», В. Заборовський «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні», С. Іваницький «Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система», П. Кучевський «Діяльність адвоката у кримінальному процесі», А. Іванцова «Організаційні форми діяльності адвокатури», Р. Лахтіонова «Організаційно-правові форми здійснення адвокатської діяльності», Ю. Оніщик «Організаційно-правові засади діяльності адвокатури України в умовах воєнного стану», Л. Ткачук «Місце та роль адвокатури України в системі правозахисних гарантій прав людини: теоретико-правове дослідження», А. Олійник «Адвокатура в правовій системі України», Л. Тацій «Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина», Н. Обловацька «Адвокатура – інститут громадянського суспільства», А. Бірюкова «Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України», «Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів

глобалізації», М. Завальний «Адвокатура в системі недержавних суб'єктів правоохорони України».

Серед праць фахівців у сфері порівняльного правознавства, автори яких зосереджують увагу на порівняльному аналізі правових засад та особливостей адвокатської діяльності у зарубіжних країнах, зокрема у Польщі, слід виділити праці таких науковців як Ю. Оніщик «Правові засади діяльності адвокатури: досвід Польщі та перспективи України», Т. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України», В. Гвоздій «До питання світової практики тлумачення основних принципів адвокатської етики», В. Святоцька «Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження», «Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури у Республіці Польща», «Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження», «Забезпечення реалізації стандартів страхування професійної відповідальності та спеціалізації адвокатів: порівняльно-правовий аспект», «Уніфіковані стандарти організації та професійної діяльності адвокатури в праві Європейського Союзу», «Забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності на національному та міжнародному рівнях», «Адвокатура Європейського Союзу в юридичному механізмі системи захисту прав людини», «Адвокатура Польщі : генеза, європейські стандарти та національні особливості», «Принцип адвокатської таємниці як один із основоположних стандартів адвокатської професії (порівняльно-правові аспекти)», Ю. Оніщик та О. Коваль «Вплив міжнародних стандартів на правове забезпечення діяльності адвокатури України».

Серед праць вчених-адміністративістів, які досліджують адміністративно-правові засади функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу, взаємодію адвокатів із суб'єктами публічної адміністрації, слід назвати праці таких вчених як Л. Волкова

«Публічне адміністрування адвокатури України», О. Коваль «Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України», В. Лаврів «Адміністративно-правове регулювання адвокатської таємниці», А. Олійник «Реформа адвокатури: адміністративно-правове забезпечення», А. Іванський «Правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту», Н. Меєрович «Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні», Є. Шкребець «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі», І. Габані «Адміністративно-правовий статус національної адвокатури України», Ю. Загуменна та Е. Наджафі «Принципи адвокатської діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект», О. Стасюк «Адміністративно-правове забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні», В. Гвоздій «Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування».

Так, Л. Волкова, досліджуючи публічне адміністрування адвокатури України, зазначає, що адвокатська діяльність є досить широкою за своєю природою, тому суспільні відносини, які виникають, змінюються або припиняються безпосередньо у зв'язку із здійсненням завдань і функцій державного управління по керівництву господарською, соціально-культурною і адміністративно-політичною сферами здійснюється публічно-правовими методами та підлягає регулюванню адміністративним правом [27, с. 110].

Виходячи з положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р. № 5076-VI, суб'єктами, які здійснюють публічне адміністрування адвокатури в Україні є: Кабінет Міністрів України; органи юстиції (на чолі з Міністерством юстиції України, що в більшій мірі здійснюють публічне адміністрування адвокатури); інші органи виконавчої влади та місцевого самоврядування); органи адвокатського самоврядування (Національна асоціація адвокатів України, Вища кваліфікаційно-

дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури та інші); громадські об'єднання [27, с. 110].

Тобто, публічне адміністрування адвокатури має такі особливості: здійснюється різними за функціональним та право визначальними складом суб'єктами (органи юстиції, інші органи виконавчої влади, адвокатським врядуванням); реалізується шляхом використання специфічних елементів механізму правового регулювання, основним з яких є норма права; за змістом є стабільною, комплексною, системною, цілеспрямованою та координуючою діяльністю; метою є створення співпраці між адвокатурою та державою для забезпечення права кожного на правову допомогу та судовий захист [27, с. 110].

На увагу заслуговує визначення публічного адміністрування адвокатури України, сформульоване Л. Волковою. Так, на її думку, публічне адміністрування адвокатури України – це особливий вплив державної влади на самостійний, незалежний та специфічний інститут громадянського суспільства (адвокатуру), що здійснюється спеціальними суб'єктами судово-виконавчої адміністрації для правового, організаційного, інформативного забезпечення адвокатів, кадрового наповнення адвокатури, розвитку координації і співпраці держави з адвокатурою з метою реалізації права кожного на правову допомогу і судовий захист [27, с. 110].

О. Коваль, досліджуючи сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України, зазначає, що у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки звертається увага на такі основні проблеми адвокатури та адвокатської діяльності: невідповідність формального статусу адвоката фактичним умовам здійснення адвокатської діяльності, в тому числі недосконалість практичного забезпечення прав адвоката і гарантій адвокатської діяльності; недосконала система формування органів адвокатського самоврядування та їх взаємодії, гарантій незалежності та належного виконання ними своїх функцій; недостатній рівень професійної

підготовки адвокатів; неефективність дисциплінарного контролю і етичних стандартів в адвокатській діяльності; відсутність комплексного підходу та збалансованості у розподілі повноважень у системі надання безоплатної правової допомоги; недосконалість бюджетного і фінансового управління в системі адвокатського самоврядування [67, с. 25; 166].

Відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки реформування адвокатури здійснюватиметься за таким напрямом як посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності, забезпечення доступності безоплатної правової допомоги, що передбачає: у короткостроковій перспективі визначення видів правової допомоги, які можуть здійснюватися лише адвокатом, що дасть змогу підвищити якість надання правової допомоги та якість здійснення правосуддя в цілому, не обмежуючи при цьому учасників судового процесу у праві на доступ до правосуддя; зміцнення на інституційному рівні Національної асоціації адвокатів України для забезпечення належної професійної діяльності адвокатури, управління юридичними професіями та представництва колективних інтересів адвокатів; забезпечення балансу повноважень органів адвокатського самоврядування, у тому числі кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; удосконалення системи підзвітності органів адвокатського самоврядування, посилення відповідальності їх членів; підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та дисциплінарного контролю професії; уточнення підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення правил дисциплінарного провадження щодо адвоката, диференціювання видів санкцій, які можуть бути застосовані до адвоката; удосконалення процедур складення кваліфікаційного іспиту, проходження стажування; удосконалення інституту помічника адвоката; удосконалення порядку підвищення кваліфікації адвокатів; удосконалення правового регулювання професійних прав та

обов'язків адвокатів, гарантій здійснення адвокатської діяльності; упровадження ефективних механізмів притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення гарантій незалежності адвокатів; посилення гарантій захисту адвокатської таємниці; удосконалення соціально-економічних, фінансових та оперативних умов здійснення правової діяльності завдяки впровадженню системи страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів, а також надання адвокатам права застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності; посилення управління інформаційними системами для більшої участі адвокатів у наданні послуг «електронного правосуддя»; спрощення доступу громадян до безоплатної правової допомоги через удосконалення стандартів якості надання безоплатної правової допомоги та їх дотримання; розширення можливості надання первинної та вторинної безоплатної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах, у тому числі у регіонах, на більш високому рівні; забезпечення належного фінансування системи надання безоплатної правової допомоги як з державного бюджету, так і з приватних джерел [67, с. 25; 166].

В. Лаврів, дослідивши адміністративно-правове регулювання адвокатської таємниці, зазначає, що під час здійснення правничої допомоги адвокату безпосередньо стає відома інформація про факти приватного життя людини, важливі моменти про певні юридичні факти, без знання яких неможливо виконувати професійні обов'язки. Особа вимушена надати документи, в яких можуть міститися відомості, що становлять банківську чи лікарську таємницю, або іншу інформацію, розголошення якої було б не бажано для неї, повідомляє важливі дані, наприклад про кримінальне правопорушення тощо, також юридичні особи не бажають розкривати свою комерційну та обмежену в доступі інформацію. Тому адвокатська таємниця має охороняти недоторканність приватного життя та конфіденційну інформацію щодо фізичної особи і юридичної особи відповідно, що передбачено також у законодавстві багатьох країн [91, с. 90].

У Польщі, наприклад, адвокат повинен зберігати у таємниці усе, про що йому стало відомо у зв'язку із наданням правничої допомоги, та прописані в Законі «Право на адвокатуру». Збереження інформації, яку клієнт вирішив не розкривати, є основоположним принципом роботи адвоката. У разі його недотримання на порушника чекає покарання у вигляді попередження, догани грошових стягнень та призупинення професійної діяльності аж до п'яти років [91, с. 89].

Адвокат, його помічник, стажист, особа, що перебуває у трудових стосунках з адвокатом щоденно під час здійснення правничої допомоги отримують інформацію, яку не можна розповсюджувати та розголошувати. Збереження адвокатської таємниці є одним із обов'язків адвокатів та наведених осіб. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зобов'язує зберігати адвокатську таємницю адвокатом, а також його помічником чи стажистом, а крім цього, особами, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, бюро або об'єднанням, а також особами, щодо яких припинено чи зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, водночас відсутня норма щодо необхідності збереження таємниці особами, які перебувають чи перебували у професійних та цивільно-правових відносинах із адвокатом [91, с. 90].

Крім того В. Лаврів справедливо зазначає, що за умови сучасного реформування адвокатури в Україні необхідно утворити ефективний процес правового регулювання збереження адвокатської таємниці, не обмежуючись лише нормами в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та «Правилах адвокатської етики», а комплексно підходити до вирішення цього питання через внесення доповнень та змін до Кодексів та передбачати відповідні процедури їх застосування з метою якісного та ефективного забезпечення збереження інформації, яка є адвокатською таємницею [91, с. 90].

За результатами дослідження адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури А. Олійник зазначає, що ознаками адміністративно-

правового забезпечення реформування адвокатури України є: міжнародні та національні норми і принципи адміністративного законодавства; організаційні та функціональні аспекти діяльності адвокатури; забезпечення прав і свобод особи клієнта; діяльність Міністерства юстиції України і підпорядкованих йому територіальних органів, що уповноважені державою; створення умов ефективного виконання завдань і функцій адвокатури [107, с. 151].

Крім того, А. Олійник формулює авторське визначення адміністративно-правового забезпечення реформування адвокатури України. Так, на його думку – це діяльність Міністерства юстиції України та підпорядкованих йому територіальних органів, що уповноважені державою по створенню сприятливих умов щодо реалізації прав і свобод особи-клієнта, їх охорони, захисту та поновлення з метою ефективного виконання завдань і функцій адвокатури [107, с. 151].

Для удосконалення законодавства, що регулює адміністративно-правове забезпечення реформування адвокатури України А. Олійник пропонує в розділі першому Закону України від 18 березня 2004 р. «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» після слів «Адаптація законодавства України» доповнить словами «включаючи адміністративне законодавство» до законодавства ЄС, що є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу [107, с. 151].

А. Іванський, дослідивши правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту зазначає, що реалізація конституційного права кожної особи на професійну правничу допомогу безпосередньо пов'язана з функціонуванням такого інституту громадянського суспільства як адвокатура. Проте надання кваліфікованої правничої допомоги потребує не тільки високої освіченості правника, але й досконалих державних механізмів, які б дали змогу правнику здійснювати свою професійну діяльність [59, с. 248].

Крім того, на думку А. Іванського чинний механізм правового впливу адвокатів на неподання адресатами відповіді на адвокатський запит є суттєво недостатнім в умовах перетворення української держави на сучасну європейську демократичну країну, що керується принципами верховенства права та правової захищеності громадян. Сучасний стан розвитку електронних технологій та ставлення України до впровадження їх в усі відносини між державою та людиною задля підвищення як швидкості надання послуг, так і відмови від людського фактору дає підґрунтя для впровадження інституту автоматичного адвокатського запиту задля отримання інформації, що не визначається законом як приватна або така, що має обмежений доступ. Введення персональної відповідальності адресатів за порушення під час розгляду адвокатського запиту та відповіді на нього, тотожній відповіді на запит суду, сприятиме зміцненню законності в цій галузі відносин та посиленню механізмів захисту прав людини та професійних прав адвокатів в Україні [59, с. 250].

Є. Шкребець за результатами дослідження адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури на сучасному етапі зазначає, що адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури має свої особливості, на які вказує низка специфічних ознак її діяльності, а саме: адміністративно-правове забезпечення виступає як один із важливих видів правозабезпечувальної діяльності держави; об'єкт забезпечення становлять професійні права і гарантії діяльності адвокатури України; здійснення на основі правотворчих та організаційних повноважень визначених законодавством суб'єктів; процес забезпечення реалізується через особливий правовий механізм, метою якого є дотримання законності і правопорядку в суспільстві [178, с. 181].

Необхідною, на думку Є. Шкребця вбачається оптимізація врегулювання адміністративно-правовими нормами діяльності адвокатури з урахуванням недопущення надмірної зарегульованості та зайвого державного втручання. Це зумовлено тим, що адвокатура не є державною структурою,

являючи собою незалежний інститут громадянського суспільства, що здійснює правозахисну функцію [178, с. 181].

Також варто погодитись із висновком Є. Шкребця про те, що розвиток вітчизняного законодавства про адвокатуру потребує врахування низки основних напрямів реформування організаційно-правових засад адвокатської діяльності: вдосконалення матеріального і процесуального законодавства щодо забезпечення безпеки адвокатів; норм, що регулюють механізм формування національної системи (мережі) адвокатських об'єднань України; створення єдиної уніфікованої державної системи підготовки фахівців адвокатської справи, кваліфікація яких відповідає вимогам Європейського Союзу; зміцнення матеріально-фінансової основи багатоступеневої системи професійної підготовки (перепідготовки) та підвищення кваліфікації адвокатів [178, с. 183].

І. Габані, досліджуючи адміністративно-правовий статус Національної асоціації адвокатури України зазначає, що необхідно говорити про правосуб'єктність юридичних осіб, яка настає з моменту державної реєстрації. Кожен суб'єкт повинен мати певний обсяг прав та обов'язків для реалізації своєї участі в адміністративно-правових відносинах. Правовий статус органів адвокатського самоврядування закріплений в Конституції України, Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», та в інших актах, які забезпечують організацію діяльності відповідних органів. Відсутність норми права, яка регулювала б спірні правовідносини, зумовлює появу неоднакової судової практики застосування відповідних норм права, і як результат – недосконалість регулювання відповідних правовідносин. Адвокат повинен звертати увагу насамперед на інтереси клієнта, щоб не порушувати принципи професійної спільноти, норми конституції та законів [29, с. 63].

Також слід погодитись із думкою І. Габані про те, що практика адвокатської діяльності як цілісний багаторічний процес накопичує досвід роботи великої кількості адвокатів. Вона наочно демонструє доцільність і

приклади втілення тих чи інших принципів через адміністративно-правове регулювання, а в деяких випадках указує на їх помилкову реалізацію. Аналіз такої практики може дати уявлення про необхідність впровадження нових принципів адвокатської діяльності чи вказати на ті, що втратили свою актуальність. Поряд з адвокатською практикою важливе місце займає адміністративно-правове регулювання НААУ, результати впровадження судової реформи в Україні. Подальший розвиток професійного правничого самоврядування відводиться утворенню з обов'язковим членством та повноваженнями, які зараз є виключною компетенцією органів державної влади, що може поставити під загрозу якість професійної діяльності правників, яка, як вже неодноразово наголошувалось, характеризується особливо відповідальною роллю в суспільстві [29, с. 63].

Ю. Загуменна та Е. Наджафі за результатами дослідження адміністративно-правового аспекту принципів адвокатської діяльності в Україні зазначають, що до характерних ознак принципів адвокатської діяльності віднесено те, що останні: мають різні форми вираження та існування – правила, ідеї, настанови, засади (принципи), положення тощо; містять у собі основні уявлення, ідеї та цінності, що сформувались у суспільстві та були втілені в правовій системі держави та є характерними для національного інституту адвокатури; можуть мати документальне, зокрема нормативне, закріплення переважно в джерелах права – міжнародного та національного законодавства в сфері адвокатської діяльності; є відносно стабільними, і водночас характеризуються плинною мінливістю, обумовленою необхідною для їх існування умовою відповідності сучасним правовим і суспільним реаліями у сфері реалізації правоохоронної та правозахисної функцій адвокатури; характеризуються узагальненістю – більшість із таких принципів неконкретизовано, оскільки із їх загальних положень впливає ціла низка принципів і правил, на основі яких здійснюється адвокатська діяльність; вони мають унікального суб'єкта реалізації – адвоката (жодна інша особа не в змозі в сукупності реалізовувати

всі принципи адвокатської діяльності); вони є обов'язковими для додержання та реалізації, у протилежному випадку виконання завдань адвокатської діяльності в повному обсязі стає неможливим; визначають основні засади та напрями адвокатської діяльності, яка полягає в наданні консультацій правового характеру, здійсненні правового супроводження, представництві осіб, захисті їх прав, свобод та інтересів, вирішенні низки організаційних, функціональних, моральних та етичних питань, що виникають у процесі реалізації професійної діяльності адвокатів; вони є прямо пов'язаними з професійною діяльністю адвоката, адже остання є дуже близькою за своїм змістом до адвокатської діяльності [52, с. 254-255].

Принципи адвокатської діяльності Ю. Загуменна та Е. Наджафі визначають як узагальнені, фундаментальні, відносно стабільні засади та положення, що відбивають суспільні цінності, в тому числі втілені в національній правовій системі та частково закріплені в нормах чинного законодавства, які реалізуються адвокатами в обов'язковому порядку під час провадження ними власної професійної діяльності, в тому числі під час надання консультацій правового характеру, здійснення правового супроводження та представництва осіб, захисту їх прав, свобод та інтересів, а також вирішення низки організаційних, функціональних, моральних та етичних питань [52, с. 255].

Варто також звернути увагу на спеціальні наукові дослідження, присвячені методології наукового пізнання. Так, окремі публікації методології дослідження в юридичній науці в цілому та адміністративному праві зокрема присвятили О. Ганьба, В. Мірошніченко «Особливості сучасної методології правових наукових досліджень» [32], М. Кельман «Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку» [65], Н. Кушакова-Костицька «Методологічні проблеми сучасних правових досліджень: об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність» [90], Г. Лук'янова «Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці» [95], В. Пашинський «Методологічний інструментарій

дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення оборони держави» [115] та інші науковці [93, с. 135-136].

П.М. Рабінович під методологію юридичної науки пропонує розуміти систему підходів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ [145, с. 618].

На думку Д.І. Голосніченко методологія дослідження в юридичній науці – «це не простий набір певних основоположних понять та категорій, не сукупність прийомів і методів. Це більш ємне поняття. Методологія є теоретичним обґрунтуванням доцільності застосування відповідних підходів і способів, які використовуються для проведення певного теоретико-юридичного дослідження, а також дібрана на науковій основі для означеної мети система прийомів і способів, тобто відповідних методів» [36, с. 10; 93, с. 135-136].

Крім того, Д. Голосніченко справедливо акцентує увагу на необхідності теоретичного обґрунтування доцільності застосування тих або інших наукових підходів і способів, які використовуються для проведення певного теоретико-юридичного дослідження, адже правильно обраний інструментарій є умовою ефективної наукової роботи [36, с. 11].

Методологічною основою порівняльно-правового дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Республіці Польща та в Україні закономірно є методологія порівняльного правознавства, яка включає в себе цілу систему методів проведення порівняльного дослідження, до яких відносяться як загально-наукові так і спеціально-юридичні методи наукової роботи.

Проте, як і для будь-якого дослідження першим інструментарієм наукового пошуку є закони та прийоми діалектики, зокрема, закон єдності та боротьби протилежностей, закон переходу кількісних змін у якісні, прийом «заперечення заперечення». Наприклад, спочатку дослідник заперечує спорідненість адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в

Республіці Польща та в Україні, але потім поступово спростовує (заперечує) власне заперечення, наводячи обґрунтовані аргументи (факти).

Серед загально-наукових методів дослідження вказаної тематики слід назвати прийоми логічного методу (аналіз, синтез, дедукція та дедукція), системний та структурно-функціональний методи, метод порівняння, прийоми соціологічного методу (опитування, анкетування тощо), метод статистики.

Враховуючи спеціальність дослідження на окрему увагу заслуговують спеціально-юридичні методи дослідження: метод юридичної догматики (формально-юридичний метод) який є похідним від аксіоматичного загальнонаукового методу дослідження, метод юридичної статистики, вже згадана вище методологія порівняльного правознавства та метод юридичного моделювання, який дозволяє сформулювати (змодельовати) пропозиції щодо удосконалення норм чинного національного законодавства, якими врегульовано різні аспекти адвокатської діяльності.

Окрім згаданих методів наукового пошуку, окремо слід зупинитися на наукових підходах, які визначають конкретний інструментарій та принципи дослідження обраної теми.

Так, для порівняльно-правового дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Республіці Польща та в Україні слід застосовувати антропологічний, цивілізаційний, синергетичний та інші наукові підходи, які дозволяють поглянути на визначену проблематику з різних боків, скласти цілісне бачення досліджуваного явища чи процесу.

Зокрема, цивілізаційний підхід дозволяє побачити вплив історико-культурних чинників на становлення та розвиток інституту адвокатури, встановити вплив Західної цивілізації на формування відповідних правових традицій та звичаїв. До прикладу – це вплив рецепції римського права на появу та розвиток професії юриста, адвоката на українських землях в період польсько-литовської доби.

Антропологічний підхід дозволяє розкрити місце та роль адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу, адже саме захист прав і свобод людини (клієнта) є основним завданням адвоката, який має керуватися принципами гуманізму, верховенства прав і свобод людини над інтересами держави. В контексті антропологічного підходу в національне законодавство та юридичну практику може бути імplementовано лише такий позитивний досвід адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Республіці Польща, що відповідає критеріям «гуманізму» – дотримання принципу верховенства прав і свобод людини в діяльності адвоката, забезпечення збереження недоторканості адвокатської таємниці та незалежності адвоката як суб'єкта правозахисної діяльності.

Синергетичний підхід розглядає адвокатуру як систему, що здатна до саморегулювання та самовдосконалення. І мова йде не тільки про органи адвокатського самоврядування на кшталт З'їзду адвокатів чи Ради адвокатів. Значення має вся адвокатська спільнота, всі адвокати, поєднані сучасними засобами комунікації. В цьому аспекті порівняльно-правове дослідження адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Республіці Польща та в Україні має вирішальне значення для синергетики – запозичення найкращого позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатури в Польщі та визначення можливості та доцільності його імplementації в національне законодавство та юридичну практику.

Проведений аналіз історіографії адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу дозволяє сформулювати ряд висновків. По-перше, аналіз наукових публікацій та дисертаційних досліджень з обраної тематики дозволив встановити тенденцію щодо активізації доктринальних досліджень актуальних питань адвокатської діяльності взагалі та адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу зокрема, які умовно можна поділити на три основні групи. До першої групи слід віднести праці вчених, які досліджують теорію та практику адвокатської діяльності в Україні, включаючи аналіз законодавства, судової та адміністративної практики. До

другої групи слід віднести праці фахівців у сфері порівняльного правознавства, автори яких зосереджують увагу на порівняльному аналізі правових засад та особливостей адвокатської діяльності у зарубіжних країнах, зокрема у Польщі. До третьої групи доцільно віднести дослідження вчених-адміністративістів, які досліджують адміністративно-правові засади функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу, взаємодію адвокатів із суб'єктами публічної адміністрації тощо.

На окрему увагу в контексті теми дослідження заслуговують наукові праці, присвячених проблематиці організації та функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Україні та Польщі, включаючи адміністративно-правове регулювання порядку складання кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні та отримання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, порядку підвищення кваліфікації адвокатів, підстави та порядок притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності тощо.

По-друге, серед методів дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Польщі та України ключову роль логічно відіграє методологія порівняльного правознавства. Також активно слід застосовувати структурно-функціональний метод, а також метод юридичного моделювання. Для повноти наукового аналізу та досягнення поставлених завдань, зокрема, виявлення проблемних питань адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Польщі та в Україні і визначення шляхів їх вирішення, необхідно застосовувати антропологічний, цивілізаційний та синергетичний наукові підходи.

Синергетичний науковий підхід дозволяє, зокрема, врахувати всі зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на інститут адвокатури, як самоорганізованої системи, з метою запозичення найкращого позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатури в Польщі та

визначення можливості та доцільності його імплементації в національне законодавство та юридичну практику.

Висновки до розділу 1

1. Професійна адвокатура на українських землях сформувалась саме в період польсько-литовської доби. Правовими засадами інституту адвокатури виступали Литовські статuti та джерела Магдебурзького права. Захисником могла виступати людина, яка була добре обізнана із писаним правом.

Історія польської адвокатури в період страйків у країні та тривалої політичної кризи ясно показує, що польські адвокати вступили в нову епоху із сильним почуттям власної ідентичності та значущості. Навіть у період введеного воєнного стану та жорстокої політичної реакції, вони змогли домогтися прийняття ліберального Закону та продовжували активну участь у політичних судових процесах. У той же час, ті адвокати, які опинилися на боці диктаторського режиму, після його падіння не були забуті і зазнали процедури люстрації нарівні з державними службовцями та суддями [17].

Такий досвід самоочищення адвокатури безумовно є позитивним і для України, адже процедуру люстрації проходили чиновники, державні службовці. Натомість значна кількість адвокатів, які були лояльними до злочинного режиму та сприяли його функціонерам, залишилися при своєму статусі та навіть займали або займають важливі посади в органах публічної адміністрації вже при новій владі.

Проте запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Польщі необхідно здійснювати враховуючи особливості правосвідомості та правової культури громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та адвокатури в цілому як інституту реалізації права на правову допомогу.

2. Аналіз наукових публікацій та дисертаційних досліджень різних аспектів інституту адвокатури дозволив встановити тенденцію щодо активізації доктринальних досліджень актуальних питань адвокатської діяльності взагалі та адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу.

Окрему увагу в роботі присвячено науковим працям, присвяченим проблематиці організації та функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Україні та Польщі, включаючи адміністративно-правове регулювання порядку складання кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні та отримання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, порядку підвищення кваліфікації адвокатів, підстави та порядок притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності тощо.

Серед методів дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Польщі та України ключову роль логічно відіграє методологія порівняльного правознавства. Також застосовується структурно-функціональний та системний методи, метод юридичної догматики як похідний від аксіоматичного методу, а також метод юридичного моделювання. Для повноти наукового аналізу та досягнення поставлених завдань, зокрема, виявлення проблемних питань адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Польщі та в Україні і визначення шляхів їх вирішення, застосовується антропологічний, цивілізаційний та синергетичний наукові підходи.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

2.1 Сучасний стан адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща: аналіз законодавства та судової практики

До правових засад адвокатської діяльності в Україні відносяться норми Конституції України та рішення Конституційного Суду України, норми міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, підзаконні нормативно-правові акти (укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств та інших ЦОВВ), правові висновки (позиції) Верховного Суду та касаційних судів у складі Верховного Суду, а також акти органів адвокатського самоврядування.

Безпосередньою правовою основою адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща є, відповідно, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Закон «Про адвокатуру» Республіки Польща (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року.

Так, правовий статус адвокатури та вимоги, які ставляться до осіб, які хочуть набути статус адвоката у Польщі, встановлені Законом «Про адвокатуру» від 26 травня 1982 року. Згідно зі статтею 65 Закону, до Реєстру адвокатів може бути вписаний той, хто:

- має бездоганну репутацію і своєю поведінкою до цього часу заслуговує на належне здійснення адвокатської діяльності;
- користується усіма громадянськими правами і має повну дієздатність на укладення угод;
- здобув вищу юридичну освіту у Республіці Польща і отримав ступінь магістра або має правничу освіту, яка визнається у Республіці Польща;

- пройшов у Республіці Польща адвокатську аплікацію (стажування) і склав адвокатський іспит [55; 185].

В Україні згідно зі ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [126].

На окрему вагу заслуговує інститут адвокатських аплікантів в Республіці Польща. Адвокатські апліканти (особи, які проходять адвокатське стажування) становлять чималий відсоток членів адвокатури, які надають правову допомогу та відіграють важливу роль у виконанні її завдань. Мета аплікації полягає у підготовці стажиста до безпосередньої незалежної адвокатської діяльності. Аплікантом може бути: особа, яка відповідає визначеним законом вимогам; склала аплікантський кваліфікаційний іспит, який проводить екзаменаційна комісія з адвокатського стажування при міністрів юстиції; занесена окружною радою адвокатів до реєстру аплікантів. Аплікант відбуває стажування під керівництвом патрона, якого визначає декан окружної ради адвокатів. Із дозволу адвоката стажист може готувати та підписувати документи, пов'язані з участю адвоката у судах, правоохоронних органах, державних, самоврядних та інших установах, за винятком апеляції, касаційної та конституційної скарг. Стажування є платним і триває 3 роки, після завершення якого стажист складає адвокатський іспит [109, с. 270-271; 158, с. 311-312].

Натомість, згідно із ст. 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність. Стажування здійснюється протягом

шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону. Стажистом адвоката може бути особа, яка на день початку стажування має дійсне свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту. Стажування може здійснюватися у вільний від основної роботи час стажиста. Керівником стажування може бути адвокат України, який має стаж адвокатської діяльності не менше п'яти років. В одного адвоката можуть проходити стажування не більше трьох стажистів одночасно. Рада адвокатів регіону може призначити керівника стажування з числа адвокатів, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні. Порядок проходження стажування, програма та методика оцінювання стажування, розмір внеску на проходження стажування та порядок його сплати затверджуються Радою адвокатів України. Розмір внеску на проходження стажування визначається з урахуванням потреби покриття витрат на забезпечення діяльності ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України та витрат керівника стажування, пов'язаних з таким стажуванням, і не може перевищувати трьох мінімальних заробітних плат станом на день подання особою заяви про призначення стажування [126]. При цьому внесок розподіляється таким чином:

- 70 відсотків внеску сплачується стажистом безпосередньо на користь керівника стажування та використовується виключно для забезпечення проходження стажування та компенсації витрат такого керівника;

- 30 відсотків сплачується стажистом на забезпечення діяльності ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України [126].

Від проходження стажування звільняються особи, які на день звернення із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту мають стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останні два роки [126].

За результатами стажування керівник стажування складає звіт про оцінку стажування та направляє його раді адвокатів регіону. Результати стажування оцінюються радою адвокатів регіону протягом тридцяти днів з

дня отримання звіту. За оцінкою результатів стажування рада адвокатів регіону приймає рішення про:

- видачу особі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- продовження стажування на строк від одного до трьох місяців [126].

Стажист адвоката та керівник стажування повідомляються про прийняте рішення письмово протягом трьох днів з дня його прийняття. Рішення ради адвокатів регіону про продовження стажування може бути оскаржено стажистом адвоката або керівником стажування протягом тридцяти днів з дня його отримання до Ради адвокатів України або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін, або зобов'язати раду адвокатів регіону видати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. У разі якщо за результатами стажування рада адвокатів регіону прийняла рішення про продовження стажування, розмір додаткового внеску не може перевищувати 0,5 мінімальної заробітної плати, встановленої станом на день прийняття зазначеного рішення, за кожний місяць додаткового стажування [126].

Таким чином, на відміну від порядку проходження адвокатської аплікації (стажування) в Республіці Польща, де особа яка бажає стати адвокатом спочатку проходить стажування протягом 3 років, після завершення якого стажист складає адвокатський іспит, в Україні майбутній адвокат спочатку складає адвокатський іспит, а вже потім особа, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, проходить стажування протягом 6 місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону.

Враховуючи складність роботи адвоката, необхідність володіння ним знаннями та навичками застосування законодавства у більшості галузей права, відповідальність адвоката перед клієнтом за якість наданих послуг, більш доцільним та логічним вбачається польський варіант підготовки майбутнього адвоката, коли особа протягом трьох років фактично проходить

практичне навчання і тільки потім складає теоретико-практичний адвокатський іспит.

Законом «Про адвокатуру» Республіки Польща (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року передбачені винятки щодо проходження адвокатської аплікації і складання адвокатського іспиту, зокрема, для професорів і докторів юридичних наук; осіб, які щонайменше 3 роки займали посаду юриста або старшого юриста Генеральної Прокуратури Казначейства або працювали судовим приставом; осіб, які працювали суддею, прокурором, юристом чи нотаріусом; осіб, які здали суддівський або прокурорський іспит після 1 січня 1991 року або нотаріальний іспит після 22 квітня 1991 р. та протягом 5 років 23 перед складанням внеску до єдиного реєстру адвокатів, в цілому не менше 3 років: працювали судовим та прокурорським експертом, секретарем суду, працювали в органах державної влади чи в державних організаційних одиницях і виконували дії, які вимагають правових знань пов'язаних безпосередньо із написанням проектів законів, розпоряджень або правових актів місцевого права [55].

До адвокатського іспиту без проходження адвокатської аплікації (стажування) в Республіці Польща допускаються:

- доктори юридичних наук;
- особи, які протягом щонайменше 4 років у період не більше ніж 6 років до подання заяви про допуск до іспиту були працевлаштовані на посаді судового секретаря, старшого судового секретаря, помічника прокурора, помічника судді або працювали у Верховному Суді, Конституційному Трибуналі або в міжнародному судовому органі, особливо у Конституційному Суді Європейського Союзу або у Європейському Суді з прав людини і виконували завдання, що відповідали посаді помічника судді;
- особи, які після закінчення навчання на юридичному факультеті закладу вищої освіти протягом періоду щонайменше 4 років у період не пізніше ніж 6 років до подання заяви про допуск до іспиту виконували

діяльність, що потребує юридичних знань за трудовим договором або за цивільно-правовим договором, діяльність безпосередньо пов'язану з наданням правової допомоги, адвокатом або юридичним радником;

- особи, які після закінчення навчання на юридичному факультеті закладу вищої освіти протягом щонайменше 4 років у період не довший ніж 6 років до подання заяви про допуск до іспиту працювали в управліннях органів публічної влади і виконували роботу, що вимагає юридичних знань, безпосередньо пов'язану із наданням правової допомоги для цих управлінь;

- особи, які склали суддівський, прокурорський, нотаріальний або іспит судового виконавця;

- особи, які працювали на посаді радника або старшого радника Генеральної прокуратури [55].

Внесення особи, яка отримала позитивний результат з адвокатського іспиту, до реєстру адвокатів Республіки Польща відбувається за її заявою, на підставі рішення відповідної окружної ради адвокатів, враховуючи місце проходження адвокатської юридичної практики, місце проживання, місце подання заяви [55].

Після внесення до Реєстру адвокатів адвокат визначає своє професійне місцезнаходження і повідомляє про це відповідну окружну раду адвокатів не пізніше ніж в термін 30 днів перед днем визначення професійного місцезнаходження [55].

Згідно із ст. 4.1. польського Закону «Про адвокатуру» (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») професія адвоката полягає у наданні правової допомоги, зокрема, у наданні юридичних консультацій, підготовці юридичних висновків, розробці проектів правових актів та виступів у судах і органах влади [185].

Адвокат має право підготовки посвідчень копій документів, відповідно до пред'явленого оригіналу в межах, встановлених окремими положеннями. Посвідчення (копія) повинно містити підпис адвоката, дату і місце проведення його підготовки, на вимогу – також час виконання робіт. Якщо

документ містить спеціальні функції (дописи, виправлення або пошкодження), адвокат вказує про це у сертифікаті (посвідченні) [185].

Формами адвокатської діяльності є: адвокатські канцелярії, адвокатські групи або об'єднання. Адвокатськими об'єднаннями є: цивільне товариство або явне товариство; партнерське товариство; командитне або командитно-акціонерне товариство. При цьому слід зазначити, що наявність офісу – обов'язкова умова адвокатської діяльності. Адвокати підлягають обов'язковому страхуванню від цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну під час виконання своїх професійних обов'язків. Цей обов'язок не стосується тих адвокатів, що не здійснюють адвокатську діяльність [109].

Натомість в Україні, згідно зі ст. ст. 13-15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» формами адвокатської діяльності є: здійснення адвокатської діяльності адвокатом індивідуально, створення адвокатського бюро або адвокатського об'єднання [126].

Так, згідно зі ст. 13 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою. Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, може відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки (у тому числі ордера) із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові, номери і дати видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю [126].

У відповідності до ст. 14 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив. Державна реєстрація адвокатського бюро здійснюється у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом. Адвокатське бюро має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням.

Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського бюро адвокат, який створив адвокатське бюро, протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону. Стороною договору про надання правничої допомоги є адвокатське бюро. Адвокатське бюро може залучати до виконання укладених бюро договорів про надання правничої допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське бюро зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності [126].

Адвокатське об'єднання, згідно зі ст. 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту. Державна реєстрація адвокатського об'єднання здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом. Адвокатське об'єднання має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням. Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського об'єднання, зміну складу його учасників адвокатське об'єднання протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону. Стороною договору про надання правничої допомоги є адвокатське об'єднання. Від імені адвокатського об'єднання договір про надання правничої допомоги підписується учасником адвокатського об'єднання, уповноваженим на це довіреністю або статутом адвокатського об'єднання. Адвокатське об'єднання може залучати до виконання укладених об'єднанням договорів про надання правничої допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське об'єднання зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності [126].

Органами адвокатури в Республіці Польща є: Національний З'їзд адвокатів, Вища рада адвокатів, Вищий Дисциплінарний Суд, Дисциплінарний Уповноважений Адвокатури, Вища ревізійна комісія. Членами органів адвокатури можуть бути тільки адвокати [109].

Національний З'їзд адвокатів становлять делегати, вибрані в пропорції до кількості членів палати, встановленої Вищою радою адвокатів, однак не менше ніж шість делегатів з кожної палати. У Національному з'їзді беруть участь, не будучи делегатами, члени Вищої ради адвокатів та декани окружних палат адвокатів. Національний з'їзд адвокатури відбувається через кожні три роки. З'їзд створює Вищу раду адвокатів. Національний З'їзд адвокатів відбувається протягом місяця від дати закінчення виборів у всіх палатах адвокатів. Позачерговий Національний З'їзд адвокатів може бути скликаний на вимогу Президіуму Вищої ради адвокатів, Вищої ревізійної комісії, щонайменше однієї третьої членів Вищої ради адвокатів або щонайменше однієї третьої окружних палат адвокатів. До сфери діяльності Національного З'їзду адвокатів належать: обрання президента Вищої ради адвокатів, президента Вищого Дисциплінарного Суду і голову Вищої ревізійної комісії; обрання адвокатів, які не є деканами, до складу Вищої ради адвокатів; обрання членів і заступників членів Вищого Дисциплінарного Суду і Вищої ревізійної комісії; визначення кількості членів та заступників членів Вищого Дисциплінарного Суду та Дисциплінарного суду палати адвокатів; розгляд і затвердження звітів Вищої ради адвокатів, Вищого Дисциплінарного Суду і Вищої Ревізійної комісії, а також затвердження після заслуховування висновків Вищої Ревізійної комісії, закриття рахунків Вищої ради адвокатів; визначення напрямів діяльності органів адвокатського самоврядування, а також встановлення кількості палат адвокатів; ухвалення регламенту щодо виборів до органів адвокатського самоврядування і органів палат адвокатів та діяльності цих органів та порядку денного з'їзду; визначення основних засад створення фондів та управління власністю адвокатури [109].

Проведене порівняльний аналіз законодавства Республіки Польща та України, яким встановлено адміністративно-правові засади адвокатської діяльності, дозволяє сформулювати наступні висновки.

Враховуючи складність роботи адвоката, необхідність володіння ним знаннями та навичками застосування законодавства у більшості галузей права, відповідальність адвоката перед клієнтом за якість наданих послуг, більш доцільним та логічним вбачається польський варіант підготовки майбутнього адвоката, коли особа протягом трьох років фактично проходить практичне навчання і тільки потім складає теоретико-практичний адвокатський іспит.

Також заслуговує на увагу та запозичення досвід Республіки Польща щодо обов'язкового страхування від цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків.

Водночас слід зазначити, що запозичення та впровадження позитивного досвіду Республіки Польща у сфері адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в українське законодавство та юридичну практику необхідно здійснювати із урахуванням особливостей національної правосвідомості та правової культури, правових традицій та звичаїв української юридичної спільноти.

На окрему увагу заслуговують принципи адвокатської діяльності в Україні та Польщі.

Принципи адвокатської діяльності є основоположними правилами професійної поведінки, якими повинен керуватися кожен адвокат незалежно від виду його діяльності.

Фундаментальні принципи адвокатської діяльності визначені в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, згідно із ч. 1 ст. 4 вказаного закону «адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів» [126].

Частина друга ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» фактично закріплює принцип екстериторіальності діяльності адвоката – «адвокат України здійснює адвокатську діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законодавством іноземної держави».

Слід зазначити, що наведений перелік принципів адвокатської діяльності не є вичерпним, адже адвокат є перш за все професійним юристом, який повинен керуватися в своїй роботі основоположними принципами права.

Крім того, принципи адвокатської діяльності містяться в Правилах адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року, зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 року.

Так, згідно Розділу II Правил адвокатської етики, до основних принципів адвокатської етики відносяться: незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності, дотримання законності, пріоритет інтересів клієнта, неприпустимість конфлікту інтересів, конфіденційність, компетентність та добросовісність, повага до адвокатської професії, чесність та добропорядна репутація. До прикладу – адвокату заборонено робити завідомо неправдиві заяви стосовно суті доручення, фактичних обставин, що мають до нього відношення, їх правової оцінки, прав і обов'язків адвоката, клієнта, а також обсягу своїх повноважень щодо представництва інтересів клієнта (ч. 2 ст. 12-1 Правил адвокатської етики) [118].

Закон «Про адвокатуру» Республіки Польща (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року не містить окремого переліку принципів адвокатської діяльності, проте вони впливають, зокрема, з тексту присяги адвоката. Так, згідно зі ст. 5 Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща, адвокат перед початком виконання професійних обов'язків складає в присутності декана присягу наступного

змісту: «Урочисто присягаю у своїй праці адвоката старатися зі всіх сил до охорони прав і свобод громадянина та зміцнення правового порядку Республіки Польща, виконувати свої обов'язки професійно, сумлінно і згідно із законом, зберігати професійну таємницю, а у своїй діяльності керуватися засадами гідності, чесності і суспільної справедливості» [185].

Крім того, у відповідності до ст.ст. 6.1.-6.3. Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща, «адвокат зобов'язаний зберігати у таємниці усе, про що довідався у зв'язку із наданням правової допомоги. Обов'язок зберігання професійної таємниці не може бути обмеженим у часі. Адвоката не можна звільнити від обов'язку зберігання професійної таємниці щодо фактів, про які він дізнався надаючи правову допомогу або провадячи справу» [185].

Також, згідно ст. ст. 8.1.-8.2. Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща, адвокат при виконанні професійних обов'язків користується свободою слова і писання у межах, окреслених перед адвокатурою і приписами права. Особа, яка зловживає цією свободою, що проявляється у переслідуванні через приватну зневагу або у знеславленні сторони, її помічника або захисника, куратора, свідка, експерта або перекладача, підлягає дисциплінарному стягненню.

Таким чином, в Республіці Польща адвокати повинні керуватися в своїй діяльності загальновизнаними загальними принципами права та спеціальними принципами, притаманними саме адвокатській діяльності, серед яких – принцип конфіденційності (збереження адвокатської таємниці).

Крім того, принципи адвокатської діяльності в Республіці Польща передбачені Кодексом адвокатської етики, ухваленим Вищою Радою Адвокатів 10 жовтня 1998 р. (рішення № 2/XVIII/98) зі змінами, внесеними ухвалою Вищої Ради Адвокатів № 32/2005 від 19 листопада 2005 р., разом із ухвалами Вищої Ради Адвокатів № 33/2011 - 54/2011 від 19 листопада 2011 р.

Так, у відповідності до Розділу I польського Кодексу адвокатської етики засади адвокатської етики виникають із етичних норм, пристосованих до професії адвоката. Порухенням гідності професії адвоката є такі

порушення адвоката, які могли б його понизити серед громадськості або підірвати довіру до професії. Обов'язком адвоката є дотримання етичних норм та захист гідності адвокатської професії. Обов'язком адвоката, який виконує обов'язки за кордоном є дотримання норм, що містяться у цьому кодексі, а також норм адвокатської етики, яка є обов'язковою в країні, яка приймає [67].

Адвокат несе дисциплінарну відповідальність за ухилення від адвокатської етики або порушення гідності професії під час професійної, публічної діяльності, а також у приватному житті. Метою професійної діяльності адвокатів є захист інтересів клієнта.

Обов'язком адвоката є постійне підвищення професійної кваліфікації і прагнення підтримувати високий рівень професійної компетентності.

Із професією адвоката не можна поєднувати такі заняття, які: принижують гідність професії, обмежують незалежність адвоката, підривають громадську довіру до адвокатури [67].

Згідно із Розділом II Кодексу адвокатської етики Республіки Польща адвокат не може виправдати порушення етики та гідності професії, спираючись на пропозиції клієнта. Адвокатові заборонено свідомо надавати суду неправдиву інформацію. Адвокатові заборонено надавати правову допомогу, яка сприяла б вчиненню правопорушення або вказувала на можливості уникнення кримінальної відповідальності за діяння, яке може бути вчинено в майбутньому. При виконанні професійних обов'язків адвокат зобов'язаний дотримуватися принципу об'єктивності. Адвокат відповідає за форму і зміст процесуальних листів, які він редагує, навіть якщо вони ним не підписані. Адвокат не несе відповідальності за правдивість фактів, наданих йому клієнтом, однак повинен проявляти стриманість у описі різких чи малоімовірних обставин. У випадку необхідності використання радикальних дій або виразів, адвокат повинен надати своєму виступу таку форму, що не порушить поваги до суду, влади і гідності адвокатської професії. У професійній кореспонденції належить дотримуватися властивих їй форм.

Заборонено вживати образливі вирази чи звороти, ані погрожувати кримінальним чи дисциплінарним покаранням [67].

Таким чином, мова адвоката може включати радикальні вирази, проте головною є форма їх висловлювання в залі судового засідання, емоції, які супроводжують ті або інші вирази. В будь-якому випадку виступ адвоката повинен ґрунтуватися на повазі до суду та інших учасників судового засідання.

Адвокат, має гарантовану при виконанні професійних обов'язків свободу слова, повинен дотримуватися міри, співмірності і обережності у висловлюваннях стосовно суду і державних органів, як і щодо журналістів і представників засобів масової інформації [67].

Представники засобів масової інформації можуть вдаватися до провокацій, зокрема шляхом ототожнення адвоката з його клієнтом, який має негативну репутацію. В такому випадку адвокату важливо проявляти стриманість та не реагувати на випадки представників медіа.

Адвокат повинен уникати публічної демонстрації свого особливого відношення до клієнта, осіб, близьких до клієнта та інших осіб, які беруть участь у провадженні. Недопустимим є публічний вияв адвокатом близькості з особами, працюючими у судах, адміністраціях та правоохоронних органах [67].

Публічний прояв близькості адвоката з посадовими особами органів правопорядку, працівниками судів є негативним компрометуючим чинником, який формує сумніви представників громадськості в неупередженості обох учасників такої близькості, а також вказує на потенційні корупційні зв'язки адвоката з учасниками досудового розслідування та судового розгляду справи [67].

У випадку проведення обшуку у приміщенні, в якому адвокат практикує, або у приватному помешканні адвоката, він повинен вимагати участі у цих діях представників адвокатського самоврядування [67].

Адвокатаві заборонено ведення справи, результат якої може мати відношення до його особи або майна, якщо позов стосується члена його родини або є спільним для нього і для сторони [67].

Вказана етична вимога повинна запобігти конфлікту інтересів в адвокатській діяльності.

Адвокатаві заборонено вести справу і надавати правову допомогу, коли: він надав раніше правову допомогу опонуючій стороні у тій самій справі, або у справі, що з нею пов'язана; професійний помічник, будучи для нього найближчою особою, веде справу або вже надає правову допомогу протилежній стороні у тій самій справі або у справі, з нею пов'язаній тощо [67].

Адвокатаві заборонено пропонувати послуги потенційним клієнтам у формі пропозиції, скерованої до осіб, які попередньо не виразили такого бажання [67].

Зазначена вище етична вимога певною мірою обмежує можливості самореклами адвоката і ставить питання можливості адвоката розтавати свої візитівки, рекламні листівки, скеровувати електронні листи та мобільні повідомлення потенційним клієнтам.

Адвокатаві заборонено приймати від іншого адвоката або третьої особи винагороду за скерування клієнта до іншого адвоката, чи надавати будь-які переваги як винагороду за залучення клієнта до нього. Не порушує цієї заборони переказ частини гонорару або інших сум, зазначених у іншій формі спадкоємцям померлого адвоката або адвоката на пенсії з придбанням його практики [67].

У відповідності до Розділу III Кодексу Адвокатської етики Республіки Польща адвокат зобов'язаний дотримуватися міри і такту стосовно суду, адміністрацій та інституцій, перед якими виступає. Навіть у випадку невластивої поведінки осіб, які беруть участь у судовому засіданні, адвокат повинен продемонструвати самовладання і такт (таким чином, до адвоката висувається вимога бути толерантним до будь-яких проявів негативної

поведінки учасників судового засідання, адже адвокат має бути взірцем поведінки юриста-професіонала та особистим прикладом підтримувати порядок під час судового розгляду справи) [67].

Адвокат повинен звертати увагу на те, щоб його виступ, промова і питання, які він задає, не порушували гідність особи, яка бере участь у справі. Під час побачень з особами позбавленими волі, адвокат повинен дбати про збереження поваги і гідності професії [67].

Слід відзначити, що з систематичне спілкування адвоката з особами позбавленими волі так чи інакше призводить до певної професійної деформації адвоката, на якого впливає специфічний психологічний клімат місць позбавлення волі, тюрмна термінологія (жаргон) тощо. Проте вказана вимога дбати про збереження поваги і гідності професії має бути чіткою психологічною установкою на неприпустимість ототожнення адвоката із його клієнтом.

Адвокат зобов'язаний повідомити суд або орган, перед яким виступає, про неможливість участі у певних діях, а також зобов'язаний виправдати свою відсутність. У випадку закінчення повноважень адвокат повинен відразу повідомити про цей факт суд або орган, перед яким виступав [67].

У відповідності до Розділу IV Кодексу Адвокатської етики Республіки Польща, якщо адвокат передає справу адвокатові, який практикує в іншій країні, або звертається до нього за порадою, він особисто зобов'язаний оплатити закордонному колезі гонорар і покрити кошти, навіть у випадку неспроможності клієнта [67].

Недопустимим є порозуміння адвоката із протилежною стороною із ігноруванням її адвоката або представника [67].

Вказана вимога спрямована на недопущення посягання на авторитет адвокатської спільноти, та передбачає певне братерство між адвокатами як представниками юридичної еліти.

Перед наданням правової допомоги адвокат повинен впевнитися, чи не користується клієнт у певній справі правовою допомогою іншого адвоката, а

якщо так, то без інформування і згоди того ж адвоката, не може надавати правову допомогу, а також брати участь у справі разом з ним. Адвокат, який вів справу до того часу, може не дати згоди із вагомих причин. Якщо затримка, пов'язана з необхідністю порозуміння між адвокатами може завдати серйозної шкоди інтересам клієнта, адвокат, що вступає у справу, повинен надати клієнту необхідну правову допомогу, негайно повідомити про це колишнього адвоката, і, за наявності перешкод, утримуватися від надання подальшої допомоги [67].

У відповідності до Розділу V Кодексу Адвокатської етики Республіки Польща, адвокат зобов'язаний охороняти інтереси свого клієнта у мужній і благородний спосіб, з повагою і ввічливістю ставитись до суду та інших органів, незважаючи на свою особисту вигоду внаслідок такого ставлення до себе чи іншої особи. Адвокат має обов'язок докласти зусиль до рішень, які дозволять клієнту заощадити кошти та радити обопільно вирішити справу, якщо це виправдано у інтересах клієнта [67].

Дотримання вказаної етичної вимоги є достатньо складним з психологічної точки зору, адже адвокатська діяльність по суті є різновидом підприємницької діяльності і адвокат так чи інакше прагне отримати максимальну вигоду від надання свої послуг. Проте, заощадження коштів клієнта сприяє формуванню авторитету адвоката, якого починають сприймати як професіонала своєї справи, здатного вирішити проблемні питання із мінімальними витратами для замовника, що в свою чергу позитивно впливає на гонорар адвоката в перспективі.

Адвокат не може репрезентувати (представляти) клієнтів, інтереси яких є суперечливими, навіть якщо ці клієнти дають на це згоду. У разі виникнення конфлікту в ході розгляду, адвокат зобов'язаний розірвати договір з клієнтом, чиї інтереси знаходяться в конфлікті. Адвокатам заборонено братися за ведення справи проти близької йому особи. Адвокат не повинен братися за ведення справи проти особи, з якою має важливий особистий спір [67].

Остання вимога є суперечливою, адже критерій важливості особистого спору має оціночний характер, проте якщо мова йде про юридичний спір, який розглядається в суді, то безумовно це може впливати на неупередженість адвоката, який має оперувати юридичними аргументами, а не емоціями.

Адвокат має обов'язок поінформувати клієнта про розмір гонорару або про спосіб його обрахунку (наприклад на підставі часу праці). Недопустимим є укладання адвокатом договору з клієнтом, у якому передбачено зобов'язання заплатити гонорар за провадження справи в залежності тільки від остаточного результату справи, проте адвокат може зарезервувати в угоді з клієнтом додатковий гонорар за позитивний результат справи [67].

Адвокат зобов'язаний припинити договір (довіреність), якщо обставини вказують на те, що клієнт втратив до нього довіру, проте адвокат не може зловживати цим правилом з метою отримання звільнення від ведення справи від уряду. Також адвокат не повинен допускати ситуації, яка б робила його залежним від клієнта, а особливо не можна адвокату позичати грошові кошти у клієнта, справу якого він веде [67].

На відмову внесення апеляції (апеляційної скарги), адвокат зобов'язаний отримати згоду клієнта, бажано в письмовому вигляді. Про відсутність такої згоди, неможливість отримання або відмова клієнта її надати, адвокат повинен негайно письмово задокументувати це у матеріалах справи [67].

Якщо адвокат дізнався, що внесення апеляційної скарги по справі, яку він веде за вибором або від уряду, є юридично або фактично необґрунтованим, а клієнт із таким становищем не погоджується, він повинен негайно розірвати договір. Це також стосується касації, касаційної скарги, конституційної скарги та інших процесів, які передбачають зміну та прийняття остаточного правового рішення [67].

Таким чином, в Кодексі Адвокатської етики Республіки Польща достатньо деталізовано викладені права та обов'язки адвоката, причому

значна частина з них має не стільки етичний, скільки правовий характер і покликана забезпечити здійснення адвокатської діяльності у відповідності до основних принципів права.

Враховуючи вищевикладене, до принципів адвокатської діяльності, якими мають керуватися адвокати як в Україні, так і в Республіці Польща та в інших цивілізованих країнах, слід віднести: принцип рівності всіх перед законом та судом, принципи верховенства права та законності, принципи гуманізму, доброчесності та справедливості у професії адвоката, принцип монополії адвокатської професії у визначених законом сферах правозахисної та представницької діяльності, принцип свободи вибору форм та методів адвокатської діяльності, принцип незалежності адвоката в процесі здійснення професійної діяльності, принципи збереження конфіденційності отриманої від клієнта інформації (адвокатської таємниці) та пріоритетності інтересів клієнта, принципи субординації та координації у взаємодії з органами публічної адміністрації та іншими суб'єктами правозахисної діяльності, принцип персональної відповідальності адвоката за дотримання правил професійної етики та норм чинного законодавства.

Принцип верховенства права є ключовим для адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу і включає в себе три принципи – принцип верховенства прав і свобод людини над інтересами держави, принцип верховенства ратифікованих (визнаних Україною) норм міжнародного права над нормами національного законодавства, а також принцип верховенства норм Конституції України над нормами законів та підзаконних нормативно-правових актів (принцип конституціоналізму).

Враховуючи вищевикладене, спільні принципи адвокатської діяльності в Україні та Польщі доцільно класифікувати на: 1) загальноправові принципи (верховенства права, законності, рівності всіх перед законом та судом, презумпції невинуватості, гуманізму, справедливості); 2) принципи, що притаманні адвокатській діяльності (принцип конфіденційності (збереження адвокатської таємниці), принцип монополії адвокатської професії у

визначених законом сферах правозахисної та представницької діяльності, принцип свободи вибору форм та методів адвокатської діяльності, принцип незалежності адвоката в процесі здійснення професійної діяльності, принцип пріоритетності інтересів клієнта).

На окрему увагу заслуговує порівняльний аналіз гарантій адвокатської діяльності в Україні та Польщі.

Так, ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає наступні гарантії адвокатської діяльності:

- забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності (загальне положення, яке тим не менш здійснює вплив на правосвідомість учасників відповідних правовідносин);

- забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом (гарантія дотримання одного із ключових принципів адвокатської діяльності – принципу збереження (конфіденційності) адвокатської таємниці, яка логічно поширюється на помічника, стажиста, особу, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням);

- проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя (гарантія адвокатської діяльності, яка фактично означає адвокатський імунітет від кримінального переслідування з боку органів правопорядку без дозволу як мінімум

прокурора обласної прокуратури, що забезпечує адвоката від «фіктивних» кримінальних проваджень на рівні, зокрема, окружних прокуратур, в рамках яких щодо нього можуть бути проведені оперативно-розшукові заходи чи слідчі дії, що можуть проводитися виключно з дозволу суду);

- забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності (гарантія збереження адвокатської таємниці при проведенні огляду чи обшуку, яка також є частиною імунітету адвоката від потенційно неправомірних дій уповноважених посадових осіб органів правопорядку);

- адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості (дана гарантія достатньо деталізована в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України, норми якого наділяють адвоката широкими повноваженнями щодо участі у слідчих діях, збиранні доказів невинуватості підзахисного та спілкуванні з ним);

- життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом (так, згідно зі ст. 397 КК України «Втручання в діяльність захисника чи представника особи», вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці – карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк. А згідно із ч. 2 ст. 397 КК України, ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням свого службового становища, - караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той

самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років [84]);

- адвокату гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві в порядку, встановленому законом (так, згідно із ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, зазначених у статтях 1 і 7 цього Закону, за наявності відповідних підстав мають захисники і законні представники; так, згідно із ст. 7 вказаного закону заходами забезпечення безпеки є: особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів та зміна зовнішності; зміна місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання; поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд [124]);

- забороняється залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці (додаткова гарантія дотримання принципу збереження адвокатської таємниці, яка є частиною адвокатського імунітету від потенційного втручання органів публічної адміністрації, зокрема, органів правопорядку, в діяльність адвоката);

- забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом (одна із найважливіших гарантій адвокатської діяльності, яка не дозволяє проводити негласні слідчі розшукові дії у вигляді втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом);

- забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у

справі (процесуальна гарантія, яка захищає позицію адвоката у справі і забезпечує дотримання принципу змагальності під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду);

- забороняється втручання у правову позицію адвоката (загальне положення щодо гарантії невтручання у правову позицію адвоката, що також є елементом змагальності під час судового розгляду справи, адже суд оцінює правову позицію прокурора та адвоката виходячи із власної правової позиції та враховуючи правові позиції (висновки) Верховного Суду та касаційних судів у складі Верховного Суду);

- орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону (гарантія адвокатської діяльності що убезпечує адвоката від потенційних неправомірних дій посадових осіб органів правопорядку, які здійснили затримання адвоката або застосували до нього запобіжний захід, адже рада адвокатів регіону має можливість оперативно відреагувати на ситуацію та забезпечити затриманого належною правовою допомогою);

- повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя (як і у випадку із проведенням щодо адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, дана правова гарантія убезпечує адвоката від можливого протиправного кримінального переслідування на рівні, зокрема, окружних прокуратур);

- забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом (щодо даного випадку виникає питання можливості притягнення до кримінальної

відповідальності особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, у випадку наявності в її діях складу злочину, так чи інакше пов'язаного із здійсненням вказаною особою адвокатської діяльності);

- не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у медіа, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката (згідно Розділу II Правил адвокатської етики, до основних принципів адвокатської етики відноситься, зокрема, повага до адвокатської професії, чесність та добропорядна репутація – адвокату заборонено робити завідомо неправдиві заяви стосовно суті доручення, фактичних обставин, що мають до нього відношення, їх правової оцінки, прав і обов'язків адвоката, клієнта, а також обсягу своїх повноважень щодо представництва інтересів клієнта (ч. 2 ст. 12-1 Правил адвокатської етики));

- забороняється ототожнення адвоката з клієнтом (гарантія адвокатської діяльності, що є по суті імперативною психологічною установкою для всіх учасників відповідних правовідносин, а також засобів масової інформації та інших суб'єктів, та є, зокрема, підставою для спростування інформації у публікаціях, яка ототожнює адвоката із клієнтом);

- дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється в особливому порядку (даний порядок передбачений Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» ті здійснюється виключно уповноваженим суб'єктом – кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України) [126].

Особливості проведення окремих слідчих дій та заходів забезпечення кримінального провадження стосовно адвоката визначені частиною другою ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [126].

Так, згідно з ч. 2 вказаної статті, у разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також враховує вимоги пунктів 2-4 частини першої цієї статті [126].

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім випадків, передбачених абзацом четвертим цієї частини. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії [126].

Таким чином, присутність представника ради адвокатів регіону є додатковою гарантією дотримання норм процесуального права під час проведення вищезазначених слідчих дій.

З метою забезпечення дотримання вимог закону щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі [126].

Неявка представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії [126].

Крім того, у відповідності до ч. 3 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи у відносинах з

адвокатами зобов'язані дотримуватися вимог Конституції України та законів України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, практики Європейського суду з прав людини [126].

Натомість, у відповідності до ст. ст. 6.3.-6.4. польського Закону «Про адвокатуру» (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року адвоката не можна звільнити від обов'язку зберігання професійної таємниці щодо фактів, про які дізнався надаючи правову допомогу або провадячи справу. Обов'язок зберігання професійної таємниці не стосується інформації, доступної на підставі приписів закону від 16 листопада 2000 р. щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму у сфері, обмеженій цими приписами.

Також згідно із ст. 7.1. польського Закону «Про адвокатуру» (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року адвокат під час і в зв'язку із виконанням професійних обов'язків користується правовою охороною так само, як суддя чи прокурор [185].

Таким чином, в польському Законі «Про адвокатуру» гарантії адвокатської діяльності регламентовані не так детально як в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Окремо слід зупинитися на видах адвокатської діяльності. Так, згідно із ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» видами адвокатської діяльності є:

- надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави (один із основних та найпоширеніших видів діяльності адвокатів як в Україні, так і в Польщі, адже будь-яка правова допомога особі починається із юридичної консультації – роз'ясненням норм чинного законодавства, прав і обов'язків учасників правовідносин – так звана первинна правова допомога);

- складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру (не менш поширений вид практичної діяльності адвокатів, якій називають вторинною правовою допомогою);

- захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення [126] (в цьому виді адвокатської діяльності проявляється правозахисна функція адвокатури в кримінальному процесі та в провадженнях про адміністративні правопорушення, чим забезпечується дотримання принципу змагальності під час досудового розслідування та в процесі судового розгляду справи, коли публічне обвинувачення від імені держави підтримує прокурор);

- надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні (вид адвокатської діяльності, який набирає все більшої популярності, адже не поодинокими є випадки, коли особу спочатку допитують як свідка, а потім їй повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, тому важливою є участь адвоката у відповідних слідчих діях та надання кваліфікованої правової допомоги свідку);

- представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні [126] (як і у випадку зі свідком, враховуючи складність сучасного кримінального процесу, велику кількість правових висновків (позицій) Верховного Суду щодо правильного застосування норм матеріального та процесуального права, допомога адвоката потрібна і потерпілим, і цивільним відповідачам та позивачам у кримінальному провадженні);

- представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами [126] (реалізація функції представництва інтересів фізичних та юридичних осіб також є одним із основних видів діяльності адвокатури, що гарантує клієнту високий рівень ведення переговорів, кваліфіковану оцінку правової ситуації, правильний вибір моделі поведінки, способу захисту порушеного права тощо, адже завдяки практичному досвіду та здобутим навичкам професійної діяльності адвокат гарантує особі використання всього інструментарію реалізації та захисту її прав, свобод та законних інтересів; особливої актуальності такий вид адвокатської діяльності набув після того, як прокурори втратили право представляти інтереси фізичних осіб);

- представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [126] (представництво адвокатом інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах здійснюється адвокатами, які на високому рівні володіють не тільки іноземною мовою професійного спрямування (спеціальною термінологією, стилістикою тощо), але й знанням відповідного зарубіжного та міжнародного законодавства, причому такий вид правової допомоги вимагає від адвоката ще й наявності комунікативних здібностей, знання не лише законів, а й правових традицій та звичаїв іншої системи права, або навіть іншої правової системи);

- надання правничої допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань [126] (особливий вид адвокатської діяльності, який має гарантувати дотримання прав засуджених);

- захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення (достатньо новий вид адвокатської діяльності, пов'язаний із внесенням змін до антикорупційного законодавства).

Крім того, адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом [126].

Для практичної реалізації вищеназваних видів діяльності адвокат має відповідні професійні права, передбачені зокрема ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, згідно із ч. 1 вказаної статті під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правничої допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правничої допомоги, зокрема:

- звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб) [126] – уповноважена особа суб'єкта владних повноважень повинна надати відповідь на запит адвоката протягом п'яти днів (цей строк може бути продовжено до двадцяти робочих днів, якщо адвокатський запит стосується надання значного обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних);

- представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед

громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;

- ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом (адвокат звичайно не має права проводити обшук, проте у відповідності до ч. 1 ст. 397 КК України вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці - карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк [84]. А згідно із ч. 2 вказаної статті, ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням свого службового становища, - караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років [84]);

- складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку (вимоги до відповідних документів встановлені нормами процесуального законодавства);

- доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги (строки для надання відповідей на клопотання та скарги адвокатів передбачені процесуальними кодексами та законами України);

- бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг (повноваження адвоката, яке гарантує об'єктивність розгляду його клопотань та скарг та захищається нормами КК України);

- збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою (отже відмова особи надавати будь-які пояснення адвокату не передбачає юридичної відповідальності на відміну від відмови свідка давати покази на вимогу слідчого або прокурора);

- застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правничої допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом (враховуючи можливості сучасних технічних засобів, для адвоката таке повноваження означає можливість використання достатньо широкого набору технічних інструментів фіксації та копіювання інформації, процесуальних дій, ходу судового засідання тощо);

- посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів (посвідчена адвокатом копія документу приймається судом, якщо законом не передбачене, зокрема, обов'язкове нотаріальне посвідчення документа);

- одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань (у відповідності до ч. 1 ст. 244 КПК України сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо: для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав

неповний чи неправильний висновок; сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин [85]);

- користуватися іншими правами, передбаченими законами (на відміну від прокурора, слідчого для адвоката як сторони захисту діє загально-дозвільний принцип правового регулювання – адвокату дозволено все, що не заборонено законом) [126].

Окрім прав, під час реалізації основних видів діяльності адвокат має відповідні професійні обов'язки, передбачені ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, у відповідності до ч. 1 вказаної статті під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний: дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики (невиконання вказаного обов'язку є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності); на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правничої допомоги (звіт складається у довільній формі, проте має відповідати договору про надання правничої допомоги); невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів (адвокату на відміну від судді не можна заявити відвід, проте невиконання даного обов'язку також є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності); підвищувати свій професійний рівень (порядок підвищення кваліфікації адвокатів України затверджений рішенням Ради адвокатів України від 03.07.2021 № 63); виконувати рішення органів адвокатського самоврядування (невиконання рішення органів адвокатського самоврядування є окремою підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності); виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правничої допомоги [126].

На перший погляд деякі із перелічених обов'язків мають декларативний, формальний характер, проте їх виконання забезпечується, окрім вимог закону, корпоративною правовою культурою, усвідомленням

необхідності підтримки престижу адвокатської професії, поваги до адвоката як професіонала своєї справи.

Крім того, згідно із ч. 2 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокату забороняється: використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта; без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб; займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта; відмовлятися від надання правничої допомоги, крім випадків, установлених законом [126]. Щодо останньої заборони – виходячи із положень ч. 4 ст. 47 КПК України у захисника є право відмовитися від виконання своїх обов'язків тільки в таких випадках. По-перше, якщо є обставини, які згідно з цим кодексом виключають участь захисника у кримінальному провадженні. По-друге, у випадку незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника. По-третє, у випадку умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК тощо. По-четверте, якщо захисник свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним [181].

Для подачі такої відмови захисник має право подати наступні процесуальні документи: клопотання, заяву, заяву про самовідвід, повідомлення про відмову від виконання обов'язків щодо захисту обвинуваченого [181].

Також, згідно з ч. 3 вказаної статті, адвокат забезпечує захист персональних даних про фізичну особу, якими він володіє, відповідно до законодавства з питань захисту персональних даних [126].

Натомість, згідно із ст. ст. 4.1.-4.3. Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру»)

від 26 травня 1982 року, професія адвоката полягає у свідченні (наданні) правової допомоги, зокрема, у наданні юридичних консультацій, підготовці юридичних висновків, розробці проектів правових актів та виступів у судах і органах влади [185].

Адвокат має право підготовки посвідчень копій документів, відповідно до пред'явленого оригіналу в межах, встановлених окремими положеннями. Посвідчення (копія) повинно містити підпис адвоката, дату і місце проведення його підготовки, на вимогу – також час виконання робіт. Якщо документ містить спеціальні функції (дописи, виправлення або пошкодження), адвокат вказує про це у сертифікаті (посвідченні). Правова допомога надається фізичним особам, підприємствам та організаційним одиницям. Під організаційною одиницею розуміється державний орган або орган самоврядування, юридична особа, суспільна або політична організація та інший суб'єкт без статусу юридичної особи [185].

Щодо обов'язків адвоката – згідно ст. ст. 6.1.-6.2. Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща, адвокат зобов'язаний зберігати у таємниці усе, про що довідався у зв'язку із наданням правової допомоги. Обов'язок зберігання професійної таємниці не може бути обмеженим у часі. Обов'язок зберігання професійної таємниці не стосується інформації, доступної на підставі приписів закону від 16 листопада 2000 р. щодо протидії відмивання коштів та фінансування тероризму [185].

У відповідності до ст.ст. 28.1.-28.2 Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща адвокат може відмовити у надання правової допомоги тільки із поважних причин, про які інформує зацікавлену сторону. Сумніви щодо надання або відмови надання правової допомоги розглядає окружна рада адвокатів, а у термінових випадках декан. У справах, в яких правова допомога повинна за чинними правилами надаватися від уряду, звільнити адвоката від надання цієї допомоги може тільки орган, який його призначив [185].

На окрему увагу заслуговує огляд судової практики щодо окремих питань правового регулювання адвокатської діяльності.

Так, згідно із правовою позицією касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (постанова від 03 липня 2019 року у справі № 428/3905/16-ц) щодо надання конфіденційної інформації на адвокатський запит, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 20 Закону України від 05 липня 2012 року «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон № 5076-VI) під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, зокрема, звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб). Відповідно до вимог ч. 2 ст. 24 Закону № 5076-VI орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, яким направлено адвокатський запит, зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту надати адвокату відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом [6].

Частиною 2 ст. 32 Конституції України встановлено заборону збирати, зберігати, використовувати та поширювати конфіденційну інформацію про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Так, інформація стосовно причин смерті особи та особистих речей, знайдених під час доставки тіла особи до закладу судово-медичної експертизи є конфіденційною, а тому не може бути надана бюро судово-медичної експертизи у відповідь на адвокатський запит [6].

Згідно із правовою позицією Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (постанова від 25 квітня 2018 року у справі № 826/22531/15) щодо обов'язку надавати інформацію на адвокатський запит,

Відповідно до ч. 3 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» відмова в наданні інформації на адвокатський запит, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом, крім випадків відмови в наданні інформації з обмеженим доступом [126].

За нормами Закону України «Про доступ до публічної інформації» можливість віднесення інформації до конфіденційної, таємної чи службової не слід розуміти як єдину достатню підставу для обмеження доступу до конкретної інформації, що містить ознаки будь-якого із названих видів інформації. Запровадження обмеження доступу до конкретної інформації за результатами розгляду запиту на інформацію допускається лише за умови застосування вимог п.п. 1-3 ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [6].

Згідно із правовою позицією Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (постанова від 16 січня 2019 року у справі № 1522/17000/12) щодо правових наслідків вручення судової повістки адвокату, у разі якщо строк дії укладеного з ним договору про надання правової допомоги закінчився, згідно з ч. 5 ст. 130 ЦПК України вручення судової повістки представникові учасника справи вважається врученням повістки і цій особі. Повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» (ст. 62 ЦПК України). Згідно з доданою до касаційної скарги копією повного договору про надання юридичних послуг від 15 листопада 2013 року цей договір діє до 31 грудня 2017 року. Тобто, строк дії укладеного договору про надання правової допомоги

закінчився 31 грудня 2017 року. Суд апеляційної інстанції на час розгляду справи не мав документів на підтвердження того, що адвокат є повноважним представником особи. За таких обставин закріплене у ч. 5 ст. 130 ЦПК України правило про те, що вручення судової повістки представникові учасника справи вважається врученням повістки і цій особі, у даній справі не застосовується [6].

Згідно із правовою позицією Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (постанова від 13 березня 2019 року у справі № 283/2065/14-ц), щодо доказів, що підтверджують витрати на правову допомогу, договір про надання правової допомоги, акт здачі-приймання наданих послуг та копія квитанції до прибуткового касового ордера про сплату адвокату винагороди є належними та допустимими доказами понесення витрат на надання правової допомоги. Належними доказами, які підтверджують та обґрунтовують реальний розмір витрат на правничу допомогу, крім тих, які подані заявником, є докази, які доводять відображення адвокатом доходів, отриманих від незалежної професійної діяльності, як самозайнятої особи, у Книзі обліку доходів та витрат [6].

Згідно із правовою позицією Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (постанова від 01 червня 2020 року у справі № 910/12945/19) щодо відшкодування витрат, пов'язаних з оплатою правової допомоги адвоката, витрати, зокрема, пов'язані з оплатою правової допомоги адвоката, є такими, що понесені особою у зв'язку з реалізацією своїх процесуальних прав при розгляді певної справи в суді. Такі витрати процесуальним законом віднесено до судових витрат, вони відшкодовуються в порядку, передбаченому відповідним процесуальним законом; їх не можна визнати збитками чи шкодою в розумінні положень цивільного законодавства України й вони не можуть бути стягнуті за позовною вимогою в іншому провадженні. Аналогічну правову позицію закріплено в постановках Верховного Суду України від 20.05.2009 у справі № 6-3261св08, від

27.01.2010 у справі № 6-11633св09, від 03.02.2010 у справі № 6-15773св09 [6].

Згідно із правовою позицією Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (постанова від 13 лютого 2019 року у справі № 756/2114/17) щодо розміру витрат на правову допомогу, понесених у зв'язку з переглядом справи в суді касаційної інстанції, правова позиція позивача в судах апеляційної та касаційної інстанцій не змінювалась, тому не підтверджується існування об'єктивної та нагальної необхідності для адвокатів, які надавали правову допомогу відповідачу в суді апеляційної інстанції, вивчати додаткові джерела права, оскільки останній не міг бути необізнаним про позицію позивача, законодавство, яким регулюється спір у справі, документи та доводи, якими позивач обґрунтовував свої вимоги та інші обставини, тобто підготовка цієї справи в суді касаційної інстанції не вимагала великого обсягу юридичної і технічної роботи. Тому, виходячи із загальних засад цивільного законодавства щодо справедливості, добросовісності та розумності, принципу співмірності та розумності судових витрат, на компенсацію яких має право сторона, враховуючи всі аспекти та складність справи необхідно зменшити розмір судових витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи у суді касаційної інстанції [6].

На увагу заслуговує правова позиція Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (постанова від 25 листопада 2019 року у справі № 908/2404/17) щодо врахування попередньої судової практики у справах з аналогічними сторонами і подібним предметом спору при стягненні судових витрат на правничу допомогу. Верховний Суд зокрема зазначив, що ухвалення рішення про стягнення судових витрат на правничу допомогу у справі з аналогічними сторонами і подібним предметом спору не є обов'язковим критерієм для визнання обґрунтованим чи необґрунтованим розміру витрат у даній справі. У кожній окремій справі суд виходить з конкретних особливих обставин, з доказів, поданих заявником клопотання про розподіл судових витрат, які можуть свідчити про підставність різних

сум коштів, що потрачені заявником на правничу допомогу. Кожна справа може мати різну кількість судових засідань, як і різну кількість розглянутих клопотань, а отже і відмінну кількість виконаного адвокатом обсягу робіт з огляду на кількість вчинених процесуальних дій. Таким чином, розглянуті справи з аналогічними сторонами і подібним предметом спору не можуть бути обов'язковим критерієм для визнання обґрунтованим чи необґрунтованим розміру витрат в іншій справі [6].

Суд у кожному конкретному випадку, оцінюючи подані докази, з урахуванням положень ст. 126 ГПК України вирішує питання про відшкодування заявнику його витрат на правничу допомогу у відповідному розмірі, а посилання відповідача на справу № 908/536/19 в розумінні ч. 5 ст. 126 ГПК України не є тією обставиною, що свідчить про неспівмірність заявлених до стягнення витрат позивача на правничу допомогу зі складністю справи, часом на виконання робіт, обсягом наданих послуг. При цьому обов'язок доведення такої неспівмірності поряд із відповідною заявою для виникнення повноважень у суду для зменшення заявлених до стягнення витрат на правничу допомогу покладено на відповідача [6].

Таким чином, правові позиції (висновки) Великої Палати Верховного Суду та касаційних судів у складі Верховного суду є важливим джерелом права для врегулювання окремих питань адвокатської діяльності.

2.2 Актуальні питання адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща в контексті євроінтеграційних процесів та процесів глобалізації

На зміст адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в як Україні, так і в Польщі впливають процеси глобалізації. Для України процес глобалізації проявляється в першу чергу у вигляді євроінтеграційних процесів, тому перед органами публічної адміністрації стоїть першочергове завдання щодо адаптації національного законодавства

до норм та принципів права ЄС, включаючи адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності.

Як зазначає Ю. Оніщик, у Польщі традиційно склалося, що правову допомогу надають дві юридичні професії, кожна у певному обсязі. Це професії адвоката та правового радника. Окрім представників цих юридичних професій, юридичну допомогу у дещо обмеженому обсязі можуть надавати особи з вищою юридичною освітою (суб'єкти господарської діяльності), а також закордонні юристи. Основною різницею є обсяг правової допомоги, що надається адвокатами і правовими радниками. Адвокат може надавати всі види правової допомоги, а правовий радник не може виступати як захисник у кримінальній справі. Юридичні консультанти свою діяльність здійснюють відповідно до Закону «Про свободу господарської діяльності» та надають правові послуги [109, с. 275].

Здійснення юридичної практики закордонними юристами передбачене в Законі «Про надання правової допомоги іноземними правниками у Республіці Польща». Згідно з цим Законом, іноземний правник – це правник із країн Європейського Союзу та інших держав. Правник із Європейського Союзу – особа, громадянин держави-члена Європейського Союзу, яка має право здійснювати юридичну практику, використовує одну з професійних назв, передбачених у державі-члені Європейського Союзу та зазначених у додатку до цього Закону. Правник з іншої держави – особа, негромадянин держави-члена Європейського Союзу, що має право здійснювати юридичну практику та використовує одну з передбачених національним законом професійних назв; особа, яка використовує одну з професійних назв, передбачених у державі-члені Європейського Союзу, що має право здійснювати юридичну практику та відповідну кваліфікацію [109, с. 275].

Таким чином, у Польщі, яка є повноправним членом Європейського Союзу, дотримується принцип свободи руху робітників, фахівців, які є громадянами держав-членів ЄС. Тому адвокати, які є громадянами держав-членів ЄС мають право здійснювати юридичну практику в Республіці

Польща, використовуючи одну з професійних назв, передбачених у державі-члені Європейського Союзу.

У Республіці Польща іноземні правники уповноважені на ведення практики відповідно до вимог польського законодавства після внесення до одного з реєстрів іноземних правників, що ведуться одними з окружних адвокатських рад або окружних палат радників права. Внесення до реєстру здійснюється за заявою заінтересованої особи, до якого додається свідоцтво, видане компетентним органом держави, про те, що ця особа уповноважена на здійснення адвокатської діяльності, а також документ, що засвідчує її громадянство. Здійснюючи практичну діяльність, іноземний правник, занесений до реєстру, використовує назву, отриману в державі, яка видала свідоцтво про право на заняття конкретним видом професійної діяльності, із зазначенням фахової організації, до якої він належить, або суду, при якому він має право виступати. Відповідно до art. 10 Закону «Про надання правової допомоги іноземними правниками у Республіці Польща» іноземний правник несе дисциплінарну відповідальність на рівні з польськими адвокатами та радниками права. Однак замість такого стягнення, як припинення права на заняття адвокатською діяльністю та припинення фаху радника права, застосовується зупинення здійснення відповідної правничої діяльності або заборона на її здійснення на території Республіки Польща. Так само як і польський адвокат та радник права, іноземний правник підлягає обов'язковому страхуванню цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну під час надання правової допомоги. Цей припис не стосується іноземних правників, застрахованих у державі, яка видала їм дозвіл на здійснення правничої діяльності [109, с. 276].

Іноземний юрист повинен пройти тест на знання законодавства Польщі, тест на знання польської мови (усної та письмової), а також подати документи, які підтверджують його особу, наявність закінченої юридичної освіти та право на заняття адвокатською практикою. Допускається звільнення від тестування на знання законодавства, якщо закордонний

правник доведе, що він займався юридичною практикою в Польщі безперервно протягом останніх 3 років перед поданням документів. За допуск до отримання права на юридичну практику в Польщі сплачується внесок, розмір якого змінюється щороку та розраховується від розміру мінімальної пенсії [55; 109, с. 276].

Отже, за польським законодавством відрізняються правила ведення адвокатської практики для правників із Європейського Союзу та правників із інших держав.

Так, правник із Європейського Союзу має право здійснювати адвокатську діяльність на постійній основі індивідуально, в адвокатській асоціації, цивільному партнерстві, товаристві з обмеженою відповідальністю, повному товаристві або партнерській компанії [55].

Правник з інших країн, займаючись професійною діяльністю на постійній основі, має право виключно надавати юридичні консультації та готувати юридичні висновки щодо національного законодавства своєї країни та міжнародного права – у межах, що відповідають професії адвоката [55].

Таким чином, для України, яка прагне набути повноправного членства в Європейському Союзі важливо гармонізувати власне законодавство із відповідними нормами права ЄС з метою забезпечення в перспективі свободи праці працівників, зокрема, українських адвокатів в межах ЄС.

Ю. Оніщик також зазначає, що правник із Європейського Союзу має право здійснювати постійну практику в галузі, яка відповідає професії адвоката, працювати індивідуально в адвокатській асоціації, цивільному партнерстві, товаристві з обмеженою відповідальністю, повному товаристві або партнерській компанії. На відміну від свого колеги, правник не із ЄС має право лише надавати юридичні консультації та складати юридичні висновки щодо права держави-реєстрації або міжнародного права. Форми їхньої діяльності – повні та командитні товариства [109, с. 276].

Отже, однозначними є переваги адвокатів із країн-членів ЄС, що відповідає самому сенсу Європейського Союзу – забезпечення свободи руху капіталу, робітників, товарів та послуг.

Крім того, Ю. Оніщик формулює висновок про те, що правові засади діяльності адвокатури Польщі мають характерні особливості, які не властиві адвокатурі України, а саме: в Польщі існує дві юридичні професії, здійснення яких пов'язане з наданням правової допомоги – адвокат та правовий радник; адвокат, який здійснює адвокатську діяльність, підлягає обов'язковому страхуванню цивільної відповідальності за шкоду, спричинену його діяльністю; особа може стати помічником адвоката (аплікантом) тільки після складання аплікантського кваліфікаційного іспиту; у Польщі адвокатом може стати як громадянин цієї країни, так і іноземець; вимоги для набуття статусу адвоката в Польщі є більш складними порівняно з українським законодавством; у Польщі іспит для доступу до адвокатської професії проводиться на національному рівні і до складу екзаменаційної комісії входять представники Міністерства юстиції; у Польщі відсутній інститут надання безоплатної правової допомоги адвокатом як виду державної гарантії; можливість врегулювання спору між адвокатом та клієнтом поза межами процедури дисциплінарного провадження; залежність інституту адвокатури Польщі від держави у сфері впорядкування організації діяльності адвокатів [109, с. 277-278].

Наведені відмінності не є критичними, проте мають бути враховані уповноваженими особами національних органів публічної адміністрації, які відповідають за гармонізацію українського законодавства із правом ЄС.

Серед наведених особливостей функціонування адвокатури Польщі до перспективних напрямів розвитку інституту адвокатури України Ю. Оніщик відносить розгляд таких питань, як обов'язкове професійне страхування адвокатів та врегулювання спору між адвокатом та клієнтом поза межами процедури дисциплінарного провадження [109, с. 278].

В цілому слід погодитися із такою думкою, адже обов'язкове професійне страхування адвокатів гарантуватиме відповідальне ставлення адвокатів до своїх обов'язків перед клієнтом та дисциплінуватиме інститут адвокатури цілому.

В. Святоцька зазначає, що норми внутрішнього права держав-членів Європейського Союзу приведені шляхом гармонізації у відповідність до єдиних європейських стандартів та є частиною права Європейського Союзу. Акти, які регулюють адвокатську діяльність у державах-членах Європейського Союзу, переважно закріплюють єдині, уніфіковані стандарти організації та професійної діяльності адвокатури і приймаються з урахуванням міжнародних актів, які є пріоритетними. Звичайно, у кожній держави-члена Європейського Союзу є свої особливості у побудові та діяльності правових інститутів, у тому числі адвокатури. Так, Республіка Польща, реформуючи адвокатуру та адвокатську діяльність, урахувала європейські стандарти та гармонізувала внутрішнє законодавство у сфері адвокатури до права Європейського Союзу [158, с. 321].

Отже, перед органами публічної адміністрації України стоїть аналогічне завдання – урахувати європейські стандарти в процесі реформування національної адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу та гармонізувати внутрішнє законодавство у сфері адвокатури до права Європейського Союзу.

В Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки звертається увага на такі основні проблеми адвокатури та адвокатської діяльності: невідповідність формального статусу адвоката фактичним умовам здійснення адвокатської діяльності, в тому числі недосконалість практичного забезпечення прав адвоката і гарантій адвокатської діяльності; недосконала система формування органів адвокатського самоврядування та їх взаємодії, гарантій незалежності та належного виконання ними своїх функцій; недостатній рівень професійної підготовки адвокатів; неефективність дисциплінарного

контролю і етичних стандартів в адвокатській діяльності; відсутність комплексного підходу та збалансованості у розподілі повноважень у системі надання безоплатної правової допомоги; недосконалість бюджетного і фінансового управління в системі адвокатського самоврядування [67, с. 25; 166].

До актуальних питань адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Польщі слід віднести питання необхідності збереження адвокатської таємниці в тих випадках, коли адвокату стало відомо про вчинення його клієнтом тяжкого злочину, про який не відомо органам досудового розслідування, або про готування до вчинення такого злочину.

Як справедливо зазначає В. Лаврів, неврегульованим на законодавчому рівні залишається питання, чи має право адвокат звертатись до правоохоронних органів із заявою про злочин, якщо відомості, викладені в цій заяві, містять адвокатську таємницю, яка стала відома йому під час надання правничої допомоги клієнту за відсутності такої згоди від останнього, оскільки фактично, з одного боку, відбувається розкриття таємниці, а з іншого – адвокат може стати співучасником кримінального правопорушення [91, с. 89].

Ю. Загуменна підкреслює, що неприпустимим є розголошення адвокатської таємниці за будь-яких обставин. З одного боку обов'язком адвоката, як громадянина є повідомити правоохоронним органам про злочин, що готується; та з іншої сторони обов'язок адвоката, як професіонала – зберегти адвокатську таємницю. У цьому випадку розголошення відомостей клієнта буде меншою шкодою, чим шкода, яка буде завдана внаслідок вчинення діяння, що готується. Учені висловлюють різні думки із цього приводу» [52, с. 138; 91, с. 89].

Заслуговує на увагу думка І.Л. Петрухіна, який вважає, що розголошення адвокатської таємниці допустиме, якщо захисник повідомив

про можливий небезпечний злочин, здійснення якого можна попередити [91, с. 89; 116, с. 25].

Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає «відповідальність за використання, розголошення комерційної таємниці, а також іншої конфіденційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця (ст. 164-3 КУпАП), водночас відповідальність за розголошення адвокатської таємниці особами, які пов'язані із адвокатом професійними відносинами, наприклад з Координаційним центром з надання правничої допомоги, технічними спеціалістами, експертами, працівниками правоохоронних органів, особами що перебувають у професійних чи цивільно-правових відносинах із адвокатом тощо, залишається неврегульованою» [69; 91, с. 89].

А. Іванський, дослідивши правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту зазначає, що у сучасній Україні, на відміну від інших європейських держав, склалась прикра практика порушення прав адвокатів, зокрема щодо права на отримання інформації у відповідь на адвокатський запит. За 2020 рік було надіслано 1532 звернення адвокатів про відмову в наданні інформації на адвокатський запит та притягнення осіб до адміністративної відповідальності за частиною 5 статті 212-3 КУпАП. За кількістю звернень лідерами виявилися Київська область (397) та Київ (342). 120 звернень отримала Рада адвокатів Одеської області. На підставі звернень у регіональні ради адвокатів України склали 360 адміністративних протоколів, з яких, зокрема, 135 – у Київській області та 55 – в Одеській. При цьому помітна лякаюча тенденція до збільшення кількості випадків порушення професійних прав адвокатів в Україні. Наприклад, у 2019 році кількість звернень адвокатів про притягнення осіб до адміністративної відповідальності за частиною 5 статті 212-3 КУпАП становила лише 1251 випадків [59, с. 249].

Для усунення зазначеного дисбалансу державних та приватних інтересів, реального перетворення держави на сервісний центр для власних

громадян, на думку А. Іванського, необхідні рішучі дії адміністративно-правового та адміністративно-організаційного характеру. По-перше, необхідно вдосконалити вимоги щодо технічного оформлення запиту, усунути вимоги постійного додавання копії свідоцтва адвоката (отже, ці дані у відкритому доступі в реєстрі). У порядку процедури розгляду запиту треба створити вичерпний список для обґрунтованої відмови в наданні запиту, посилити заходи державного примусу до порушників права людей на отримання документів та інформації через запит адвоката шляхом придання запиту адвоката статусу, ідентичного запиту суду [59, с. 250].

Актуальні питання адміністративно-правового забезпечення адвокатської діяльності узагальнює в своїй праці Є. Шкребець, який справедливо зазначає, що зараз адвокатура стикається з небажанням держави вести повноцінний діалог. Необхідно додатково лобіювати цілу низку гарантій незалежності адвокатів. Слід докласти багато зусиль для подальшого реформування в адвокатських колективах, причому це мають бути зусилля самих адвокатів, вчених-правників та експертів. Залишитися тільки ініціювати, розробити, видати в цілому, затвердити і направити їх уповноваженому органу. Отже, сучасне адміністративно-правове забезпечення адвокатури розвивається у складних політичних, економічних та навіть культурних умовах. Правова система знаходиться під пильною увагою громадськості, міжнародних спостерігачів та взагалі всієї світової спільноти. Повноцінне входження України до Європейського Союзу потребує імплементації європейського законодавства до вітчизняного правового поля, а дотримання прав і свобод людини і громадянина є невід'ємною частиною цього процесу. На цьому полі адвокатура повинна стати прикладом для всього суспільства. Роль адвокатури повинна бути посилена обов'язковою участю адвокатів у прийнятті та узгодженні законопроектів, які стосуються захисту прав громадян і юридичних осіб. Соціальна роль адвоката має бути посилена і актуалізована [178, с. 177].

Ю. Загуменна та Е. Наджафі за результатами дослідження адміністративно-правового аспекту принципів адвокатської діяльності в Україні зазначають, що недосконалістю відрізняються не лише норми адміністративного законодавства, а й окремі гарантії принципу свободи адвокатської діяльності, за порушення яких має бути передбачена кримінальна чи адміністративна відповідальність залежно від наслідків, до яких призвели порушення таких гарантій. Натомість у межах механізму забезпечення гарантій передбачається лише кримінальна відповідальність за втручання в діяльність захисника чи представника особи, погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, умисне знищення або пошкодження майна захисника та посягання на життя захисника у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. Необхідно звернути увагу на те, що ці норми поширюються лише на захисника та представника особи, тобто можуть бути застосовані в тому випадку, коли адвокат набув відповідного процесуального статусу в зв'язку з укладенням договору про надання правової допомоги та веде справу, і в цей період щодо нього було вчинене одне з діянь, передбачених спеціальними нормами кримінального процесуального законодавства. За таких умов незрозумілим залишається, яким чином адвокату гарантується свобода адвокатської діяльності. Для усунення такої невідповідності та посилення гарантій забезпечення адвокатської діяльності запропоновано внести зміни до чинного кримінального законодавства, а саме до Кримінального кодексу України, розширивши дію статей 397–400 шляхом заміни в них поняття «захисник» на «адвокат» у всіх формах і відмінках [52, с. 249].

Крім того, Ю. Загуменна та Е. Наджафі наголошують на нелогічному розподілі принципів адвокатської діяльності в двох основних нормативно-правових актах – Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правилах адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012. Так, у вказаному законі в статті 4 лише окреслено головні засади професійної діяльності адвоката, а

саме принципи «верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів», між тим, у цьому переліку відсутній ще один із визначальних принципів – незалежності. До того ж указані принципи отримали своє тлумачення не у законодавчому акті, де вони безпосередньо закріплюються, а в Правилах адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012. При цьому зміст принципів свободи та законності, по суті, має мінімальний стосунок до моральних та етичних засад, оскільки їх реалізація є пов'язаною з конкретними нормами-обов'язками, а не з особистими якостями адвокатів. Залишається також незрозумілим, чому принципи незалежності, свободи та законності отримали свої легальне тлумачення, тоді як принцип верховенства права в обох вищевказаних нормативно-правових актах було залишено поза увагою. З указанного очевидним є те, що певним засадам адвокатської діяльності притаманне хаотичне та нелогічне розташування, що, в свою чергу, ускладнює їх зміст і реалізацію самими адвокатами та сприяє неправильному ототожненню принципів законності, свободи та незалежності професійної діяльності адвокатів з морально-етичними засадами, а це не відповідає ani їх юридичній природі, ani сучасній дійсності [52, с. 250].

Актуальні питання правового регулювання адвокатської діяльності є предметом розгляду Верховного Суду.

Так, для правильного застосування положень Конституції України і вимог господарського процесуального законодавства в частині виключного представництва інтересів особи в суді адвокатом істотне значення має чітке та однозначне визначення поняття такого представництва [6].

Як вбачається із судової практики Верховного Суду (постанови ВП ВС від 13.03.2018 у справі № 910/23346/16, від 21.03.2018 у справі № 916/3283/16), з метою визначення цього поняття він звертається до Рішення Конституційного Суду України від 08.04.1999 № 3-рп/99 у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та

Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді). У пункті 6 його мотивувальної частини зазначається, що за правовою природою представництво в суді є правовідносинами, в яких одна особа (представник) на підставі певних повноважень виступає від імені іншої особи (довірителя) і виконує процесуальні дії в суді в її інтересах, набуваючи (змінюючи, припиняючи) для неї прав та обов'язків. Крім того, усталена судовою практика Верховного Суду свідчить, що Верховний Суд дотримується однозначної правової позиції про те, що підписання та/або подання касаційної скарги є процесуальними формами реалізації повноважень з представництва [6].

З огляду на викладене можна зробити висновок, що будь-яка процесуальна дія в суді однієї особи в інтересах іншої особи, внаслідок якої вона набуває певних прав та обов'язків (у тому числі підписання та/або подання певного процесуального документа до суду) є представництвом, а отже, на такі правовідносини поширюється дія положень статті 131-2 Конституції України щодо виключного представництва адвокатом інтересів іншої особи [6].

Згідно із частиною першою статті 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги. Документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути: договір про надання правової допомоги; довіреність; ордер; доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Повноваження адвоката як захисника або представника в господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справ про адміністративні правопорушення, а також як уповноваженого за дорученням у конституційному судочинстві

підтверджуються в порядку, встановленому законом (частина третя статті 26 зазначеного Закону) [126].

Верховний Суд у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду в своїй постанові від 12.10.2018 у справі № 908/1101/17 відступив від висновку Верховного Суду, викладеного в раніше ухваленій постанові від 24.04.2018 у справі № 914/2414/17 про те, що у довіреності, на підставі якої адвокат здійснює представництво інтересів особи у суді, має обов'язково бути зазначено, що представник є адвокатом. У постанові КГС ВС від 12.10.2018 у справі № 908/1101/17 викладено таку правову позицію: нормами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не встановлено, що в довіреності, виданій на ім'я фізичної особи – адвоката, обов'язково зазначається про те, що такий представник є саме адвокатом. Не передбачено таких вимог ні ГПК України, ні ЦК України, яким врегульовано питання представництва за довіреністю [6].

За результатами аналізу судової практики Верховного Суду обґрунтованим видається такий висновок: документами, які посвідчують повноваження адвоката, можуть бути або ордер, або довіреність, видані відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». При цьому, враховуючи правові висновки ОП КГС ВС у постанові від 12.10.2018 у справі № 908/1101/17, особа, яка здійснює представництво за довіреністю, в якій зазначено, що вона видана фізичній особі/ громадянину, повинна мати статус адвоката та отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Аналогічні висновки викладені в постановах КГС ВС від 04.11.2020 у справі № 910/6421/19 та від 28.04.2020 у справі № 910/8331/19 [6].

У постанові КГС ВС від 23.07.2019 у справі № 910/7398/18 зазначено, що ордер, який видано відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є самостійним документом, що підтверджує повноваження адвоката. Чинна редакція ГПК України не вимагає надання разом з ордером договору про правничу допомогу, його копії або витягу.

Отже, договір про надання правничої допомоги (за відсутності ордера, оформленого відповідно до вимог чинного законодавства) не є достатнім та належним доказом повноважень адвоката в господарському процесі (ухвала КГС ВС від 02.07.2018 у справі № 910/17956/17) [6].

Верховний Суд у своєму рішенні звернув увагу на те, що в разі коли свідоцтво на право зайняття адвокатською діяльністю видано особі пізніше, ніж довіреність, якою уповноважено її представляти інтереси скаржника, така особа не має повноважень представляти інтереси скаржника, оскільки на момент видачі довіреності не мала статусу адвоката (ухвала КГС ВС від 23.07.2018 у справі № 913/17/18). Отже, суд з урахуванням вимог частини другої статті 86 ГПК України щодо оцінки вірогідності і взаємного зв'язку доказів у їх сукупності перевіряє наявність у представника статусу адвоката, досліджуючи докази, що підтверджують статус адвоката, зокрема свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та/або посвідчення адвоката України, а також докази стосовно визнання зазначеного свідоцтва недійсним або скасування його у передбаченому законом порядку, припинення у представника права на заняття адвокатською діяльністю [6].

Як свідчить судова практика Верховного Суду, вирішуючи питання про види витрат на професійну правничу допомогу, які підлягають відшкодуванню, суд керується зазвичай положеннями частини другої статті 126 ГПК України і статті 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». За змістом частини другої статті 126 ГПК України до витрат на професійну правничу допомогу належать розмір витрат на професійну правничу допомогу адвоката, в тому числі гонорару адвоката за представництво в суді та іншу професійну правничу допомогу, пов'язану зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збір доказів тощо, а також вартість послуг помічника адвоката [6].

Верховний Суд у своєму рішенні (постанова КГС ВС від 21.08.2019 у справі № 922/2821/18) звертає увагу, що неповідомлення учасником справи іншого учасника справи про попередній (орієнтовний) розрахунок судових

витрат, а також ненаправлення на його адресу документів на підтвердження відповідних вимог позбавляє іншого учасника справи можливості подати до суду клопотання про зменшення розміру таких витрат відповідно до частин п'ятої, шостої статті 126 ГПК України. Крім того, зважаючи на положення статей 282, 315 ГПК України про те, що суд апеляційної та касаційної інстанцій має вирішувати питання щодо розподілу судових витрат, здійснених у зв'язку з переглядом справи, Верховний Суд дотримується позиції, що згідно зі статтею 124 ГПК України особа має подати попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які вона понесла і які очікує понести у зв'язку з розглядом справи, до суду тієї інстанції, в якій такі витрати були понесені (постанова КГС ВС від 14.02.2019 у справі № 916/24/18) [6].

Зважаючи на положення частини восьмої статті 129 ГПК України, Верховний Суд у своїх судових рішеннях дотримується позиції, що відшкодування судових витрат, у тому числі на професійну правничу допомогу, здійснюється за наявності відповідної заяви (клопотання) сторони, яку вона зробила до закінчення судових дебатів, а в суді касаційної інстанції – до прийняття постанови у справі (постанова КГС ВС від 22.03.2018 у справі № 910/9111/17). Відповідно, якщо учасник справи до закінчення судових дебатів не заявив клопотання про компенсацію витрат на професійну правничу допомогу, суд не має підстав для розгляду питання про розподіл здійснених учасником витрат на професійну правничу допомогу (постанова КГС ВС від 14.01.2019 у справі № 927/26/18) [6].

Крім того, Верховний Суд у постанові від 20.11.2018 у справі № 910/23210/17 зазначив, що види робіт або послуг адвоката, витрат, про відшкодування яких у справі заявлено вимогу, мають відповідати умовам договору про надання правової допомоги, положенням Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і ГПК України. Витрати на оплату робіт та послуг адвоката, про відшкодування яких заявлено вимогу, мають бути виконані саме тим адвокатом, з яким укладено договір про надання

правової допомоги, інакше суд не матиме підстав для вирішення питання про їх відшкодування [6].

У постанові від 06.03.2019 у справі № 922/1163/18 Верховний Суд звернув увагу, що суди, визначаючи розмір суми, яка підлягає сплаті в порядку компенсації гонорару адвоката іншою стороною, мають виходити із встановленого у самому договорі розміру та/або порядку обчислення таких витрат, що узгоджується з положеннями статті 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». За відсутності у тексті договору умов (пунктів) щодо порядку обчислення зазначених витрат, форми та ціни послуг, що надаються адвокатом, суди залежно від конкретних обставин справи, інших доказів, наданих адвокатом, використовуючи свої дискреційні повноваження, мають право відмовити у задоволенні заяви про компенсацію судових витрат, задовольнити її повністю або частково [6].

У постанові від 05.06.2018 у справі № 904/8308/17 Верховний Суд зазначив, що встановлений у договорі про надання правової допомоги у господарському процесі фіксований розмір адвокатських послуг у вигляді прогресивної процентної ставки від загальної суми позовних вимог не є безумовною підставою для стягнення судом з іншої сторони витрат на послуги адвоката саме у такому розмірі, адже їх розмір має бути доведений, документально обґрунтований і відповідати критерію розумної необхідності таких витрат. Згідно із частиною третьою статті 126 ГПК України для визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу з метою розподілу судових витрат учасник справи подає детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги [6].

У постановах від 18.06.2019 у справі № 922/3787/17, від 01.08.2019 у справі № 915/237/18 Верховний Суд зазначив, що під час визначення розумно необхідного розміру сум, які підлягають сплаті за послуги адвоката, можуть братися до уваги, зокрема: встановлені нормативно-правовими актами норми видатків на службові відрядження (якщо їх встановлено);

вартість економних транспортних послуг; час, який міг би витратити на підготовку матеріалів кваліфікований фахівець; вартість оплати відповідних послуг адвокатів, яка склалася в країні або в регіоні; наявні відомості органів статистики або інших органів про ціни на ринку юридичних послуг; тривалість розгляду і складність справи тощо [6].

Слід відзначити, що більшість із перелічених витрат навіть в межах одного регіону країни може дуже сильно відрізнятися від середньої вартості юридичних послуг і залежати від соціального статусу клієнта (незважаючи на принцип рівності всіх перед законом і судом), досвіду та авторитету адвоката, який надає послуги тощо. Наприклад, розмір гонорару адвоката із багаторічним стажем роботи тільки за ознайомлення зі справою може перевищувати гонорар адвоката-початківця за увесь період супроводу клієнта у справі в декілька разів. Тому під час визначення необхідного розміру сум, які підлягають сплаті за послуги адвоката, необхідно також враховувати адвокатський стаж, що як правило включає певний рівень досвіду та професійності захисника.

Верховний Суд дотримується позиції (постанови КГС ВС від 07.08.2018 у справі № 916/1283/17, від 30.07.2019 у справі № 902/519/18), що у застосуванні критерію співмірності витрат на оплату послуг адвоката суд користується досить широким розсудом, який, однак, повинен ґрунтуватися на більш чітких критеріях, визначених у частині четвертій статті 126 ГПК України. Ці критерії суд застосовує за наявності наданих стороною, яка зазначає про неспівмірність витрат, доказів та обґрунтування невідповідності цим критеріям заявлених витрат. Крім того, Верховний Суд у своїх рішеннях зазначив, що для визначення суми відшкодування необхідно послуговуватися критеріями реальності адвокатських витрат (установлення їхньої дійсності та необхідності) та розумності їхнього розміру, зважаючи на конкретні обставини справи та фінансовий стан обох сторін (постанови КГС ВС від 10.10.2018 у справі № 910/21570/17, від 14.11.2018 у справі № 921/2/18, додаткова постанова КГС ВС від 11.12.2018 у справі № 910/2170/18) [6].

Для підтвердження наведеної позиції Верховний Суд звертається до критеріїв, які застосовує Європейський суд з прав людини, присуджуючи судові витрати на підставі статті 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, згідно з його практикою заявник має право на компенсацію судових та інших витрат, лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їхній розмір обґрунтованим (рішення у справі «East/West Alliance Limited проти України», заява № 19336/04). У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Лавентс проти Латвії» зазначено, що відшкодовуються лише витрати, які мають розумний розмір [6].

Верховний Суд також дотримується позиції, що визначаючи обсяг юридичної та технічної роботи за результатами розгляду відповідного клопотання про зменшення розміру судових витрат на професійну правничу допомогу (заперечень щодо розміру стягнення витрат на професійну правничу допомогу), суд ураховує, чи змінювалася правова позиція сторін у справі в судах першої, апеляційної та касаційної інстанції; чи потрібно було адвокату вивчати додаткові джерела права, законодавство, що регулює спір у справі, документи та доводи, якими протилежні сторони у справі обґрунтували свої вимоги, та інші обставини (постанови КГС ВС від 04.12.2018 у справі № 911/3386/17, від 11.12.2018 у справі № 910/2170/18) [6].

Крім того, Верховний Суд (постанова ВП ВС від 12.05.2020 у справі № 904/4507/18), вирішуючи питання про віднесення до судових витрат, які розподілені за результатами розгляду спору, бонусів, передбачених договором про надання правничої допомоги, залежно від результатів розгляду справи, тобто так званого «гонорару успіху», зауважив, що для суду не є обов'язковими зобов'язання, які склалися між адвокатом та клієнтом, зокрема у разі укладення ними договору, що передбачає сплату адвокату «гонорару успіху», в контексті вирішення питання про розподіл судових витрат. Суд повинен оцінювати витрати, що мають бути компенсовані за рахунок іншої сторони, ураховуючи те, чи були вони фактично здійснені, а

також їх необхідність. При цьому суд, визначаючи суму відшкодування, має послуговуватися критеріями реальності адвокатських витрат (встановлення їхньої дійсності та необхідності) та розумності їхнього розміру, зважаючи на конкретні обставини справи та фінансовий стан обох сторін. У названій постанові Верховний Суд, обґрунтовуючи необхідність задоволення заяви про стягнення додаткової винагороди адвоката за досягнення позитивного рішення у справі («гонорару успіху»), виходив з того, що відповідна сума, обумовлена сторонами до сплати у твердому розмірі під відкладальною умовою, є складовою частиною гонорару адвоката, і тому належить до судових витрат. Крім того, відсутні докази нерозумності цих витрат, їх неспівмірності з ціною позову, складністю справи та її значенням для позивача, а загальна сума витрат на адвокатські послуги, передбачена договором, не виходить за розумні межі розміру гонорару [6].

На увагу заслуговує правова позиція Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, викладена у постанові від 21 червня 2018 року у справі № 748/1061/16-к щодо висловлення захисником позиції, відмінної від позиції його підзахисного.

Виходячи з положень ст.ст.46,47 КПК України та вимог п. 3 ч. 2 ст. 21 Закону № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокату забороняється займати у справі позицію на погіршення становища підзахисного та всупереч його волі. Перевіривши матеріали кримінального провадження та звукозапис судового засідання, судом було встановлено, що під час судового провадження в суді апеляційної інстанції захисник ОСОБА_2, всупереч проханню свого підзахисного ОСОБА_1 про перекваліфікацію його дій з ч. 1 ст. 115 КК на ст. 118 КК, просив перекваліфікувати дії останнього з ч. 1 ст. 115 КК на ч. 2 ст. 121 КК, тобто, висловив позицію, відмінну від позиції свого підзахисного, що є недопустимим. Незабезпечення обвинуваченому належного та ефективного захисту є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону

в розумінні ч. 1 ст. 412 КПК, оскільки перешкодило суду апеляційної інстанції ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення [6].

У зв'язку із вищевикладеним варто також навести правову позицію Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, викладену у постанові від 13 лютого 2018 року у справі № 425/915/16 щодо забезпечення права на захист.

У вказаній справі Верховний Суд, зокрема, зазначив, що під час судового провадження захисник всупереч прохання свого підзахисного про пом'якшення покарання просив вирок залишити без зміни, вважаючи призначене покарання справедливим, тобто, висловив позицію, відмінну від позиції свого підзахисного, але суд апеляційної інстанції залишив це поза увагою і не здійснив дій для забезпечення дотримання права обвинуваченого і не усунув допущених порушень закону, суд касаційної інстанції визнав обґрунтованими доводи касаційної скарги прокурора про порушення права засудженого на захист під час апеляційного провадження [6].

До актуальних питань адвокатської діяльності слід віднести правильне оформлення ордеру на надання правової допомоги.

У зв'язку із цим варто навести правову позицію Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, викладену у постанові від 14 листопада 2019 року у справі № 910/1669/19 щодо вимог до ордеру на надання правової допомоги.

У вказаній справі Верховний Суд зазначив, що законодавець чітко відокремив судові органи як такі, що повинні бути окремо зазначені в ордері на надання правової допомоги, зокрема в графі «Назва органу, в якому надається правова допомога». Отже, в ордері на надання правової допомоги має бути зазначено не абстрактний орган державної влади, а конкретна назва такого органу, зокрема суду [6].

Також заслуговує на увагу правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, викладена в ухвалі від 29 жовтня 2019 року у справі № 620/1404/19 щодо належного оформлення

ордера адвокатом. Верховний Суд, зокрема, зазначив, що повноваження представника позивача, яким є адвокат, повинні бути підтверджені оригіналом ордера виданого на ведення справи в суді, або довіреністю. Оригінал ордера без зазначення наявності або відсутності обмежень щодо здійснення адвокатом його повноважень є документом, який не оформлений відповідно до вимог п. 14 Положення про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів, затвердженого рішенням Ради адвокатів України № 36, зі змінами, внесеними рішенням Ради адвокатів України № 151, а отже не може бути підтвердженням наявності в адвоката повноважень на представництво інтересів особи [6].

До актуальних питань адвокатської діяльності відносяться також випадки вимушеної відмови особи від захисника. У зв'язку із цим Касаційним кримінальним Судом у складі Верховного Суду у постанові від 27 серпня 2019 року у справі № 369/10593/17 було сформульовано правову позицію, згідно з якою у випадках не обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні відмова від нього можлива на будь-якій стадії процесу (ст. 54 КПК України). Проте колегія суддів наголошує, що, вирішуючи питання про прийняття такої відмови, суд має з'ясувати, чи не є вона вимушеною (внаслідок тих чи інших обставин), інакше це призведе до обмеження в реалізації права обвинуваченого на захист і, відповідно, до порушення такого права взагалі [6].

Не менш актуальним є питання щодо права особи на відмову від скарги захисника в його інтересах. Так, згідно із правовою позицією Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, сформульованою в ухвалі від 25 вересня 2018 р. у справі № 263/13569/13-к, підозрюваний, обвинувачений чи засуджений має право здійснити процесуальні дії, самотійно або за допомогою іншого захисника, спрямовані на продовження, зміну або скасування тих, що були здійснені його попереднім захисником, у тому числі відмовитися від скарги, поданої в його інтересах, якщо тільки обставини справи не дають підстав вважати, що участь захисника є обов'язковою, або

що особа знаходиться в настільки вразливому становищі, що це дає підстави поставити під сумнів добровільність таких дій [6].

Також актуальним в національній практиці є питання реалізації права підозрюваного, обвинуваченого на заміну захисника. Так, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду у постанові від 20 березня 2018 року у справі № 204/3519/16-к зазначив, що згідно з ч.ч. 1, 2 ст. 54 КПК України підозрюваний, обвинувачений має право відмовитися від захисника або замінити його. Відмова від захисника або його заміна повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування. Така відмова або заміна фіксується у протоколі процесуальної дії. Наведені у касаційній скарзі прокурора доводи не дають підстав стверджувати про недотримання судом вимог кримінального процесуального закону та порушення права засудженого ОСОБА_1 на захист при розгляді справи в суді апеляційної інстанції. Перед початком судового засідання апеляційний суд у порядку ст. 345 КПК ознайомив ОСОБА_1 з процесуальними правами, передбаченими КПК, у тому числі з правом на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження та іншими правами на захист, що підтверджується наявною в матеріалах справи розпискою засудженого [6].

У зв'язку із вищевикладеним на увагу заслуговує правова позиція Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, викладена у постанові від 30 жовтня 2018 року у справі № 757/56487/17-к щодо можливості апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про заміну захисника.

Верховний Суд зокрема зазначив, що якщо слідчий суддя прийняв рішення поза межами його повноважень, наданих КПК, то суд апеляційної інстанції має забезпечити право на перегляд такого рішення в апеляційному порядку. Зокрема, мова йде про оскарження рішення про заміну раніше залученого адвоката іншим без клопотання підзахисного. Суд замінив одного захисника, призначеного за рахунок державного бюджету і, внаслідок

поважних причин, неспроможного надати правову допомогу в належний час та в належному обсязі, іншим захисником, призначеним за рахунок державного бюджету, що не порушує права підозрюваного на належне юридичне представництво і на вільний вибір захисника. Слідчий суддя, здійснивши таку заміну в обставинах, що склалися, не вийшов за межі повноважень, наданих будь-якому судді або суду, а саме: здійснити необхідні дії для забезпечення прав і свобод підозрюваної особи, у тому числі й її права на захист. Виходячи з цього, на оскарження такої ухвали слідчого судді поширюються обмеження, встановлені ст.ст. 309 та 399 КПК, і відмовивши у відкритті провадження, апеляційний суд діяв відповідно до цих положень [6].

Проаналізована судова практика має важливе значення для практичного вирішення актуальних питань правового регулювання адвокатської діяльності.

Таким чином, до актуальних питань адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Польщі в контексті євроінтеграційних процесів та процесів глобалізації слід віднести:

- відсутність в Україні, на відміну від Польщі, обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків (страхування цивільної відповідальності адвоката є дієвим інструментом підвищення рівня відповідальності захисника за якість наданої клієнту правової допомоги);

- більша залежність інституту адвокатури в Республіці Польща від держави, що проявляється в повноваженнях Міністра юстиції наглядати за діяльністю органів адвокатського самоврядування; визначати спеціальну форму одягу для адвокатів, які беруть участь у судовому засіданні; перевіряти діяльність окружних адвокатських рад; визначати строк виконання обов'язку сплати страхових внесків і мінімального розміру страхових виплат; праві звернення до Верховного Суду з питань визнання недійсними ухвал органів адвокатури й органів адвокатських палат; праві звернутися до З'їзду адвокатів або Вищої ради адвокатів щодо ухвалення

рішення у справі, що належить до їхньої компетенції; праві встановлювати мінімальний розмір оплати послуг адвоката; участі у проведенні кваліфікаційних іспитів.

- відсутність в Україні можливості застосування до адвоката грошового стягнення за вчинення дисциплінарного проступку, а також додаткових адміністративних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на певний строк та втрати пасивного і активного права бути обраними до органу адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку;

- проходження стажування в Україні тільки після складання адвокатського іспиту протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону, на відміну від польської моделі, коли стажування передуює складанню адвокатського іспиту та триває три роки, причому після шести місяців аплікант (особа, яка проходить стажування) може замінити адвоката у суді;

- необхідність збільшення винагороди адвокатам за участь у наданні безоплатної правової допомоги, зокрема, збільшення виплат за виправдувальний вирок клієнту, що має стимулювати адвокатів здійснювати захист на належному рівні та уникати формально-пасивної участі у судовому розгляді справи;

- реальна практична реалізація гарантій адвокатської діяльності, що потребує спільних зусиль як органів публічної адміністрації так і органів адвокатського самоврядування.

2.3 Особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні та Республіці Польща

Дисциплінарна відповідальність адвокатів є дієвою гарантією забезпечення дотримання адвокатами норм чинного законодавства, правил адвокатської етики, належного виконання ними своїх професійних обов'язків.

В Україні згідно зі ст. 33 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених цим Законом. Законом визначено, що дисциплінарне провадження – це процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку. Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України [126].

У відповідності до ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку. Дисциплінарним проступком адвоката, зокрема, є:

- порушення вимог несумісності;
- порушення присяги адвоката України;
- порушення правил адвокатської етики;
- розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
- невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;
- порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом [126].

Водночас не є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь

його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правничої допомоги, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку [126].

Види дисциплінарних стягнень та строк застосування дисциплінарних стягнень визначені ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, за вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

- попередження;
- зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;
- для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України [126].

Згідно із ч. 2 ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

Право на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки (ст. 36 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [126].

Натомість, згідно із ст. 80 Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року, адвокати та аплікати (стажисти) підлягають дисциплінарній відповідальності за поведінку, що суперечить закону, правилам етики або гідності професії, або за порушення своїх професійних обов'язків, а також адвокати за невиконання зобов'язання договору страхування, про який

йдеться в ст. 8а. пункт 1, відповідно до правил, виданих відповідно до ст. 8b Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща.

У відповідності до ст. 81.1. польського Закону «Про адвокатуру» (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року дисциплінарними покараннями є:

- попередження;
- догана;
- грошове стягнення;
- призупинення професійної діяльності на строк від трьох місяців до п'яти років;
- виключення з колегії адвокатів [185].

Крім того, окрім покарання у вигляді догани і грошового стягнення (штрафу) до адвоката можна застосувати додатково заборону на виконання патронату протягом усього терміну від одного до п'яти років.

Також окрім покарання у вигляді призупинення професійної діяльності застосовується додатково заборона виконання патронату на строк від двох до десяти років.

Покарання у вигляді догани або грошового стягнення (штрафу) тягне за собою втрату пасивного права бути обраним до органу адвокатського самоврядування на строк від трьох років від дня набуття чинності вироку.

Крім того, покарання у вигляді призупинення професійної діяльності тягне за собою втрату пасивного і активного права бути обраним до органу адвокатського самоврядування на строк шість років від дня набуття чинності вироку.

Дисциплінарний суд може застосувати оприлюднення вироку в адвокатському середовищі шляхом його опублікування в журналі, видавцем якого є орган адвокатури [185].

Згідно зі ст. 91.1. Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року, рішення з дисциплінарних питань виносять:

- дисциплінарний суд ради адвокатів;
- Вищий Дисциплінарний Суд.

Дисциплінарний суд ради адвокатів розглядає всі справи як суд першої інстанції, за винятком справ, визначених Законом.

Вищий Дисциплінарний Суд розглядає:

- як суд другої інстанції справи, розглянуті в суді першої інстанції рад адвокатів;
- як суд першої інстанції дисциплінарні справи членів Вищої Ради Адвокатів і окружних рад адвокатів;
- інші справи, передбачені Законом.

Суд виносить рішення в складі трьох осіб. Виправдувальне рішення видане Вищим Дисциплінарним Судом другої інстанції вручається сторонам, Міністрові юстиції та Вищій Раді Адвокатів [185].

Згідно зі ст. 63 Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща, Вищий Дисциплінарний Суд складається і двадцяти трьох членів та трьох заступників членів. Члени Вищого Дисциплінарного Суду обирають з-поміж себе одного або двох віцепрезидентів. Президент Вищого Дисциплінарного Суду бере участь у засіданнях Вищої Ради Адвокатів та надає їй періодичну інформацію про стан дисциплінарних справ [185].

Таким чином, перелік дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані до адвокатів в Республіці Польща є ширшим у порівнянні із відповідним переліком в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». На особливу увагу заслуговує можливість застосування до адвокатів в Республіці Польща грошового стягнення за вчинення дисциплінарного проступку. Враховуючи те, що діяльність адвокатів є по суті різновидом підприємницької діяльності (за винятком надання безоплатної правової допомоги), має комерційний характер, вказаний вид дисциплінарного стягнення цілком може бути імплементований в національне законодавство та юридичну практику.

Також заслуговує на увагу досвід Республіки Польща щодо застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату на певний строк та втрати пасивного і активного права бути обраними до органу адвокатського самоврядування.

Перспектива подальшого дослідження даної тематики обумовлена необхідністю проведення порівняльно-правового аналізу норм польського та українського законодавства, якими врегульовано інші аспекти адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності з метою формулювання пропозицій щодо удосконалення чинного національного законодавства та юридичної практики у даній сфері суспільних відносин.

Окрему увагу слід приділити судовій практиці у сфері правових відносин, пов'язаних із дисциплінарною відповідальністю адвоката.

Так, слід відзначити правову позицію Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (постанова від 20 лютого 2019 року у справі № 822/570/17) щодо змісту «відкриття дисциплінарної справи» як стадії дисциплінарного провадження щодо адвоката.

За результатами розгляду вказаної справи Верховний Суд відзначив, що факт відкриття дисциплінарної справи не вказує, що адвокат вчинив дисциплінарний проступок; для такого висновку (чи для спростування того, що адвокат вчинив дисциплінарний проступок) Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури повинна з'ясувати усі обставини, що на етапі відкриття дисциплінарної справи вона зробити не може [6].

Також заслуговує на увагу правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (постанова від 20 грудня 2019 року у справі № 807/291/18) щодо повноваження Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури порушувати дисциплінарну справу стосовно адвоката. Так, Верховний Суд зазначив, що повноваження ВКДКА на скасування рішення регіональної КДКА і прийняття нового рішення направлено на виправлення помилок, які могла припуститися регіональна КДКА під час прийняття рішення, на яке подано скаргу. Обмеження

повноважень ВКДКА як органу вищої інстанції лише скасуванням такого рішення суперечить меті, з якою таке повноваження надано законодавцем. З комплексного аналізу вказаної норми Положення, а також ст. 52 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» випливає, що ВКДКА, ухвалюючи нове рішення за наслідками розгляду скарги на рішення регіональної КДКА, має право приймати ті ж рішення, що й регіональна КДКА з урахуванням стадії дисциплінарного провадження. Отже, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури наділена повноваженнями скасовувати рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та ухвалювати нове з урахуванням стадії дисциплінарного провадження, зокрема, й рішення про порушення дисциплінарної справи [6].

Не меншу увагу привертає правова позиція Великої палати Верховного Суду у постанові від 23 травня 2018 року у справі № 804/8840/15 щодо оскарження адвокатом дій прокуратури стосовно ініціювання питання про притягнення його до дисциплінарної відповідальності. У вказаній справі ОСОБА_3 звернувся до окружного адміністративного суду до прокуратури області, третя особа – прокурор прокуратури області, з позовом, в якому просив визнати протиправними дії прокуратури області, встановити порушення гарантій адвокатської діяльності та зобов'язати прокуратуру області порушити дисциплінарне провадження відносно старшого прокурора відділу захисту прав та свобод дітей прокуратури області у зв'язку з неправомірним ініціюванням питання притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката ОСОБА_3. Ухвалою окружного адміністративного суду, залишеною без змін ухвалою апеляційного адміністративного суду, закрито провадження в цій справі, оскільки справа не підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства [121].

ОСОБА_3 у касаційні скарзі зазначила, що на її переконання ця справа відноситься до юрисдикції адміністративних судів. Верховний Суд зазначив, що відповідно до ч. 1 ст. 36 Закону України № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» право на звернення до кваліфікаційно-

дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки. Прокуратура області реалізувала своє право на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатів, подавши скаргу стосовно адвоката ОСОБА_3, який, на її думку, вчинив дисциплінарний проступок. При цьому вказана заява не спричиняє виникнення будь-яких прав і обов'язків у позивача, а тому викладені в ній обставини не можуть бути окремим предметом спору [6; 121].

Велика Палата Верховного Суду звернула увагу на те, що поняття «спір, який не підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства» слід тлумачити в більш ширшому значенні, тобто як поняття, що стосується тих спорів, які не підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства, і тих, які взагалі не підлягають судовому розгляду [121].

За результатами розгляду вказаної справи Палата Верховного Суду звернула увагу, що прокуратура реалізувала своє право на звернення до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатів, подавши скаргу стосовно адвоката ОСОБА_3, який, на її думку, вчинив дисциплінарний проступок. При цьому вказана заява не спричиняє виникнення будь-яких прав і обов'язків у позивача, а тому викладені в ній обставини не можуть бути окремим предметом спору. Велика Палата Верховного Суду погодилась з висновками судів попередніх інстанцій, що лише за наслідками розгляду вказаної заяви компетентним органом для позивача можуть виникнути певні юридичні наслідки, та у разі незгоди з відповідним рішенням останній не позбавлений права оскаржити його в судовому порядку [6; 121].

Окремо слід відзначити правову позицію Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду згідно з постановою від 13 квітня 2020 року у справі № 2540/3034/18 щодо притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за несплату щорічних внесків чи прострочення їхньої сплати [6].

Верховний Суд зазначив, що ч. 2 ст. 31 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року № 5076-VI містить вичерпний перелік підстав для накладення на позивача дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю, проте відповідачем не зазначено в оскаржуваному рішенні за якою саме із підстав прийнято оскаржуване рішення. При цьому Верховний суд виходить також із того, що п. 3 ч. 2 ст. 31 Закону № 5076-VI містить норму, яка відсилає до Правил адвокатської етики, приписи абз. 2 ст. 12 та абз. 1 ст. 65 яких встановлюють обов'язок адвоката виконувати законні рішення органів адвокатського самоврядування. Оскільки Положенням про внески, яке затверджено рішенням Ради адвокатів України, як органом адвокатського самоврядування, визначено порядок і строки виконання адвокатами обов'язку по сплаті щорічного внеску на реалізацію повноважень органів адвокатського самоврядування, то невиконання такого обов'язку є порушенням Правил адвокатської етики і може підпадати під дію п. 3 ч. 2 ст. 31 Закону № 5076-VI.

Відсилочний характер п. 3 ч. 2 ст. 31 Закону № 5076-VI та безпосереднє відображення змісту та/або елементів конкретного дисциплінарного проступку в Правилах адвокатської етики та/або в рішеннях органів місцевого самоврядування не позбавляє кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури обов'язку вказувати в конкретному рішенні про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності підставу, визначену саме в нормах Закону № 5076-VI [6].

Верховний Суд за результатами розгляду вказаної справи сформулював висновок: приписами ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року № 5076-VI лише кваліфіковано які саме дії адвоката є дисциплінарним проступком та наведено перелік дисциплінарних проступків адвоката. Виключні підстави для накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю врегульовано іншою нормою зазначеного Закону, а

саме ч. 2 ст. 31 Закону № 5076-VI, наявність яких відповідачем в оскаржуваному рішенні не наведено та не обґрунтовано [6].

Також в контексті питання, що розглядається, слід навести правову позицію касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у постанові від 15 травня 2019 року у справі № 826/8584/18 щодо підстав прийняття рішення про порушення дисциплінарної справи стосовно адвоката.

У вказаній справі Верховний Суд зазначив, що положеннями ст. 37 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що дисциплінарне провадження складається з таких стадій: проведення перевірки відомостей про дисциплінарний проступок адвоката; порушення дисциплінарної справи; розгляд дисциплінарної справи; прийняття рішення у дисциплінарній справі [6].

Відповідно до абз. ч. 1 ст. 41 Закону №5076-VI рішення у дисциплінарній справі має бути вмотивованим. Під час обрання виду дисциплінарного стягнення враховуються обставини вчинення проступку, його наслідки, особа адвоката та інші обставини.

Скасовуючи рішення дисциплінарної палати КДКА про порушення дисциплінарної справи відносно ОСОБА_2, суд першої інстанції виходив з того, що відповідачем не вчинено обов'язкових дій для встановлення відомостей та фактів, зазначених у скарзі ОСОБА_3. Членом палати не вчинено дій, спрямованих на перевірку наявності дозволу у ОСОБА_2 на використання інформації, щодо поширення якої подано скаргу, не перевірено законності отримання такої інформації в межах кримінального провадження, її подальшого огляду та визнання речовими доказами. Судом було встановлено, що перевірка фактично не проводилася, матеріали перевірки відсутні, а відповідно джерела встановлення ознак дисциплінарного проступку відсутні. З огляду на викладене, суд дійшов висновку, що оскаржуване позивачем рішення про порушення дисциплінарної справи прийнято за відсутності підстав для його прийняття [6].

Не менше значення для правильного та однакового застосування матеріального права щодо притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності має правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у постанові від 20 червня 2019 року у справі № 641/463/16-а щодо виключної компетенції органів адвокатського самоврядування при притягненні адвоката до дисциплінарної відповідальності [6].

Верховний Суд у вказаній справі зазначив, що ст. 38 Закону № 5076-VI передбачено, що заява (скарга) щодо поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, реєструється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури та не пізніше трьох днів з дня її надходження передається до дисциплінарної палати. Член дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за дорученням голови палати проводить перевірку відомостей, викладених у заяві (скарзі), та звертається до адвоката для отримання письмового пояснення по суті порушених питань. За результатами перевірки відомостей членом дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури складається довідка, яка має містити викладення обставин, виявлених під час перевірки, висновки та пропозиції щодо наявності підстав для порушення дисциплінарної справи. Заява (скарга) про дисциплінарний проступок адвоката, довідка та всі матеріали перевірки подаються на розгляд дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури [6].

Згідно з ч. 1 ст. 39 Закону № 5076-VI за результатами розгляду заяви (скарги) про дисциплінарний проступок адвоката, довідки та матеріалів перевірки дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури більшістю голосів членів палати, які беруть участь в її засіданні, вирішує питання про порушення або відмову в порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката [126].

Отже, Верховний Суд зробив висновок, що вирішення питання про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності належить до

виключної компетенції дисциплінарних органів, а саме КДКА та ВКДКА, і суд не вправі зобов'язувати відповідачів приймати те чи інше рішення [6].

Також слід звернути увагу на правову позицію Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у постанові від 24 червня 2019 року у справі № 818/1691/17 щодо визнання протиправною бездіяльності КДКА по непроведенню кваліфікаційного іспиту стосовно претендента на отримання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю.

Згідно із правовою позицією Верховного Суду у даній справі протиправна бездіяльність у спірних правовідносинах могла мати місце у випадку, коли відповідач як суб'єкт владних повноважень зобов'язаний був вчинити визначені в законі дії, направлені на реалізацію суб'єктивних прав особи, проте з підстав та за обставин, що були в межах його волі та контролювались ним, протиправно ухилявся від вчинення таких дій [6].

Визначене в рішенні Вищої КДКА зобов'язання «провести повторний письмовий кваліфікаційний іспит ОСОБА_1 у найближчий час проведення такого іспиту» потрібно розуміти так, що відповідач, отримавши вказане рішення Вищої КДКА, мав до настання дати чергового кваліфікаційного іспиту прийняти рішення про включення позивача до списку осіб, допущених до його складання [6].

Рішення Вищої КДКА разом з матеріалами особової справи КДКА отримала 30 жовтня, тоді як черговий кваліфікаційний іспит (письмовий та усний) був запланований на 10 листопада. Отож призначення відповідачем дати кваліфікаційного іспиту позивача на 24 листопада не може свідчити про своєчасне виконання рішення Вищої КДКА, яким організаційні заходи щодо проведення кваліфікаційного іспиту позивача КДКА було зобов'язано вчинити невідкладно [6].

Таким чином, рішенням Вищої КДКА відповідача було зобов'язано провести кваліфікаційне оцінювання позивача у найближчий час такого оцінювання. Датою найближчого кваліфікаційного іспиту в спірних

правовідносинах було 10 листопада, тоді як кваліфікаційний іспит позивача був призначений на 24 листопада, що свідчить про протиправну бездіяльність КДКА, яка полягала у зволіканні з призначенням і проведенням кваліфікаційного іспиту відносно позивача [6].

Не меншої уваги заслуговує правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у постанові від 22 жовтня 2019 року у справі № 820/4709/18 щодо оскарження рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

У вказаній справі Верховний суд зазначив, що доводи адвоката про те, що він не мав можливості вчиняти дії по захисту особи в процесуальному порядку, оскільки клієнта було оголошено в розшук та досудове розслідування мало бути зупинене, є безпідставними з огляду на те, що, по-перше, навіть за умови зупинення досудового розслідування адвокат не був позбавлений можливості подавати в межах цього кримінального провадження з метою виконання умов договору про надання правової допомоги заяви, клопотання щодо участі його в якості захисника підозрюваного, ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; по-друге, адвокат навіть не вчинив дій для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження з метою встановлення питання про зупинення досудового розслідування. Вказана обставина є додатковим свідченням невиконання адвокатом своїх професійних обов'язків. З огляду на зазначене, Верховний Суд відзначив правильність висновку суду першої інстанції про те, що адвокатом допущено невиконання своїх професійних обов'язків щодо захисту особи в кримінальному провадженні [6].

Згідно із правовою позицією Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у постанові від 30 травня 2018 року у справі № 816/1190/16 щодо повноважень Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури вирішувати питання про порушення або відмову у порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката лише дисциплінарна

палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури вирішує питання щодо порушення або відмову в порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката. Таке рішення КДКА приймається за результатами розгляду заяви (скарги) про дисциплінарний проступок адвоката, довідки та матеріалів перевірки [6].

Також слід звернути увагу на правову позицію касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, викладену у постанові від 17 грудня 2019 року у справі № 0740/807/18 щодо повноважень Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. У вказаній справі Верховний Суд зазначив, що Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури має право ухвалити нове рішення за результатами розгляду скарги на рішення регіональної Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про відмову в порушенні дисциплінарної справи, яким порушити дисциплінарну справу й повернути її матеріали на стадію розгляду до регіональної КДКА. Приймаючи таке рішення, ВКДКА не перевищує своїх повноважень [6].

Згідно із правовою позицією Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у постанові від 14 березня 2018 року у справі № 826/23545/15 щодо належного повідомлення адвоката про призначення до розгляду дисциплінарної справи висновки судів про несвоєчасне подання клопотання про відкладення розгляду, а також ненадання доказів поважності причин, з яких позивач не може прибути до КДКА на розгляд дисциплінарної справи відносно нього, є помилковими, оскільки не знаючи про час та дату проведення засідання через відсутність належного повідомлення, він був позбавлений можливості виконати вимоги п.п. 6.4.4. Регламенту щодо своєчасного подання клопотання про відкладення розгляду дисциплінарної справи. Таким чином, наявні порушення, допущені відповідачем під час здійснення дисциплінарного провадження, є безумовною підставою для визнання оскаржуваного рішення протиправним, що у свою чергу, з метою

захисту порушених прав позивача, тягне за собою обов'язок його скасування [6].

Також слід звернути увагу на правову позицію Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у постанові від 09 серпня 2019 року у справі № 1540/4358/18 щодо обчислення строків притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

За результатами розгляду вказаної справи Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду зазначив, що дійсно Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», не містить поняття «триваюче правопорушення», проте триваючими визначаються правопорушення, які, почавшись з якоїсь протиправної дії або бездіяльності, здійснюються потім безперервно шляхом невиконання обов'язку [6].

Колегія суддів не прийняла доводи касаційної скарги з приводу того, що строк притягнення до відповідальності вплив, на тій підставі, що факт правопорушення слід відраховувати з моменту виникнення обов'язку зі сплати щорічного внеску на реалізацію діяльності органів адвокатського самоврядування. Початковим моментом такого діяння може бути активна дія або бездіяльність, коли винний або не виконує конкретний покладений на нього обов'язок, або виконує його неповністю чи неналежним чином. Відсутність у Законі № 5076-VI поняття «триваюче правопорушення» не може бути підставою для звільнення від відповідальності [6].

Крім того, слід відзначити правову позицію Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у постанові від 30 жовтня 2019 року у справі № 825/533/16 щодо порядку притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. У вказаній постанові Верховний Суд зазначив, що висновки судів попередніх інстанцій щодо невідповідності вимогам закону рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури області про порушення відносно ОСОБА_1 дисциплінарної справи є правомірними, оскільки ОСОБА_3 подала заяву поза межами встановленого законом річного строку, а тому таку заяву належало повернути (скаржникові)

з відповідними роз'ясненнями не пізніше десяти днів від моменту її надходження.

Також Верховний Суд назвав вірними висновки суду апеляційної інстанції про те, що оскільки позивач не був представником заявника в Європейському суді з прав людини та особисто не звертався до Європейського суду з прав людини з будь-якою заявою, а лише складав заяву до вказаного суду, то він фактично не був учасником процесу в названому суді, а тому є недоречним застосування положень Європейської угоди про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини, якими гарантовано імунітет від юридичної відповідальності [6].

На окрему увагу заслуговує правова позиція касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у постанові від 13 грудня 2019 року у справі № 367/5710/17 щодо підсудності спору про визнання протиправним та скасування рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

За результатами розгляду вказаної справи Верховний Суд зазначив, що із системного, сутнісного та цільового підходу до розуміння зазначених конституційних положень та положень профільного (базового) законодавчого акта, який визначає статус, мету, завдання та функції адвокатури, вбачається, що адвокатура як інституція та її діяльність в аспекті забезпечення реалізації конституційного права особи на правову допомогу набуває певних особливих властивостей суб'єкта публічних відносин. Ця властивість адвокатури увиразнюється (посилюється) метою її служіння суспільному інтересу шляхом надання своєчасної і належної правової допомоги у поєднанні з виконанням делегованих їй державою окремих владних повноважень [6].

Таким чином, Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій, що даний спір, у відповідності до ч. 2 ст. 18 КАС (у редакції на час звернення позивача до суду) підсудний окружному адміністративному суду, а не місцевому загальному суду [6].

Підсумовуючи слід навести правову позицію Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у постанові від 16 грудня 2019 року у справі № 756/15954/16-ц щодо відповідальності за подання до дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури скарги щодо порушення адвокатом правил адвокатської етики та присяги адвоката України з використанням фактичних тверджень негативного характеру, які не відповідають дійсності.

У вказаній справі Верховний Суд зазначив, що скарги ОСОБА_4 є зверненням до уповноважених законом органів, які відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» наділені відповідними повноваженнями щодо розгляду та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів. Скарги відповідача до дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури було розглянуто та надано оцінку їх доводам і винесено відповідні рішення. Доводи скарг є доволі різкими, але в силу зазначених норм закону та статусу адвоката, який, здійснюючи професійну діяльність з надання правничої допомоги, має бути готовим до певного рівня критики від інших учасників судового процесу, не можуть розцінюватися як поширення неправдивих відомостей відносно позивача, оскільки вони безпосередньо стосуються його професійної діяльності, і оцінку цим доводам було надано відповідними дисциплінарними органами [6].

Показовою є правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у постанові від 31 липня 2019 року у справі № 826/8426/17 щодо позбавлення права на зайняття адвокатською діяльністю через систематичну співпрацю з правоохоронними органами.

Правова позиція Верховного Суду полягає у тому, що: відповідно до ч.ч. 3, 4 ст. 6 Правил адвокатської етики адвокат зобов'язаний не допускати в своїй професійній діяльності компромісів, що впливали б на його незалежність, з метою догодити суду, іншим державним органам, третім

особам або клієнту, якщо такі компроміси розходяться із законними інтересами клієнта та перешкоджають належному здійсненню адвокатської діяльності. За приписами ч.ч. 2, 3 ст. 7 Правил передбачено, що адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення скоєння правопорушень, або іншим чином умисно сприяти їх скоєнню його клієнтом або іншими особами. Адвокат не має права у своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або Правилам адвокатської етики [6].

Згідно з ч. 1 ст. 19 Правил адвокатської етики адвокату забороняється приймати доручення, якщо результат, якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких клієнт наполягає, є протиправними або якщо доручення клієнта виходить за межі професійних прав і обов'язків адвоката.

Як було встановлено судами першої та апеляційної інстанцій, системні та неодноразові дії адвоката ОСОБА_1 свідчать про використання ним свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю не для здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту, як це передбачено п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а для впливу на окремих осіб з метою схиляння до отримання ними неправомірної вигоди для їхнього подальшого викриття та прикриття свідомої співпраці з правоохоронними органами [6].

Таким чином, адвокат не повинен займатися іншою діяльністю, яка ставила б його в будь-яку залежність від інших осіб чи підпорядковувала б його вказівкам або правилам, які можуть увійти в суперечність з нормами чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність і Правилами адвокатської етики, або можуть іншим чином перешкоджати вільному й незалежному здійсненню ним адвокатської діяльності.

Суд касаційної інстанції зазначив, що судами попередніх інстанцій встановлено, що адвокат ОСОБА_1 всупереч нормам законодавства співпрацював з правоохоронними органами, а тому його посилення на норми Закону України «Про корупцію» щодо необхідності подання до

правоохоронних органів заяви про надходження пропозиції щодо протиправного отримання коштів, судом не приймаються до уваги. Тобто, колегія суддів звернула увагу на те, що в цьому випадку йдеться про систематичну співпрацю з правоохоронними органами [6].

Важливою для кожного адвоката є правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, викладена у постанові від 24 червня 2020 року у справі № 815/1830/18, щодо вимог, яких має дотримуватись адвокат, висловлюючись у соцмережах. Верховний Суд зокрема, зазначив, що адвокат під час спілкування в мережі Інтернет може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету адвокатів та адвокатури загалом. При цьому Правила адвокатської етики поширюються не тільки на всі види адвокатської діяльності, але й на іншу діяльність (дії) адвоката, у тому числі і соціально-публічну діяльність адвоката [6].

Не менш важливою є правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, викладена у постанові від 15 листопада 2018 року у справі № 820/3039/17 щодо позбавлення права на здійснення адвокатської діяльності через невиконання обов'язків адвоката діяти виключно в інтересах клієнта.

У вказаній справі суть протиправної поведінки позивача, яка в даному випадку є елементом об'єктивної сторони дисциплінарного проступку, зводилася до порушення ним норм ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та норм ст. 8 Правил адвокатської етики в частині невиконання обов'язків адвоката діяти виключно в інтересах клієнта, що мало негативні наслідки для клієнта – ОСОБА_4 у вигляді прийняття районним судом рішення про стягнення з ОСОБА_4 на користь ОСОБА_13 1 200 000 доларів США, а також рішення районного суду про стягнення з ОСОБА_4 заборгованості за надану правову допомогу в сумі 6 800 000 грн.

З урахуванням обставин вчиненого дисциплінарного проступку, а також тяжких наслідків, які настали через дії адвоката ОСОБА_1 для його

клієнтів у вигляді необхідності отримання додаткової правової допомоги, колегія суддів погоджується з висновками судів попередніх інстанцій про пропорційність обраного відповідачем виду дисциплінарного стягнення – позбавлення права на здійснення адвокатської діяльності з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України.

Таким чином, правові позиції Верховного Суду є важливим джерелом права для вирішення спірних питань в процесі притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. Висновки (правові позиції) Верховного Суду по суті є судовими прецедентами, збільшення кількості та якості яких вже дозволяє говорити про суттєву роль, яку вони відіграють в адміністративно-правовому регулюванні адвокатської діяльності.

Висновки до розділу 2

1. Ієрархію нормативно-правових актів, якими врегульовано різні аспекти адвокатської діяльності в Україні, становлять Конституція України та рішення Конституційного Суду України, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, кодекси та закони України, укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України, а також інші підзаконні, відомчі нормативно-правові акти центральних та місцевих органів публічної адміністрації (виконавчої влади та місцевого самоврядування). Так, Конституція України у ст. 59 гарантує кожному право на професійну правничу допомогу, причому у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно і кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

До правових засад адвокатської діяльності слід віднести також правові позиції (висновки) Верховного Суду та касаційних судів у складі Верховного Суду, а також акти органів адвокатського самоврядування.

До принципів адвокатської діяльності, якими мають керуватися адвокати як в Україні, так і в Республіці Польща та в інших цивілізованих

країнах, слід віднести: принцип рівності всіх перед законом та судом, принципи верховенства права та законності, принципи гуманізму, добросовісності та справедливості у професії адвоката, принцип монополії адвокатської професії у визначених законом сферах правозахисної та представницької діяльності, принцип свободи вибору форм та методів адвокатської діяльності, принцип незалежності адвоката в процесі здійснення професійної діяльності, принципи збереження конфіденційності отриманої від клієнта інформації (адвокатської таємниці) та пріоритетності інтересів клієнта, принципи субординації та координації у взаємодії з органами публічної адміністрації та іншими суб'єктами правозахисної діяльності, принцип персональної відповідальності адвоката за дотримання правил професійної етики та норм чинного законодавства.

Принцип верховенства права є ключовим для адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу і включає в себе три принципи – принцип верховенства прав і свобод людини над інтересами держави, принцип верховенства ратифікованих (визнаних Україною) норм міжнародного права над нормами національного законодавства, а також принцип верховенства норм Конституції України над нормами законів та підзаконних нормативно-правових актів (принцип конституціоналізму).

Враховуючи вищевикладене, спільні принципи адвокатської діяльності в Україні та Польщі доцільно класифікувати на: 1) загальноправові принципи (верховенства права, законності, рівності всіх перед законом та судом, презумпції невинуватості, гуманізму, справедливості); 2) принципи, що притаманні адвокатській діяльності (принцип конфіденційності (збереження адвокатської таємниці), принцип монополії адвокатської професії у визначених законом сферах правозахисної та представницької діяльності, принцип свободи вибору форм та методів адвокатської діяльності, принцип незалежності адвоката в процесі здійснення професійної діяльності, принцип пріоритетності інтересів клієнта).

2. До актуальних питань адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Польщі в контексті євроінтеграційних процесів та процесів глобалізації віднесено:

- відсутність в Україні, на відміну від Польщі, обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків;

- більша залежність інституту адвокатури в Республіці Польща від держави, що проявляється в повноваженнях Міністра юстиції наглядати за діяльністю органів адвокатського самоврядування; визначати спеціальну форму одягу для адвокатів, які беруть участь у судовому засіданні; перевіряти діяльність окружних адвокатських рад; визначати строк виконання обов'язку сплати страхових внесків і мінімального розміру страхових виплат; праві звернення до Верховного Суду з питань визнання недійсними ухвал органів адвокатури й органів адвокатських палат; праві звернутися до З'їзду адвокатів або Вищої ради адвокатів щодо ухвалення рішення у справі, що належить до їхньої компетенції; праві встановлювати мінімальний розмір оплати послуг адвоката; участі у проведенні кваліфікаційних іспитів.

- відсутність в Україні можливості застосування до адвоката грошового стягнення за вчинення дисциплінарного проступку, а також додаткових адміністративних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на певний строк та втрати пасивного і активного права бути обраними до органу адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку;

- проходження стажування в Україні тільки після складання адвокатського іспиту протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону, на відміну від польської моделі, коли стажування передуює складанню адвокатського іспиту та триває три роки, причому після шести місяців аплікант (особа, яка проходить стажування) може замінити адвоката у суді (складання адвокатського іспиту особою в

Україні не гарантує того, що в майбутньому особа в силу своїх здібностей зможе опанувати професію адвоката, тим більше, що за шість місяців стажування під керівництвом навіть досвідченого адвоката складно опанувати основними інструментами адвокатської діяльності у всіх основних галузях права, адже адвокат може мати спеціалізацію, проте це не виключає потреби його готовності надати консультацію з будь-якої галузі права);

- необхідність збільшення винагороди адвокатам за участь у наданні безоплатної правової допомоги, зокрема, збільшення виплат за виправдувальний вирок клієнту, що має стимулювати адвокатів здійснювати захист на належному рівні та уникати формально-пасивної участі у судовому розгляді справи (кількість виправдувальних вироків в Україні не перевищує 1%, проте адвокати безоплатної правової допомоги роблять вагомий внесок для збільшення цього показника. Для оптимізації роботи адвокатів на вказаному напрямі необхідно внести зміни до Порядку оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 465 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2016 р. № 1048).

3. Перелік дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані до адвокатів в Республіці Польща є ширшим у порівнянні із відповідним переліком в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». На особливу увагу заслуговує можливість застосування до адвокатів в Республіці Польща грошового стягнення за вчинення дисциплінарного проступку. Враховуючи те, що діяльність адвокатів є по суті різновидом підприємницької діяльності (за винятком надання безоплатної правової допомоги), має комерційний характер, вказаний вид дисциплінарного стягнення цілком може бути імплементований в національне законодавство та юридичну практику.

Також заслуговує на увагу досвід Республіки Польща щодо застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді

заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на певний строк та втрати пасивного і активного права бути обраними до органу адвокатського самоврядування.

В Республіці Польща існують дві інстанції, які розглядають справи щодо притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, а саме – Дисциплінарний суд ради адвокатів та Вищий Дисциплінарний Суд, на відміну від України, де оскаржити рішення у дисциплінарній справі можна до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Отже, порядок оскарження рішення у дисциплінарній справі в Україні вбачається більш раціональним та таким, що гарантує оскарження як в адміністративному, так і в судовому порядку.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕГУЛЮВАННЯ
АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ
ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

В умовах кардинальної трансформації української держави під впливом глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, а також продовження повномасштабної військової агресії російської федерації проти України особливої актуальності набуває забезпечення реалізації права кожної особи на правову допомогу, що гарантується Конституцією України.

З метою ефективної реалізації вказаного права удосконалення потребують адміністративно-правові засади діяльності адвокатури, яка виступає ключовим інститутом реалізації права особи на правову допомогу. Проведений у попередніх підрозділах порівняльний аналіз польського та українського законодавства у сфері правового регулювання адвокатської діяльності дозволяє сформулювати основні напрями удосконалення адміністративно-правових засад функціонуванні та розвитку інституту адвокатури в Україні шляхом імплементації найкращого позитивного досвіду Республіки Польща у даній сфері суспільних відносин.

Як вже було зазначено в роботі, Республіка Польща пройшла складних шлях становлення соціальної правової держави, її органи публічної адміністрації змогли позбутися рудиментів радянського минулого, а інститут адвокатури проявив найбільшу активність в процесі боротьби за демократичні права та цінності. Саме адвокати стали тією рушійною силою, яка стала на захист активістів руху опору комуністичному режиму, а органи адвокатського самоврядування змогли захистити інтереси юридичної спільноти та запропонувати свій варіант нового закону «Про адвокатуру» («Право про адвокатуру») Республіки Польща. Фактично в цей час з'явилась нова, оновлена адвокатура Польщі, яка пройшла процедуру самоочищення

(люстрації) і цей позитивний досвід заслуговує на увагу та впровадження в національну юридичну практику.

Виявлені актуальні питання адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності є відправними точками для формулювання конкретних пропозицій щодо внесення змін до чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших нормативно-правових актів, які регулюють повсякденну працю адвоката.

В рамках євроінтеграційних процесів Україна отримала офіційний статус кандидата на членство в ЄС в 23 червня 2022 року, тому перед органами публічної адміністрації постало завдання завершення процесів гармонізації та адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу. Порівняльний аналіз адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Україні та в Республіці Польща дозволяє, у тому числі, підготувати національну адвокатську спільноту до інтеграції в юридичний ринок ЄС з урахуванням позитивного польського досвіду.

Якщо звернутись до програмних документів минулих років, то відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки реформування адвокатури передбачалось здійснювати за таким напрямом як посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності, забезпечення доступності безоплатної правової допомоги, що передбачає:

- у короткостроковій перспективі визначення видів правової допомоги, які можуть здійснюватися лише адвокатом, що дасть змогу підвищити якість надання правової допомоги та якість здійснення правосуддя в цілому, не обмежуючи при цьому учасників судового процесу у праві на доступ до правосуддя (питання монополії адвокатів на певні види правової допомоги не раз були предметом наукових дискусій та судового розгляду на рівні Конституційного Суду України, проте 30 вересня 2016 року набрав чинності Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Зазначеними змінами в Основному Законі

України було закріплено особливе місце адвокатури в системі органів правосуддя та нові засади функціонування інституту представництва особи в суді. Так, відповідно до статті 131-2 Конституції України для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура та виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення; законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена);

- зміцнення на інституційному рівні Національної асоціації адвокатів України для забезпечення належної професійної діяльності адвокатури, управління юридичними професіями та представництва колективних інтересів адвокатів (значну роль в процесі зміцнення на інституційному рівні Національної асоціації адвокатів відіграють процеси цифровізації, використання онлайн-платформ, що є особливо актуальним в умовах воєнного стану);

- забезпечення балансу повноважень органів адвокатського самоврядування, у тому числі кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (широкі повноваження кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури є необхідними задля збереження авторитету професії адвоката, проте вказані повноваження не повинні призводити до посягань на самостійність та незалежність адвокатів, ставити під сумнів право адвокатів вільно обирати організаційно-правову форму та види своєї діяльності, способи підвищення кваліфікації тощо);

- удосконалення системи підзвітності органів адвокатського самоврядування, посилення відповідальності їх членів (забезпечення прозорості діяльності органів адвокатського самоврядування слід здійснювати із використанням новітніх цифрових технологій – онлайн трансляцією засідань колегіальних органів адвокатського самоврядування,

публікацією всіх рішень органів адвокатського самоврядування на спеціалізованих веб-сайтах, забезпеченням можливості проводити онлайн заходи із залученням максимальної кількості практикуючих адвокатів, що має не тільки сприяти обміну досвідом, але й забезпечувати спільне напрацювання необхідних рішень щодо удосконалення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності) [66, с. 22-23];

- підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та дисциплінарного контролю професії (питання виникає щодо способу перевірки відповідності певної особи професійним та морально-етичним вимогам до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, адже кваліфікаційний іспит полягає у виявленні теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики особи, яка виявила бажання стати адвокатом, а також у виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону (ч. 2 ст. 9 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [126]. Отже, кваліфікаційний іспит не передбачає тестування для виявлення морально-психологічних якостей майбутнього адвоката, також законодавством не передбачено можливість перевірки особи, яка виявила бажання стати адвокатом, на поліграфі з метою виявлення її морально-психологічного стану та мотивації);

- уточнення підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення правил дисциплінарного провадження щодо адвоката, диференціювання видів санкцій, які можуть бути застосовані до адвоката;

- удосконалення процедур складення кваліфікаційного іспиту, проходження стажування (в цьому випадку максимально корисним є як раз позитивний досвід Республіки Польща, адже в польському законі «Про адвокатуру» максимально деталізовано та чітко розписано порядок складення кваліфікаційного іспиту та проходження стажування);

- удосконалення інституту помічника адвоката (згідно із ч. 1 ст. 16 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат може мати помічників з числа осіб, які мають повну вищу юридичну освіту. Помічники адвоката працюють на підставі трудового договору (контракту), укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, з додержанням вимог цього Закону і законодавства про працю [126]. Проте, більш доцільним вбачається польський варіант, коли вимоги до кандидата в помічники адвоката висуває сам адвокат (адвокатське об'єднання) і в такому випадку наявність у особи повної вищої юридичної освіти не є обов'язковою);

- удосконалення порядку підвищення кваліфікації адвокатів (вбачається, що будь-який порядок підвищення кваліфікації адвокатів несе в собі корупційні ризики або зведення процесу підвищення кваліфікації до формальних процедур, тому підвищення кваліфікації має носити виключно добровільний характер та здійснюватись переважно за допомогою електронних комунікацій);

- удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів, гарантій здійснення адвокатської діяльності (гарантії адвокатської діяльності не повинні носити декларативний характер, що спостерігається в чинному Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», натомість вони повинні мати конкретний та реальний зміст – способи реалізації на практиці);

- упровадження ефективних механізмів притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення гарантій незалежності адвокатів (удосконалення вказаних механізмів передбачає внесення змін до чинного Кримінального кодексу України, зокрема до ст.ст. 397-400 КК України);

- посилення гарантій захисту адвокатської таємниці (об'єктивною є потреба посилення відповідальності за відповідне втручання в діяльність захисника чи представника особи);

- удосконалення соціально-економічних, фінансових та оперативних умов здійснення правової діяльності завдяки впровадженню системи страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів, а також надання адвокатам права застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності (відповідає позитивному досвіду Республіки Польща щодо страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів за шкоду, завдану клієнту в процесі надання правової допомоги);

- посилення управління інформаційними системами для більшої участі адвокатів у наданні послуг «електронного правосуддя» (цифровізація процесуальних відносин є об'єктивним процесом, результатом якого має стати максимальна відмова від паперового документообігу, причому саме відмова, а не дублювання паперових документів їх електронними версіями, що тільки збільшує навантаження на учасників процесу);

- спрощення доступу громадян до безоплатної правової допомоги через удосконалення стандартів якості надання безоплатної правової допомоги та їх дотримання (ключовим в даних відносинах є створення ефективних стимулів, інструментів заохочення адвокатів до участі у наданні безоплатної правової допомоги, зокрема шляхом збільшення розміру виплат у разі винесення судом виправдувального вироку клієнту адвоката);

- розширення можливості надання первинної та вторинної безоплатної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах, у тому числі у регіонах, на більш високому рівні (кожній особі має гарантуватись доступність та якість правової допомоги, і безоплатність правової допомоги не означає, що адвокат надає її без оплати праці, що обумовлює необхідність удосконалення критеріїв, яким має відповідати адвокат, який надає первинну та вторинну безоплатну правову допомогу);

- забезпечення належного фінансування системи надання безоплатної правової допомоги як з державного бюджету, так і з приватних джерел (слід зауважити, що фінансування системи надання безоплатної правової допомоги з приватних джерел несе в собі значні корупційні ризики – «інше» ставлення

до меценатів системи надання безоплатної правової допомоги з боку посадових осіб органів публічної адміністрації) [66, с. 25; 166].

Щодо напрямів удосконалення адміністративно-правового забезпечення адвокатської таємниці В. Лаврів зазначає, що за умови сучасного реформування адвокатури в Україні необхідно утворити ефективний процес правового регулювання збереження адвокатської таємниці, не обмежуючись лише нормами в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та «Правилах адвокатської етики», а комплексно підходити до вирішення цього питання через внесення доповнень та змін до Кодексів та передбачати відповідні процедури їх застосування з метою якісного та ефективного забезпечення збереження інформації, яка є адвокатською таємницею [91, с. 90]. В цілому слід погодитись із такою думкою, адже адвокатська таємниця є одним із найбільш суперечливих правових явищ, особливо коли адвокату, наприклад, стає відомо про готування його клієнтом до скоєння тяжкого або особливо тяжкого злочину. Тоді механізм розкриття адвокатської таємниці має бути максимально регламентовано, а адвокат захищений від втрати свого авторитету.

Заслуговує на увагу досвід Республіки Польща щодо соціального захисту адвокатів, адже адвокати на відміну від працівників органів прокуратури та суду, інших органів правопорядку не отримують фіксовану заробітну плату, преміальні тощо.

Так, у відповідності до ст.ст. 23-24.5. Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща, адвокат – член об'єднання, має право: брати участь у праці і прибутку об'єднання, за винятком періоду непрацездатності через хворобу або материнство; щорічної оплачуваної відпустки [185].

Адвокати – члени об'єднання та їх родини мають право на рівні з працівниками на страхові виплати на випадок хвороби, материнства і сімейне страхування, а також на внески у пенсійний фонд працівників і членів їх родин, при цьому при визнанні права на пільги та їх розмір праця у спільці трактується як робота, а отримана зарплата – як винагорода за працю.

Допомога адвокатам – членам об'єднання під час хвороби повинна бути виплачена закладом суспільного страхування від першого дня неспроможності до праці. Відрахування на суспільне страхування виплачує адвокатське об'єднання, відкриті спілки, партнерські спілки або компанії, про які йдеться у законі. Адвокати, що виконують професійні обов'язки у адвокатських канцеляріях або у цивільних спілках, відрахування оплачують особисто [185].

Рада Міністрів шляхом прийняття рішення окреслює розмір страхового суспільного збору, а також засади встановлення підстав обсягу цих відрахувань і режим їх оплати. Міністр, який відповідає за справи суспільного страхування, після консультації із Вищою Радою Адвокатів, шляхом розпорядження окреслює: засади і режим зарахування часових рамок виконання професійної діяльності адвоката у індивідуальних канцеляріях при визначенні права на пенсію [185].

Натомість згідно з ч. 4 ст. 48 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» Рада адвокатів регіону сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів [126]. Також, у відповідності до ч. 4 ст. 55 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» Рада адвокатів України сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів [126].

Отже, в Україні на рівні профільного закону питання соціального захисту адвокатів врегульовані не так детально як у польському Законі «Про адвокатуру», тому відповідний досвід Республіки Польща може бути імплементований в національне законодавство та юридичну практику.

Окремо слід зупинитись на працях науковців, які проводили порівняльний аналіз національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності та відповідного законодавства зарубіжних країн, зокрема і Республіки Польща.

Так, Ю. Оніщик, дослідивши правові засади діяльності адвокатури в контексті досвіду Польщі та перспектив України, зазначає, що захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина нині є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав. Ключовим правозахисним інститутом, який покликаний захищати та представляти інтереси не тільки окремих осіб, а й усього суспільства загалом, є адвокатура. Зважаючи на євроінтеграційні прагнення України, великого значення набувають особливості функціонування адвокатури в країнах Європейського Союзу. Поряд з цим повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну та запровадження воєнного стану спричинило одну з найскладніших криз у діяльності адвокатури України – адвокати залишились без роботи, в тому числі і ті, які були вимушені виїхати за кордон. Однією з перших країн, яка створила умови для працевлаштування українських адвокатів, стала Польща. Зокрема, було визначено процедуру доступу для заняття адвокатською діяльністю. Для внесення до списку адвокатів необхідна довідка про те, що іноземний адвокат зареєстрований в Україні як особа, уповноважена на здійснення адвокатської діяльності. До заяви також має додаватися завірена копія документа, що підтверджує громадянство заявника. У зв'язку з цим актуальним є вивчення досвіду організації і діяльності адвокатури в Польщі для оцінки можливості застосування його в межах стратегічних перспектив розвитку України [109, с. 268].

Таким чином, юридична спільнота та органи публічної адміністрації Республіки Польща створили належні адміністративно-правові засади та умови для роботи українських адвокатів за межами України, що є значною підтримкою, особливо для жінок-адвокатів, які вимушені були покинути територію України після початку повномасштабної війни.

Т. Вільчик за результатами дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльно-правового аналізу законодавства країн Європейського Союзу та України, зазначає, що виходячи з основних позитивних тенденцій, виявлених у законодавстві країн

ЄС, пропонується закріпити у законодавстві низку положень, спрямованих на вдосконалення механізмів забезпечення незалежності адвокатів, підвищення гарантій їх захищеності, гарантування рівноправності сторін у судовому процесі і на стадії досудового розслідування: прирівняти статус адвоката до статусу судді в частині кримінально-правової охорони його професійних прав та притягнення до відповідальності; розширити процесуальні права адвоката шляхом встановлення можливості судового санкціонування отримання адвокатом відповіді на запит у випадках, якщо запитувані відомості містять інформацію із обмеженим доступом; визначити порядок проведення та оформлення процедури опитування адвокатом осіб за їх згодою та отримання предметів і (або) документів; встановити, що орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані протягом однієї години з моменту затримання адвоката повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону; закріпити чітку процедуру інформування органів адвокатського самоврядування про можливе затримання адвоката; визначити, що повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором України або його заступниками тощо [25, с. 399-400].

Наведені пропозиції заслуговують на увагу, проте деякі з них є дискусійними. Зокрема, пропозиція розширити процесуальні права адвоката шляхом встановлення можливості судового санкціонування отримання адвокатом відповіді на запит у випадках, якщо запитувані відомості містять інформацію із обмеженим доступом, потребує уточнення, адже у разі розголошення інформації із обмеженим доступом адвокат не буде нести відповідальність на такому рівні як прокурор чи слідчий в силу свого приватно-правового статусу та можливостей контролю за його діяльністю з боку органів публічної адміністрації.

Крім того, Т. Вільчик доводить необхідність здійснення адвокатурою професійно-правового контролю за забезпеченням системою публічної влади

конституційних прав і свобод людини, спрямованого на гармонійну інтегровану взаємодію держави і суспільства при реалізації гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина через запровадження певних механізмів: встановлення обов'язку законодавця направляти на адвокатську експертизу проекти законів, що стосуються діяльності адвокатури; підготовки пропозицій до проектів нормативно-правових актів із питань забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян; збір адвокатами інформації про порушення прав і свобод людини, розробка пропозиції щодо вдосконалення механізмів забезпечення і захисту прав людини і донесення їх через органи адвокатського самоврядування – Національну асоціацію адвокатів України – до гаранта Конституції – Президента України, а також Уповноваженого Верховної Ради з прав людини [25, с. 401].

Деякі із наведених пропозицій також є дискусійними, зокрема, встановлення обов'язку законодавця направляти на адвокатську експертизу проекти законів, що стосуються діяльності адвокатури, та щодо підготовки пропозицій до проектів нормативно-правових актів із питань забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян. Потребує уточнення поняття адвокатської експертизи, визначення суб'єктів та порядку її проведення, ступеня обов'язковості висновків такої експертизи для законодавців.

Також Т. Вільчик слушно пропонує закріпити можливість розголошення адвокатської таємниці у разі отримання адвокатом інформації про підготовлюваний особливо тяжкий або тяжкий злочин проти особистості. Питання можливості розголошення таємниці в такому випадку має вирішуватися за повідомленням (заявою) адвоката вищим органом адвокатського самоврядування – Радою адвокатів України [25, с. 402].

В цілому слід погодитись із такою пропозицією, адже необхідність захисту потенційних жертв тяжкого або особливо тяжкого злочину має пріоритет над необхідністю збереження адвокатської таємниці. Ігнорування публічного інтересу щодо захисту життя та здоров'я людини може призвести

до непоправних наслідків, натомість розголошення адвокатської таємниці може відбуватись в описаних випадках не публічно, із використанням заходів конспірації щодо адвоката, який таку таємницю розголошує.

В. Гвоздій, дослідивши питання світової практики тлумачення основних принципів адвокатської етики, зазначає, що на відміну від більшості держав-членів Європейського Союзу, чинним законодавством України прямо не передбачена кримінальна відповідальність за розголошення адвокатської таємниці. Лише в тому випадку, якщо адвокатська таємниця є складовою комерційної або банківської таємниці або адвокат розголошує відомості оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, адвоката може бути притягнуто до кримінальної відповідальності [34, с. 33].

У зв'язку із викладеним слід зазначити, що необхідність встановлення кримінальної відповідальності за розголошення адвокатської таємниці незалежно від її змісту є дискусійною, адже значна частина інформаційного змісту спілкування адвоката із клієнтом не є значимою для сторонніх осіб, проте якщо адвокату стає відомо від клієнта про вчинення останнім або готування до вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, то зміст такої інформації представляє собою значний суспільний інтерес. В такому випадку адвокату важливо зберегти баланс між приватними та публічними інтересами та з максимальною можливістю уберегти від розголошення адвокатську таємницю.

Також В. Гвоздій справедливо зазначає, що незважаючи на існування багатьох відмінностей, які виникають внаслідок різних культурних та етичних поглядів у тому чи іншому правовому суспільстві, а також відмінностей у правових системах, існують основні цінності адвокатської професії, що визнаються усім цивілізованим світом та засновані на універсальних принципах професійної незалежності, чесності та справедливості, конфіденційності. Здійснивши аналіз внутрішніх норм врегулювання питання адвокатської етики провідних правових держав,

В. Гвоздій відзначає, зокрема, Правила адвокатської етики, які діють в Україні: «Вітчизняною спільнотою адвокатів розроблено більш сучасні, деталізовані Правила адвокатської етики, в тому числі з питань дотримання норм адвокатської етики при веденні комунікації у соціальних мережах, а також використанні інших джерел мережі Інтернет. Ми також досягли значного успіху, у порівнянні з європейськими колегами, щодо врегулювання питання дотримання принципів толерантності та терпимості, корпоративності, збереження довіри суспільства, конфіденційності та недопущення будь-яких проявів дискримінації, а також у визначенні допустимих форм реагування адвоката на незаконні або неетичні дії іншого адвоката. Очевидно, що не є можливим визначити або вказати найкращі світові практики щодо розвитку адвокатської етики, але розуміння основних питань і етичних дилем у професійній практиці адвокатів сприяють прогресивному розвитку професії адвоката за сучасних умов розвитку правового суспільства» [34, с. 33].

Отже, на зміст національних правил адвокатської етики значною мірою впливають правові традиції та звичаї української юридичної спільноти, особливості правосвідомості та правової культури як адвокатів, так і інших учасників правовідносин. В умовах глобалізації, тобто процесу уніфікації норм, стандартів суспільного життя правила адвокатської етики також приводяться до міжнародних правил і стандартів. Особливо це проявляється на рівні транснаціональних юридичних корпорацій, які здійснюють свою діяльність в державах, які відносяться до різних правових систем, з часто кардинально різними правовими традиціями та звичаями.

В. Святоцька за результатами дослідження уніфікованих стандартів організації та професійної діяльності адвокатури в праві Європейського Союзу зазначає, що загальноєвропейський ринок юридичних послуг повинен базуватись на принципах вільного ринку та «здорової» конкуренції. Це пояснюється тим, що з моменту закладення нових правил ведення господарської діяльності на теренах Європейського співтовариства та

створення умов вільного ринку зі свободою пересування товарів, а із часом також послуг, капіталів і робочої сили, адвокати як представники вільної професії, про що йдеться в ст. 60 Римського договору, стали частиною цього ринку. Вільний ринок, який почав формуватися ще на території Європейського економічного співтовариства, проголосив певні правила ведення господарської діяльності, а римський договір заклав основи формування вільного ринку. Сьогодні право Європейського союзу створює можливості для адвокатів держав-членів здійснювати юридичну діяльність на території всього простору Європейського союзу. Нормативно-правові акти Європейського союзу регулюють питання здійснення такої діяльності в усіх країнах-членах, а нормативне врегулювання питання вільного надання послуг зробило адвокатів частиною правового режиму вільного ринку Європейського союзу [160, с. 177].

Серед нормативно-правових актів Європейського Союзу, присвячених організації та професійній діяльності адвокатури, В. Святоцька виокремлює директиву ради Європейського економічного співтовариства від 22 березня 1977 р. щодо сприяння ефективному здійсненню адвокатами свободи надання послуг (77/249/ЄЕС) та директиву 98/5/ЄС Європейського Парламенту та ради від 16 лютого 1998 р. щодо сприяння постійному здійсненню професії правника в іншій державі-члені, ніж держави отримання професійної кваліфікації [160, с. 173].

Дослідивши забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності на національному та міжнародному рівнях, В. Святоцька слушно зауважує, що ефективно здійснення професійної діяльності адвокатів залежить від закріплених у законодавстві гарантій адвокатської діяльності. На її думку, «національна регламентація гарантій адвокатської діяльності є недосконалою та потребує удосконалення, з метою адаптації до міжнародних та європейських стандартів організації та діяльності цього правничого фаху. Ба більше: така оцінка стосується не тільки законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, але й інших національних нормативно-правових

актів, які регламентують права адвокатів у юрисдикційних процесах. Новели до вітчизняного законодавства, запроваджені судово-правовою реформою, породжують необхідність у відповідних корективах регулювання участі адвоката у різних формах судочинства [155, с. 200-201].

Ю. Оніщик та О. Коваль за результатами дослідження впливу міжнародних стандартів на правове забезпечення діяльності адвокатури України зазначають, що міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури були запроваджені у такі вітчизняні нормативно-правові акти як: Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закон України «Про безоплатну правову допомогу», Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України. Крім цього, в Правилах адвокатської етики, затверджених звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 року, передбачено, що Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства поширюється на адвокатів України при здійсненні ними адвокатської діяльності в інших країнах [110, с. 40].

Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року.

У вказаному кодексі слушно зазначено, що у будь-якому правовому суспільстві адвокату відведено особливу роль; його призначення не обмежено сумлінним виконанням свого обов'язку у межах закону. Адвокат має діяти в інтересах права в цілому так само, як і в інтересах тих, чиї права і свободи йому довірено захищати; не лише виступати в суді від імені клієнта, а й надавати йому юридичну допомогу у вигляді порад і консультацій [51].

У цьому зв'язку на адвоката покладено цілий комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, які часто вступають у взаємну суперечність. Зобов'язання умовно поділяють на такі категорії: перед

клієнтом; перед судом та іншими органами влади, з якими адвокат контактує, виступаючи як довірена особа клієнта або від його імені [51].

Міжнародно-правові акти, на думку Ю. Оніщика та О. Коваль, є однією із невід'ємних складових формування ефективного правового забезпечення діяльності адвокатури України. Міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури відображені в міжнародних актах універсального і регіонального рівнях. Серед цих міжнародних документів доцільно виділяти міжнародні акти загального характеру, які регулюють адвокатську діяльність опосередковано, та міжнародні документи, які безпосередньо стосуються організації та діяльності адвокатури. Джерелами регламентації міжнародних стандартів адвокатури є документи ООН, Ради Європи, а також корпоративних міжнародних структур адвокатури. Міжнародні документи, які регламентують організацію та діяльність адвокатури, є основою для вітчизняного законодавства та правозастосовної практики. Подальше врахування міжнародних стандартів організації та діяльності адвокатури у вітчизняному законодавстві буде сприяти гармонізації та ефективності законодавства у цій сфері [110, с. 40].

Серед нормативно-правових актів Європейського Союзу, які безпосередньо стосуються організації та діяльності адвокатури, надважливими є дві директиви: Директива Ради ЄЕС 77/249/ЄЕС від 22 березня 1977 року про сприяння ефективному здійсненню адвокатами свободи надання послуг та Директива 98/5/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 16 лютого 1998 року про сприяння адвокатам у здійсненні адвокатської практики на постійній основі в іншій державі-члені, ніж була отримана кваліфікація. Водночас Ю. Оніщик та О. Коваль зауважують, що ці директиви стосуються виключно держав-членів Європейського Союзу [110, с. 40].

Україна прагне набути повноправного членства в ЄС, тому вказані директиви в перспективі стануть частиною національного законодавства, що

дозволить українським адвокатам здійснювати свою діяльність незалежно від кордонів.

На окрему увагу заслуговує позитивний досвід правової регламентації порядку складання адвокатського іспиту в Республіці Польща.

Так, у відповідності до польського Закону «Про адвокатуру», адвокатський іспит полягає на перевірці юридичної підготовки особи, яка приступає до адвокатського іспиту, далі «екзаменований», до самостійного та належного виконання професії адвоката. Адвокатський іспит складається з п'яти письмових частин [185].

Перша частина адвокатського іспиту включає розв'язок завдання в галузі кримінального права, що полягає у підготовці обвинувального акту або апеляції, а в разі визнання, що відсутні підстави для їх внесення, завдання з кримінального права полягає в написанні юридичної характеристики на підставі актів або представленого фактичного стану, опрацьованих за потребами іспиту [185].

Друга частина адвокатського іспиту включає розв'язок завдання в галузі цивільного або сімейного права, що полягає в підготовці позову, заяви чи апеляції, а у випадку визнання, що відсутні підстави для їх внесення, в написанні юридичної характеристики спираючись на акти або на представлений фактичний стан, опрацьованих за потребами іспиту [185].

Третя частина адвокатського іспиту містить розв'язання завдання в галузі господарського права, яке полягає у підготовці договору або складенні позову, заяви чи апеляції, а в разі визнання відсутності підстав для їх внесення, в написанні юридичної характеристики спираючись на акти або на представлений фактичний стан, опрацьовані за потребами іспиту [185].

Четверта частина адвокатського іспиту включає розв'язання завдання в галузі адміністративного права, що полягає в підготовці скарги до адміністративного суду воеводства або касаційної скарги до Верховного адміністративного суду, а в разі визнання відсутності підстав для їх

внесення, в написанні юридичної характеристики спираючись на акти або на представлений фактичний стан, опрацьовані за потребами іспиту [185].

П'ята частина адвокатського іспиту включає розв'язання завдання в галузі принципів виконання професії або принципів етики, що полягає в написанні юридичної характеристики спираючись на акти або на представлений фактичний стан, опрацьовані за потребами іспиту [185].

Таким чином, адвокатський іспит охоплює перевірку знань з основних галузей права, які найчастіше використовуються в адвокатській діяльності.

Підчас адвокатського іспиту, екзаменований не може мати при собі пристроїв, що слугують для передачі або одержання інформації. Протягом адвокатського іспиту екзаменований може користуватися текстами правових актів, коментарів та оглядів судової практики [185].

Оцінки розв'язку кожного завдання з першої до четвертої частин адвокатського іспиту виконують незалежно один від одного два екзаменатори з тих галузей права, яких стосується письмова робота, один з них є особою з числа членів екзаменаційної комісії призначених Міністром Юстиції, другий з членів екзаменаційної комісії призначених Вищою Радою Адвокатів, приймаючи до уваги дотримання формальних вимог, застосування відповідних норм права і вміння їх інтерпретувати, правильність запропонованого екзаменованим способу розв'язання проблеми з врахуванням інтересу сторони, яку згідно з завданням представляє екзаменований. Розв'язок завдання з п'ятої частини адвокатського іспиту оцінюють незалежно один від одного два екзаменатори, визначені головою екзаменаційної комісії, один з осіб призначених Міністром Юстиції, другий від Вищої Ради Адвокатів, приймаючи до уваги дотримання формальних вимог, застосування відповідних норм права і вміння їх інтерпретувати, правильність запропонованого екзаменованим способу розв'язання проблеми з врахуванням публічного інтересу [185].

Така складна процедура оцінювання особи, яка складає адвокатський іспит, сприяє об'єктивному оцінюванню та встановленню дійсного рівня правових знань особи, яка претендує на позитивну оцінку.

Кожен з екзаменаторів, які перевіряють письмову роботу, ставить часткову оцінку і готує письмове обґрунтування поставленої часткової оцінки і невідкладно передає його голові екзаменаційної комісії, який додає всі обґрунтування часткових оцінок, стосовно робіт екзаменованого, до протоколу перебігу адвокатського іспиту [185].

Позитивний результат з адвокатського іспиту отримує екзаменований, який з кожної частини адвокатського іспиту отримав позитивну оцінку.

Екзаменаційна комісія приймає рішення про результат адвокатського іспиту більшістю голосів в присутності всіх членів екзаменаційної комісії. Екзаменаційна комісія вручає екзаменованому рішення про результат адвокатського іспиту, а її копію передає Міністру Юстиції, Голові Вищої Ради Адвокатів, відповідній окружній раді адвокатів та додає до особових актів екзаменованого [185].

Міністр Юстиції публікує в Бюлетні публічної інформації імена і прізвища осіб, які отримали позитивний результат з адвокатського іспиту та імена їх батьків. Документацію пов'язану з проведенням іспиту, після його закінчення, голова екзаменаційної комісії передає відповідній окружній раді адвокатів, на підставі чого готується протокол. Копію протоколу з перебігу іспиту та копію протоколу з передачі документації голова екзаменаційної комісії передає Міністру Юстиції протягом 7 днів з дня його написання [185].

Заслужовує на увагу та імплементації в національне законодавство наведена вище практика публікації в Бюлетні публічної інформації імен і прізвищ осіб, які отримали позитивний результат з адвокатського іспиту, а також імен їх батьків, що позитивно впливає на правосвідомість та виховання правової культури членів адвокатського середовища, підвищує престиж професії адвоката у суспільстві.

Після одержання рішення про результат адвокатського іспиту екзаменованій має право на апеляцію до екзаменаційної комісії II ступеня при Міністрі Юстиції протягом 14 днів з дня отримання рішення (можливість подати апеляцію за результатами адвокатського іспиту на рівні Міністра Юстиції гарантує особі об'єктивний підхід до оцінювання рівня її теоретичних знань та практичних навичок) [185].

Міністр Юстиції скликає, в процесі управління, екзаменаційну комісію II ступеня при Міністрі Юстиції, далі «апеляційна комісія», в складі 9 членів. У випадку, коли про це свідчать організаційні факти, а саме велика кількість оскаржень рішень про результати адвокатського іспиту, Міністр Юстиції може створити більш ніж одну апеляційну комісію для розгляду апеляцій рішень про результати даного адвокатського іспиту, вказуючи територіальну відповідність (належність) [185].

Отже, такий деталізований опис порядку проведення адвокатського іспиту на рівні цілком може бути запозичений національними суб'єктами правотворчості та імplementований в національне законодавство та юридичну практику шляхом внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Перспективним напрямом удосконалення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності є внесення змін до Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України, затвердженого Радою адвокатів України від 03.07.2021 № 63 [117].

Так, у відповідності до п. 2 вказаного Порядку підвищення кваліфікації є підвищенням професійного рівня адвоката, що є його важливим професійним обов'язком, дотримання якого має забезпечувати безперервне поглиблення, розширення й оновлення адвокатами своїх професійних знань, вмінь та навичок, за бажанням адвоката здобуття нової спеціалізації або кваліфікації у певній галузі права чи сфері діяльності на основі раніше здобутої освіти і практичного досвіду, забезпечувати адвокатів достатньою

інформацією про зміни у чинному законодавстві та практиці його тлумачення та застосування [117].

У відповідності до п.п. 4-6 Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України Національна асоціація адвокатів України забезпечує високий професійний рівень адвокатів України. Організація та реалізація процесу підвищення кваліфікації адвокатів в Україні здійснюється Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України за сприяння рад адвокатів регіонів та сторонніми операторами підвищення кваліфікації адвокатів, що акредитовані згідно цього Порядку. Органи адвокатського самоврядування співпрацюють з Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України з питань підвищення кваліфікації адвокатів України, надають їй необхідну інформацію та пропозиції [117].

Підвищення кваліфікації адвокатів в Україні здійснюється операторами підвищення кваліфікації адвокатів за адміністрування підвищення кваліфікації адвокатів адміністратором. Причому адміністратором процесу підвищення кваліфікації адвокатів в Україні є Вища школа адвокатури НААУ [117].

Згідно із п. 7 Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України, організації, що бажають стати сторонніми операторами підвищення кваліфікації адвокатів в Україні, підлягають акредитації Експертною радою НААУ в передбаченому нею Порядку як сторонні оператори [117].

У вказаній процедурі акредитації вбачається можливість закладення (існування) корупційних факторів, тому більш доцільною вбачається організація підвищення кваліфікації адвокатів силами Вищої школи адвокатури НААУ.

Тим більше, що у відповідності до п. 11 вказаного Порядку саме Вища школа адвокатури НААУ є адміністратором процесу підвищення кваліфікації адвокатів в Україні; адмініструє процес підвищення кваліфікації адвокатів через відповідну централізовану онлайн-платформу; є оператором процесу підвищення кваліфікації адвокатів в Україні, що не потребує акредитації;

організовує та проводить заходи з підвищення кваліфікації адвокатів на всеукраїнському та регіональному рівнях (офлайн заходи, онлайн конференції, онлайн курси, дистанційні курси, вебінари тощо); здійснює щорічне планування навчальних продуктів за їх кількістю, тематикою, формою проведення тощо; веде облік і щорічно узагальнює інформацію про підвищення кваліфікації адвокатів областях, містах Києві та Севастополі; моніторить якість організації процесу підвищення кваліфікації адвокатів; готує та передає НААУ інформацію для розміщення її в Єдиному реєстрі адвокатів України про щорічне проходження підвищення кваліфікації адвокатами; в рамках своїх повноважень здійснює іншу діяльність та приймає необхідні рішення, пов'язані з адмініструванням процесу підвищення кваліфікації адвокатів через відповідну централізовану онлайн-платформу [117].

Сумнівною вбачається ефективність таких видів підвищення кваліфікації адвокатів як:

- наукові або науково-практичні статті, які пройшли рецензування Вченою радою Вищої школи адвокатури НААУ (такі статті пишуться як правило на замовлення та встановити справжнього автора публікації фактично неможливо);

- видання монографій, підручників, посібників, у тому числі у співавторстві (як і у випадку з науково-практичними статтями включення адвоката до списку співавторів монографії, підручника, посібника часто-густо здійснюється за фінансову «винагороду» головному редактору відповідного видання);

- успішне проходження онлайн тестування з подальшим нарахуванням залікових балів – тестування розробляються Вищою школою адвокатури НААУ відповідно до галузей права, а тестування з Правил адвокатської етики розробляються Вищою школою адвокатури НААУ із залученням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (онлайн тестування

може проходити інша особа замість адвоката, що нескладно організувати за допомогою сучасних технічних засобів);

- здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права при здійсненні адвокатської діяльності або здобуття наукового ступеня доктора наук в галузі права (в такому виді підвищення кваліфікації адвокатів також закладено корупційний фактор, адже встановити хто дійсно писав дисертацію на здобуття наукового ступеня фактично неможливо).

Не менш актуальним напрямом удосконалення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності є збільшення розміру додаткової винагороди адвокату у разі винесення судом виправдувального вироку щодо його клієнта. Розмір такої винагороди має бути не менше десяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, що має мотивувати адвоката, який надає безоплатну правову допомогу. Для реалізації такої пропозиції необхідно внести зміни до Порядку оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, а також Методики обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 465 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2016 р. № 1048).

Таким чином, до перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад регулювання адвокатської діяльності в Україні з урахуванням позитивного досвіду Польщі слід віднести:

- запозичення позитивного досвіду Республіки Польща щодо обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків (страхування цивільної відповідальності адвоката буде не тільки стимулювати адвоката надавати правову допомогу на високому рівні, але й стане надійною гарантією захисту прав та законних інтересів клієнтів, які розраховують на високоякісну правову допомогу, звертаючись до адвоката);

- імплементацію в національне законодавство польського варіанту підготовки майбутнього адвоката, коли особа (аплікант) протягом трьох років проходить стажування і тільки потім складає адвокатський іспит (такий підхід вбачається більш логічним, адже спочатку особа отримує теоретико-практичну підготовку, і вже потім складає теоретичний іспит, спираючись не тільки на знання, але й на здобуті професійні вміння та навички. Натомість за національним порядком проходження стажування особа може отримати високі оцінки за результатами адвокатського іспиту, проте в подальшому виявитися неготовою до практичної професійної діяльності в силу особливостей свого характеру, емоційно-вольових характеристик тощо);

- доповнення переліку дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватись до адвоката в Україні, грошовим стягненням за вчинення дисциплінарного проступку по аналогії із відповідним переліком за польським законодавством (враховуючи те, що адвокатська діяльність у більшості випадків має комерційний характер, тобто спрямована на отримання прибутку і по суті є різновидом підприємницької діяльності, юридичне закріплення можливості застосування до адвоката грошового стягнення за вчинення дисциплінарного проступку матиме не тільки виховний, але і матеріально-стимулюючий ефект, стане чинником утримання адвоката від неетичної поведінки в процесі виконання професійних обов'язків);

- імплементація в національне законодавство можливості застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на певний строк та втрати пасивного і активного права бути обраними до органу адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку (адвокат, який вчинив дисциплінарний проступок, апріорі не може з морально-професійної точки зору виступати певний час керівником стажування);

- стимулювання адвокатів до активної участі у захисті клієнта в порядку надання безоплатної правової допомоги шляхом збільшення розміру

додаткової винагороди у разі винесення судом виправдувального вироку (розмір такої винагороди має бути не менше десяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, що має мотивувати адвоката, який надає безоплатну правову допомогу, захищати свого клієнта на рівні захисту особи, яка виплачує значний гонорар за успішне вирішення справи).

Проте запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Польщі необхідно здійснювати враховуючи особливості правосвідомості та правової культури громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та адвокатури в цілому як інституту реалізації права на правову допомогу.

Висновки до розділу 3

До перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад регулювання адвокатської діяльності в Україні з урахуванням позитивного досвіду Польщі слід віднести: запозичення позитивного досвіду Республіки Польща щодо обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків; імплементацію в національне законодавство польського варіанту підготовки майбутнього адвоката, коли особа (аплікант) протягом трьох років проходить стажування і тільки потім складає адвокатський іспит; доповнення переліку дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватись до адвоката в Україні, грошовим стягненням за вчинення дисциплінарного проступку по аналогії із відповідним переліком за польським законодавством; імплементація в національне законодавство можливості застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на певний строк та втрати пасивного і активного права бути обраними до органу

адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку; стимулювання адвокатів до активної участі у захисті клієнта шляхом збільшення розміру додаткової винагороди у разі винесення судом виправдувального вироку.

Крім того, слід підкреслили, що запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Польщі необхідно здійснювати враховуючи особливості правосвідомості та правової культури громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та адвокатури в цілому як інституту реалізації права на правову допомогу.

На особливу увагу суб'єктів нормотворчості заслуговує питання приведення національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності у відповідність до міжнародних стандартів, серед яких ключовими є європейські директиви, зокрема, Директива Ради ЄЕС 77/249/ЄЕС від 22 березня 1977 року про сприяння ефективному здійсненню адвокатами свободи надання послуг та Директива 98/5/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 16 лютого 1998 року про сприяння адвокатам у здійсненні адвокатської практики на постійній основі в іншій державі-члені, ніж була отримана кваліфікація.

Набуття Україною повноправного членства в ЄС забезпечить вільний доступ українських адвокатів до європейського юридичного ринку у відповідності із вказаними директивами.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розкритті адміністративно-правових засад діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України. Унаслідок дисертаційного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Констатовано, що порівняння історії становлення адвокатури в Україні та Республіці Польща демонструє кардинально різні історичні умови, в яких розвивається юриспруденція цих двох європейських держав. На відміну від польської держави, українські землі тривалий час перебували у складі імперських утворень і, природно, зазнавали впливу іноземних правових систем, нав'язаного законодавств та всієї юридичної структури метрополій.

Спільною рисою для обох країн була та залишається їх належність до романо-германської правової сім'ї. Правові системи майбутніх Республіки Польща та України сформувалися в результаті рецепції римського права, римських традицій юридичного життя, тому інститут адвокатури активно розвивається в обох країнах саме під впливом давньоримських правових традицій та звичаїв.

Для виокремлення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання окремих аспектів адвокатської діяльності увагу зосереджено на етапі новітньої історії України та Республіки Польща. Зокрема, досліджено розвиток інституту адвокатури в Республіці Польща часів «Солідарності».

Історія польської адвокатури в період страйків у країні та тривалої політичної кризи 80-их років XX ст. ясно показує, що польські адвокати вступили в нову епоху із сильним почуттям власної ідентичності та значущості. Навіть у період введеного воєнного стану та жорстокої політичної реакції вони змогли домогтися прийняття ліберального Закону та

продовжували активну участь у політичних судових процесах. Водночас ті адвокати, які опинилися на боці диктаторського режиму, після його падіння не були забуті і зазнали процедури люстрації нарівні з державними службовцями та суддями.

Такий досвід самоочищення адвокатури, безумовно, є позитивним і для України, адже процедуру люстрації проходили чиновники, державні службовці. Натомість значна кількість адвокатів, які були лояльними до злочинного режиму та сприяли його функціонерам, залишилися при своєму статусі та навіть обіймали або обіймають важливі посади в органах публічної адміністрації вже при новій владі.

2. Встановлено, що серед методів дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України ключову роль логічно відіграє методологія порівняльного правознавства. Також активно слід застосовувати структурно-функціональний метод, а також метод юридичного моделювання. Для повноти наукового аналізу та досягнення поставлених завдань, зокрема, виявлення проблемних питань адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Республіці Польща та в Україні і визначення шляхів їх вирішення, необхідно застосовувати антропологічний, цивілізаційний та синергетичний наукові підходи.

Синергетичний науковий підхід дозволяє, зокрема, врахувати всі зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на інститут адвокатури як самоорганізованої системи, що прагне до самовдосконалення, з метою запозичення найкращого позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатури в Республіці Польща та визначення можливості та доцільності його імплементації в національне законодавство та юридичну практику.

3. Встановлено, що до правових засад адвокатської діяльності в Україні належать норми Конституції України та рішення Конституційного Суду

України, норми міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, підзаконні нормативно-правові акти (укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств та інших ЦОВВ), правові висновки (позиції) Верховного Суду та касаційних судів у складі Верховного Суду, а також акти органів адвокатського самоврядування.

Безпосередньою правовою основою адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща є, відповідно, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Закон «Про адвокатуру» Республіки Польща (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року.

Зазначається, що принципи адвокатської діяльності містяться в Правилах адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року, зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 року. Так, згідно з Розділом II Правил адвокатської етики, до основних принципів адвокатської етики належать: незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності, дотримання законності, пріоритет інтересів клієнта, неприпустимість конфлікту інтересів, конфіденційність, компетентність та добросовісність, повага до адвокатської професії, чесність та добропорядна репутація.

Запропоновано класифікувати спільні принципи здійснення адвокатської діяльності в Україні та в Республіці Польща на загальноправові принципи (верховенства права, законності, рівності всіх перед законом та судом, презумпції невинуватості, справедливості) та принципи, що притаманні адвокатській діяльності (принцип конфіденційності (збереження адвокатської таємниці), принцип монополії адвокатської професії у визначених законом сферах правозахисної та представницької діяльності, принцип свободи вибору форм та методів адвокатської діяльності, принцип незалежності адвоката в процесі здійснення професійної діяльності, принцип пріоритетності інтересів клієнта).

Встановлено відмінність порядку проходження адвокатської аплікації (стажування) в Республіці Польща, де особа, яка бажає стати адвокатом,

спочатку проходить стажування протягом трьох років, після завершення якого стажист складає адвокатський іспит, від порядку проходження стажування в Україні, де майбутній адвокат спочатку складає адвокатський іспит, а вже потім особа, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, проходить стажування протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону.

З огляду на складність роботи адвоката, необхідність володіння ним знаннями та навичками застосування законодавства у більшості галузей права, відповідальність адвоката перед клієнтом за якість наданих послуг, більш доцільним та логічним видається польський варіант підготовки майбутнього адвоката, коли особа протягом трьох років фактично проходить практичне навчання і тільки потім складає теоретико-практичний адвокатський іспит.

Також заслуговує на увагу та запозичення досвід Республіки Польща щодо обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків.

4. До актуальних питань адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща в контексті євроінтеграційних процесів та процесів глобалізації віднесено:

- відсутність в Україні, на відміну від Республіки Польща, обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків;

- більша залежність інституту адвокатури в Республіці Польща від держави, що проявляється в повноваженнях Міністра юстиції наглядати за діяльністю органів адвокатського самоврядування; визначати спеціальну форму одягу для адвокатів, які беруть участь у судовому засіданні; перевіряти діяльність окружних адвокатських рад; визначати строк виконання обов'язку сплати страхових внесків і мінімального розміру страхових виплат; праві звернення до Верховного Суду з питань визнання недійсними ухвал органів адвокатури й органів адвокатських палат; праві

звернутися до З'їзду адвокатів або Вищої ради адвокатів щодо ухвалення рішення у справі, що належить до їхньої компетенції; праві встановлювати мінімальний розмір оплати послуг адвоката; участі у проведенні кваліфікаційних іспитів;

– відсутність в Україні можливості застосування до адвоката грошового стягнення за вчинення дисциплінарного проступку, а також додаткових адміністративних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на певний строк та втрати пасивного й активного права бути вибраними до органа адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку;

– проходження стажування в Україні тільки після складання адвокатського іспиту протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону, на відміну від польської моделі, коли стажування передуює складанню адвокатського іспиту та триває три роки, причому після шести місяців аплікант (особа, яка проходить стажування) може замінити адвоката у суді;

– необхідність збільшення винагороди адвокатам за участь у наданні безоплатної правової допомоги, зокрема, збільшення виплат за виправдувальний вирок клієнту, що має стимулювати адвокатів здійснювати захист на належному рівні та уникати формально-пасивної участі у судовому розгляді справи.

5. До особливостей дисциплінарної відповідальності адвокатів у Республіці Польща віднесено можливість застосування до адвоката, який вчинив дисциплінарний проступок, грошового стягнення, а також можливість застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на певний строк та втрати пасивного й активного права бути вибраними до органу адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку.

Наголошено на тому, що вказаний позитивний досвід Республіки Польща цілком може бути імплементований у національне законодавство та

юридичну практику з метою підвищення рівня правосвідомості українських адвокатів у частині відповідального ставлення до своїх обов'язків.

Також заслуговує на увагу наявність у Республіці Польща двох інстанцій, які розглядають справи щодо притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, а саме дисциплінарного суду ради адвокатів та Вищого Дисциплінарного Суду, на відміну від України, де оскаржити рішення у дисциплінарній справі можна до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду.

6. До перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад регулювання адвокатської діяльності в Україні з урахуванням позитивного досвіду Республіки Польща віднесено: запозичення позитивного досвіду Республіки Польща щодо обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків; імплементацію в національне законодавство польського варіанту підготовки майбутнього адвоката, коли особа (аплікант) протягом трьох років проходить стажування і тільки потім складає адвокатський іспит; доповнення переліку дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватись до адвоката в Україні, грошовим стягненням за вчинення дисциплінарного проступку за аналогією із відповідним переліком за польським законодавством; імплементація в національне законодавство можливості застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на певний строк та втрати пасивного й активного права бути вибраними до органу адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку; стимулювання адвокатів до активної участі у захисті клієнта шляхом збільшення розміру додаткової винагороди у разі винесення судом виправдувального вироку.

Запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Республіці Польща необхідно здійснювати з огляду на особливості правосвідомості та правової культури

громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та адвокатури загалом як інституту реалізації права на правову допомогу.

Завданням органів публічної адміністрації на цьому напрямі є пошук справедливого балансу між інтересами громадянського суспільства України, інтересами самих адвокатів та інтересами публічної адміністрації, яка прагне гармонізувати національне законодавство із правом Європейського Союзу у всіх сферах суспільних відносин, включаючи адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. 153 с.
2. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
3. Амельченко М.В. Захист прав суб'єктів господарювання в судовому процесі та у виконавчому провадженні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право»; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2001. 18 с.
4. Амосов О.Ю., Гавкалова Н.Л. Концептуальні засади публічного управління: архетипний підхід. *Публічне управління: теорія та практика*. Вип. 1. К., 2015. С. 8-12.
5. Амосов О.Ю., Гавкалова Н.Л. Моделі публічного адміністрування (архетипова парадигма). *Публічне управління: теорія та практика*. К., 2013. С. 6-13.
6. Аналіз судової практики. Огляди судової практики касаційних судів. Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/analiz/>
7. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. Національне агентство з питань запобігання корупції: офіційний веб-сайт. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf> (дата звернення: 25.11.2023).
8. Аракелян М.Р. Інститут адвокатури у правозахисній діяльності сучасної Української держави. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 3. С. 7-9.

9. Аракелян М.Р. Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2019. 44 с.
10. Аушева О.В. Захист прав суб'єктів господарювання від порушень органами державної влади: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право»; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2007. 18 с.
11. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Одеса, 2017. 487 с.
12. Бараненко Д.В. Публічне адміністрування як нова форма організації діяльності центральних органів виконавчої влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. Том 2. С. 6-9.
13. Біла В.Р. Види форм публічного адміністрування: оновлення доктринальних підходів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 4. С. 112-115.
14. Бінько І. Публічне управління і публічне адміністрування: співвідношення понять. *Вісник АПСВТ*. 2020. № 3-4. С. 41-47. Режим доступу: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3-4_2020-41-47.pdf
15. Бірюкова А.М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Одеса, 2006. 20 с.
16. Бірюкова А.М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2019. 40 с.
17. Боднарчук М., Князь Ю. Адвокатура у Польщі часів «Солідарності»: перемоги, поразки та компроміси. Право на захист.

22.07.2022. URL: https://www.defendersbelarus.org/solidarnost_poland (дата звернення: 05.05.2024).

18. Бойчук А.Ю. Інститут адвокатури на західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX століття (на матеріалах Галичини): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ, 2011. 20 с.

19. Болотіна Є.В. Реформування моделі публічного адміністрування в умовах євроінтеграції України. *Менеджер*. 2017. № 2 (75). С. 18-25.

20. Борисевич С.О. Публічна влада та публічне управління. Публічне управління: шляхи розвитку: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 26 листоп. 2014 р.): у 2 т.; за ред. Ковбасюк Ю.В., Романюк С.А., Оболенський О.Ю. К.: НАДУ. 2014. Т. 2. 272 с.

21. Борко А.Л. Поняття і основні риси адміністративно-правового забезпечення функціонування судової системи України. *Публічне право*. 2013. № 2 (10). С. 71-77.

22. Бородін І., Шапенко Л. Еволюція адміністративного права України. *European political and law discourse*. 2016. Volume 3. Issue 2. С.122-125.

23. Василик І.Б. Сторінки історії адвокатури України. Національна асоціація адвокатів України: офіційний сайт. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/education-materials/stor%D1%96nki-%D1%96stor%D1%96i-advokatury-ukrainy.pdf>

24. Вільчик Т.Б. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі. *Право України*. 2014. № 11. С. 243-250.

25. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Харків, 2016. 490 с.

26. Вільчик Т.Б. Юридична природа адвокатури та проблеми організації її діяльності. *Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права: Право. Економіка. Управління*. 2011. № 4. С. 327-331.
27. Волкова Л.М. Публічне адміністрування адвокатури України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 3. Т. 1. С. 106-110.
28. Вольська О. Публічне управління як системне явище в сучасному суспільстві. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2020. № 3. С. 15-20.
29. Габані І.І. Адміністративно-правовий статус національної адвокатури України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 72: ч. 2 URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/11-1.pdf> (дата звернення: 15.05.2024).
30. Ганзенко О.О. Правові засоби захисту прав і свобод людини в Україні: сучасний стан та напрями удосконалення. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки*. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. № 4. Частина I. С. 8-13.
31. Ганзенко О.О. Теорія правових засобів у контексті інструментальної теорії права. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2016. № 3. С. 36-42.
32. Ганьба О.Б., Мірошніченко В.І. Особливості сучасної методології правових наукових досліджень. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. № 2 (13). 2016. С. 1-13.
33. Гвоздій В.А. Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 301 с.

34. Гвоздій В.А. До питання світової практики тлумачення основних принципів адвокатської етики. URL: https://kdka.od.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/voa-AE-2019-OBL_.pdf (дата звернення: 15.05.2024).
35. Голобородько Т.В., Дубіна О.Д. Використання інформаційних технологій в публічному адмініструванні: досвід України та європейські орієнтири. *Електронне видання «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. URL.: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/6_2018/39.pdf
36. Голосніченко Д.І. Теорія Повноважень: вітчизняний та зарубіжний досвід їх формування: монографія. К.: Г.А.М., 2009. 356 с.
37. Городовенко В.В. Принципи судової влади: монографія. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право, 2012. 447 с.
38. Грабовський Ю.Л. Адвокатський запит як засіб отримання адвокатської інформації. *Інформація і право*. 2015. №. 2. С. 32-38.
39. Грицяк І.А., Шереметьєва Л.А., Баранцева К.К. Зарубіжний досвід державного управління: доцільність і можливості застосування в Україні: наук. розробка. К.: НАДУ. 2012. 56 с.
40. Гусарєв С.Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень». Київ, 2007. 35 с.
41. Денисова А.М. Механізм і засоби правового впливу (теоретико-правове дослідження): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; Національна академія внутрішніх справ МВС України. К., 2012. 230 с.
42. Державне управління: навч. посіб. / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко; за ред. А.Ф. Мельник. К.: Знання-Прес, 2003. 343 с.
43. Дзюндзюк Б. Зарубіжний досвід взаємодії органів влади з громадянами в інформаційному суспільстві. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3 (48). Ч.1. С. 185-192.

44. Жаровська І.М. Публічні та приватні інтереси у механізмі сучасної державної влади. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту*. 2010. Випуск 525. Правознавство. С. 33-37.

45. Жуков М. Закон про адмінпроцедуру: аналіз документа і ключові переваги для фізичних і юридичних осіб. Асоціація правників України. Режим доступу: <https://uba.ua/ukr/news/8805/print/>

46. Жуков М. Про ключові тези принципу «належного урядування» в рішеннях ЄСПЛ та ВС. Асоціація правників України. Дата оновлення: 26 червня 2020. URL: <https://uba.ua/ukr/news/7677/>

47. Жуков М.С. Форми та методи адміністративно-правового регулювання чи інструменти діяльності публічної адміністрації: порівняльний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 215-218.

48. Жукова Є.О. Публічне адміністрування та державне управління: особливості співвідношення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 137-140.

49. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2017. 577 с.

50. Завальний М.В. Адвокатура в системі недержавних суб'єктів правоохорони України. *Форум права*. 2017. № 3. С. 47-52.

51. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року. Дата оновлення: 01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text (дата звернення: 04.05.2024).

52. Загуменна Ю.О., Наджафі Е.М. Принципи адвокатської діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків: ТОВ «Планета-Прінт», 2020. 276 с. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/items/d1e3684e-a326-4b2e-9daf-fcb41d3bd041> (дата звернення: 15.05.2024).

53. Зарубіжний досвід публічного адміністрування: метод. рек. / авт. кол.: Н.М. Мельтюхова, В.В. Корженко, Ю.В. Дідок та ін.; за заг. ред. Н.М. Мельтюхової. К.: НАДУ, 2010. 28 с.

54. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика, Київ: ВАІТЕ, 2022. 604 с.

55. Здійснення адвокатської діяльності: досвід Польщі. Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zdijsnennya-advokatskoyi-diyalnosti-dosvid-polshhi> (дата звернення: 07.05.2024).

56. Золотухіна Л.О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації публічного інтересу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 4 (38). С. 61-64.

57. Золотухіна Л.О. Діалектика співвідношення публічних і приватних інтересів як адміністративно-правових категорій. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2019. № 1. С. 70-77.

58. Іваницький С.О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2017. 556 с.

59. Іванський А.Й. Правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 248-251.

60. Іванцова А.В. Організаційні форми діяльності адвокатури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Х., 2010. 20 с.

61. Ільков В.В. Методологія дослідження джерел права в адміністративному судочинстві. *Форум права*. № 5. 2016. С. 48-52.

62. Каленіченко Л.І. Загальнотеоретична характеристика підстав юридичної відповідальності. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 20-24.

63. Каленіченко Л.І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. *Держава та регіони*. 2020. № 1 (67). Том 1. С. 12-17.
64. Калинюк С.С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 «конституційне право; муніципальне право». Ужгород, 2015. 203 с.
65. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. № 4. 2015. С. 33-46.
66. Коваль О. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України. *Вісник АПСВТ*, 2020, № 1-2. С. 21-29.
67. Кодекс адвокатської етики, ухвалений Вищою Радою Адвокатів 10 жовтня 1998 р. (рішення № 2/XVIII/98). URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/kodeks-etyki-adwokackiej-ukr.pdf> (дата звернення: 15.05.2024).
68. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10971> (дата звернення: 15.05.2024).
69. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 80731-X (статті 1 – 212-24). Дата оновлення: 14.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
70. Козак В.І. Публічне управління в системі координат української державності. *Ефективність державного управління*. Вип. 1. Л., 2015. С. 64-70.
71. Колесникова К.О. Співвідношення державного управління та публічного адміністрування у процесі суспільної трансформації. *Публічне управління: теорія і практика*. Вип. 3. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 41-45.

72. Коломоєць Т.О. Адміністративний примус у законодавстві України: деякі недоліки закріплення та можливі шляхи усунення їх. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 5. С. 62-65.

73. Коломоєць Т.О., Лютіков П.С. Проблеми правового розмежування адміністративної та господарської юрисдикції: аналіз передумов виникнення та можливі шляхи їх вирішення. *Право України*. 2009. № 10. С. 175-181.

74. Коломоєць Т.О. Мета адміністративного примусу: сучасний науковий погляд. *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К. 2006. № 31. С. 114-118.

75. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2008. 256 с.

76. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.

77. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. К. : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

78. Конституція Республіки Польща від 02 квітня 1997 р. Дата оновлення: 11.11.2022. URL: <https://wipolex.wipo.int/en/legislation/details/7539> (дата звернення 24.05.2024).

79. Конституція України від 28 червня 1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 24.05.2024).

80. Косенко М.С. Організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2014. 19 с.

81. Кошелєва Л. Основні теоретичні підходи до визначення публічного адміністрування. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 2 (37). С. 13-19.

82. Криволапчук В.О. Сучасний погляд на методи адміністративного право. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 184-192.

83. Криволапчук В.О. Сучасний погляд на методи адміністративного права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 184-192.

84. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

85. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.05.2024).

86. Кузьменко О.В. Адміністративна відповідальність та провадження в справах про адміністративні правопорушення: навч. посіб.; за заг. ред. О.В. Кузьменко. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.

87. Кузьменко О.В. Адміністративний процес у парадигмі права: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07: «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2006. 32 с.

88. Кузьменко О.В. Протидія корупції в Україні на підставі використання європейського досвіду. *Актуальні теоретичні та практичні проблеми наближення законодавства України до права Європейського Союзу: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15 березня 2019 року). К. С.99-109.

89. Кучевський П.В. Діяльність адвоката у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К. 2011. 18 с.

90. Кушакова-Костицька Н.В. Методологічні проблеми сучасних правових досліджень: об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність. *Філософські та методологічні проблеми права*. № 1-2. 2013. С. 23-31.

91. Лаврів В. Адміністративно-правове регулювання адвокатської таємниці. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 1 (37). С. 86-91.
92. Лахтіонова Р. Організаційно-правові форми здійснення адвокатської діяльності. *Адвокатське бюро*. 2013. № 1. С. 16-20.
93. Лемеха Р.І. Методологія дослідження інституту митних режимів в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 135-143.
94. Лощина Л.В., Ковтун Г.І. Теоретичні аспекти публічного адміністрування в контексті українських реформ. *Економіка та держава*. 2018. № 12. С. 99-104.
95. Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 4. 2011. С. 33-43.
96. Лютіков П.С. Юридичні особи як суб'єкти адміністративного права: пошук базового критерію розмежування та поділу їх на групи. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Юридичні науки*. 2012. № 4 (частина II). С. 159-165.
97. Матюхіна Н.П. Основи публічного адміністрування: навч. посіб. Харків: Право. 2018. 172 с.
98. Меєрович Н.А. Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2014. 21 с.
99. Маложон О.І. Юриспруденція в Давньому Римі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Том 1. С. 3-6.
100. Меланчук А.В. Дисциплінарна відповідальність в дореволюційній росії за судовими статутами 1864 р. і в сучасній Україні. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/novosti/2016-05-17.materialy.krugliy.stil.lviv.pdf> (дата звернення: 05.05.2024).

101. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков та ін. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика» 2019. 588 с.
102. Нерсисян А.С. Соціальна функція адвокатури як невід'ємного елементу правосуддя в демократичному суспільстві. *Часопис Київського університету права*. 2014. №. 2. С. 287-290.
103. Никифорак М.В. Адвокатура на Буковині в період її перебування у складі Австрії. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/novosti/2016-05-17.materialy.krugliy.stil.lviv.pdf> (дата звернення: 05.05.2024).
104. Оболенський О., Лукін С. Публічне управління: публічна сфера, публічне право і публічна політика – співвідношення понять. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Вип. 2. Х., 2013. С. 3-11.
105. Обушна Н.І. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні: теоретичний аспект. *Ефективність держ. управління*. Вип. 1. Херсон, 2015. С. 53-63.
106. Олійник А.Ю. Адвокатура в правовій системі України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 323-326. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/74>.
107. Олійник А.Ю. Реформа адвокатури: адміністративно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 146-152.
108. Оніщик Ю.В. Організаційно-правові засади діяльності адвокатури України в умовах воєнного стану. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 1235-1239. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-154>.
109. Оніщик Ю.В. Правові засади діяльності адвокатури: досвід Польщі та перспективи України. Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects: scientific monograph / science

eds. T. Astramovich-Leik, Ya. Turchyn, O. Horbach. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 267-278. DOI: 10.30525/978-9934-26-232-6-20

110. Оніщик Ю.В., Коваль О.М. Вплив міжнародних стандартів на правове забезпечення діяльності адвокатури України. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 9 (23). С. 34-43. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-9\(23\)-34-43](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-9(23)-34-43).

111. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.). Разумков центр. Соціологія. Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> (дата звернення: 11.11.2022).

112. Оцінка громадянами ситуації в країні. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (грудень 2023 року). Центр Разумкова. Соціологічні дослідження. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-gruden-2023r> (дата звернення: 21.12.2023).

113. Панова Н.С. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Одеса, 2008. 220 с.

114. Патерило І.В. Проблеми сучасного розуміння інструментів діяльності публічної адміністрації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 12. Том 1. С. 97-100.

115. Пашинський В.Й. Методологічний інструментарій дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення оборони держави. *Вісник*

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 3-4. С. 98-102.

116. Петрухін І.Л. Адвокат і клієнт: відносини довіри. *Адвокат*. 2013. № 1. 112 с.

117. Порядок підвищення кваліфікації адвокатів України, затверджений Радою адвокатів України від 03.07.2021 № 63 Дата оновлення: 27.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr063871-21#Text> (дата звернення: 03.01.2024).

118. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017, зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

119. Правила адвокатської етики: установчий з'їзд адвокатів України від 17.11.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 14.05.2024).

120. Право на адвокатуру: Закон Республіки Польщі від 26.05.1992 р. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/zakonodavstvo-pro-adv-polsha-zvedenyj-pereklad.pdf> (дата звернення: 14.05.2024).

121. Правова позиція Великої Палати Верховного Суду згідно з Постановою від 23 травня 2018 року у справі № 804/8840/15 URL: <https://zakononline.com.ua/court-practice/show/4441> (дата звернення: 05.05.2024).

122. Прилуцький С.В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2013. 35 с.

123. Приходченко Л.Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність. *Вісник Нац.*

академії держ. управління при Президентіві України. Вип. 2. О., 2009. С. 105-112.

124. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ. Дата оновлення: 20.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення: 04.01.2024).

125. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020. № 1556-р (дата звернення: 04.01.2024).

126. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року. № 5076-VI. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення 01.05.2024).

127. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 06 вересня 2018 р. № 9055. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557 (дата звернення 21.05.2024).

128. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 14 вересня 2018 року № 9055-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64595 (дата звернення 21.05.2024).

129. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 20 вересня 2018 року № 9055-2. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64636 (дата звернення 21.05.2024).

130. Про адміністративні послуги: Закон України від 06 вересня 2012 р. № 5203-VI. Дата оновлення: 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17/ed20221119#Text>

131. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

132. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. Дата оновлення: 02.12.2012. № 3477-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

133. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення 21.05.2024).

134. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення 21.05.2024).

135. Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії): Проект Закону України від 29 серпня 2019 року № 1013. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242 (дата звернення 21.05.2024).

136. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 04.01.2024).

137. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.

138. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. Дата оновлення: 07.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

139. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення: 30.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 03.01.2024).

140. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (дата звернення 21.05.2024).

141. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 03.01.2024).

142. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України 30 вересня 2019 р. № 722/2019. Дата оновлення: 02.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 25.11.2023).

143. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / за заг. ред. С. Чернова, В. Воронкової, В. Банаха, О. Сосніна, П. Жукаускаса, Й. Ввайнхардт, Р. Андрюкайтене. Запорізька держ. інж. акад. Запоріжжя: ЗДІА. 2016. 606 с.

144. Пухтецька А.А. Європейські принципи адміністративного права та їх запровадження в законодавстві України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2009. 20 с.

145. Рабінович П.М. Методологія юридичної науки. Юридична енциклопедія: в 6 т. / голова редкол. Ю.С. Шемшученко. К.: Вид-во Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 1998-2004. Т. 3: К-М. 2001. 789 с.

146. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text> (дата звернення 14.05.2024).

147. Садовська І.О. Адвокатська діяльність як об'єкт податково-правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2020. 191 с.

148. Святоцька В. Адвокат в адміністративному процесі за законодавством України: особливості закріплення та реалізації процесуального статусу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. №2 (8). С. 122-129.

149. Святоцька В. Адвокатура Європейського Союзу в юридичному механізмі системи захисту прав людини. *Право України*. 2016. №8. С. 90–98.

150. Святоцька В. Адвокатура Польщі : генеза, європейські стандарти та національні особливості. *Право України*. 2016. №12. С. 69-78.

151. Святоцька В. До питань необхідності, актуальності та мети запровадження національних стандартів адвокатури. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №2. С. 218-222.

152. Святоцька В. Недержавний характер та правозахисна функція адвокатури. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2018. №1. — С. 129–133. URL: [9http://lsej.org.ua/1_2018/37.pdf](http://lsej.org.ua/1_2018/37.pdf).

153. Святоцька В. Стандарти адвокатури: поняття, ознаки, класифікація, джерела. *Право України*. 2017. №7. С. 163-174.

154. Святоцька В. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури у Республіці Польща. *Eurasian Academic Research Journal*, 2018. №1 (19). С. 82-97.

155. Святоцька В.О. Забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності на національному та міжнародному рівнях. *Право і суспільство*. 2019. №5. С. 194-201.

156. Святоцька В.О. Забезпечення реалізації стандартів страхування професійної відповідальності та спеціалізації адвокатів: порівняльно-

правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. №5. С. 170-172.

157. Святоцька В.О. Інститут адвокатури: становлення та розвиток: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Львів, 2010. 16 с.

158. Святоцька В.О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 535 с.

159. Святоцька В.О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження: монографія. Київ: Ін Юре, 2019. 480 с.

160. Святоцька В.О. Уніфіковані стандарти організації та професійної діяльності адвокатури в праві Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 173-177.

161. Святоцька В. Забезпечення своєчасного допуску адвоката до підзахисного як найважливіша гарантія реалізації права на правову допомогу в кримінальному процесі : аналіз адвокатської практики та можливі шляхи вирішення проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. Збірник наукових праць*. 2015. №18. Т. 1. С. 87-90.

162. Святоцька В. Принцип адвокатської таємниці як один із основоположних стандартів адвокатської професії (порівняльно-правові аспекти). *Право України*. 2017. №3. С. 165-174.

163. Северин М.К. Принципи адвокатської діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2015. 18 с.

164. Семенюк І.Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «теорія та

історія держави і права; історія політичних і правових учень». Львів, 2015. 240 с.

165. Стасюк О.Л. Адміністративно-правове забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2020. 472 с.

166. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 р, схвалена Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

167. Сунегін С.О. Основоположні принципи права: загальна характеристика та деякі аспекти реалізації. *Науково-практичний юридичний журнал «Альманах права»*. 2012. Вип. 3. С. 275-279.

168. Сурай І.Г. Добросесність – сутнісна ознака еліти державного управління. *Суспільство. Держава. Управління. Право*. 2011. № 2. С. 43-52.

169. Таран Є.І. Співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління» у трансформаційних процесах України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70) № 2. С. 33-37.

170. Тацій Л.В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2008. 20 с.

171. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2015. 368 с.

172. Ткачук Л.В. Місце та роль адвокатури України в системі правозахисних гарантій прав людини: теоретико-правове дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 71-75.

173. Тюріна О.В. Сучасні системи судових і правоохоронних органів (порівняльно-правова характеристика): навч. посіб. К., 2006. 108 с.

174. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.

175. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Верховною Радою України Законом № 1678-VII від 16 вересня 2014 р. Дата оновлення: 30.11.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/984_011#Text

176. Удовика Л.Г. Глобалізація як критерій типології національних правових систем. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 21-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_72_6

177. Шевченко О.О., Коваленко М.М. Наближення публічного управління в Україні до Європейських стандартів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2017. Том 28 (67) № 1. С. 27-32. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2017/1_2017/7.pdf

178. Шкребець Є.Ф. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2016. 220 с.

179. Шпекторенко І.В. Методологія публічного управління. навч. посіб. Дніпро: ДРІДУ НАДУ. 2018. 120 с.

180. Юровська В.В. Диспозитивний метод адміністративного права як орієнтир подальших реформаційних процесів у сфері публічної адміністрації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6 (1). С. 170-176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2017_6%281%29__40

181. Як адвокат може відмовитися від клієнта, покладаючись на КПК. Рада адвокатів Київської області. 09.11.2021. URL: <https://radako.com.ua/yak-advokat-mozhe-vidmovytskyia-vid-kliiyenta-pokladayuchys-na-kpk/> (дата звернення: 05.09.2024).

182. Banaszak B. Prawo konstytucyjne. 4 wydanie. Warszawa: Wydawnictwo C.H.BECK, 2008. 774 s.
183. Garlicki L. Polskie prawo konstytucyjne: zarys wykładu. 12 wydanie. Warszawa: Wydawnictwo LIBER, 2008. 438 s.
184. Kosyło A. Pomoc prawna w demokratycznym państwie prawnym: regulacje unijne, polskie oraz ukraińskie. *Ius et amicitia*. Materiały Pierwszego Polsko-Ukraińskiego Forum Prawniczego, Tarnobrzeg 2006. S. 169-190. URL: https://kosylo.com/img/upload-files/articles/files/Kosylo_pomoc_prawna_UA.pdf
185. Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19820160124/U/D19820124Lj.pdf> (дата звернення: 12.05.2024).

ДОДАТКИ

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Ши́ра О.В. Становлення та розвиток публічного адміністрування інституту адвокатури в Республіці Польща: позитивний досвід для України. *Держава та регіони. Серія Право*. 2024. № 1. Т. 2. С. 23–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.4>.
2. Ши́ра О.В. Адміністративно-правові засади адвокатської діяльності в Республіці Польща та в Україні: порівняльний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 822–825. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/200>.
3. Ши́ра О.В. Історіографія та методологія порівняльно-правового дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Республіці Польща та в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. Т. 2. С. 73–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.21.57>.
4. Ши́ра О.В. Система адвокатського самоврядування в Республіці Польща та в Україні: порівняльне дослідження. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 1(61). С. 165–170. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.1.25>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Ши́ра О.В. Особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів за законодавством України та Польщі: порівняльний аналіз. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 267–270. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-76>.

2. Шира О.В. Принципи адвокатської діяльності в Україні та Польщі: порівняльний аналіз. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 512–515. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-140>.